

Ἡ Χριστιανική «Πόλη τοῦ Κωνσταντίνου» (330): Ἡ ἑορτὴ τοῦ Μάρτυρα Μωκίου (11/5) καὶ ἡ Μεσοπεντηκοστή*

ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ**

Οἱ ἑορτὲς γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Κωνσταντινουπόλεως (11 Μαΐου 330) ἤδη στὴ Μέση Βυζαντινὴ περίοδο ἦταν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ τοπικοῦ Μάρτυρα τῆς ἡμέρας ἀγίου Μωκίου. Δὲν συνέβαινε ὅμως ἔτσι ἐξ ἀρχῆς. Οἱ σχετικὲς πληροφορίες ποὺ σώθηκαν, λίγες γιὰ τὸ βάρος μιᾶς τέτοιας πόλεως, δείχνοντας κατάλοιπα διαφόρων τελετουργικῶν παραστάσεων, δὲν προσδιορίζουν μὲ πιὸ εἰδικὰ σχόλια τὴ σημασία τῆς ἡμέρας τῶν ἐγκαινίων. Ἐκτὸς του ὅτι εἶναι μεταγενέστερες. Ἐφαρμόσθηκε τὸ τυπικὸ ἰδρύσεως ρωμαϊκῆς πόλεως σὲ δύο τουλάχιστον φάσεις: καθιέρωση (consecratio) καὶ ἀφιέρωση (ἐγκαίνια, dedicatio). [Οἱ δύο ἔννοιες ἀποτελοῦν μία ἐνότητα, ἀναφέρονται δὲ στὴν ἱεροποίηση, ξεκαθάρισμα ἀπὸ τὴ βέβηλη χρῆση, καὶ στὴν τελικὴ ἀπόδοση στὸ θεῖον]. Στὸν ἑλληνικὸ κόσμο δὲν ὑφίσταται τέτοια διάκριση, ὁπότε οἱ ὄροι ἀφιέρωση-καθιέρωση δηλώνουν τὸ ἴδιο, τὰ ἐγκαίνια¹.

Ἡ πρώτη φάση, ἡ consecratio, ἔγινε στὶς 8 Νοεμβρίου 324². Περιέχει τὰ ἐξῆς βασικὰ στοιχεῖα: 1) καθορισμὸς τοῦ κέντρου τῆς νέας πόλεως ποὺ ἦταν τὸ

* Εὐχαριστῶ πολὺ τὸν ἐκλεκτὸ φίλο κ. Δημήτρη Δρακούλη, δρ. Ἀρχιτέκτονα-Πολιοδόμο, ἐντεταλμένο Λέκτορα στὸ ΑΠΘ, γιὰ τὶς εὐστοχες παρατηρήσεις ποὺ ἔκανε πάνω στὴν παρούσα μελέτη.

** Ὁ Σταῦρος Γουλούλης εἶναι Φιλολόγος καὶ Δρ. Βυζαντινῆς Τέχνης.

1. LATHOUD D., La consécration et la dédicace de Constantinople, *Échos d' Orient*, 23 (1924), 289-314· 24 (1925), 183-201. DAGRON G., *La naissance d' une capitale. Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, Presses Universitaires de France, Paris 1974, 29 κ.έ., 37 κ.έ. Βλ. καὶ λήμματα «consecratio» καὶ «dedicatio» στὰ λεξικά: R.E., IV.1, 896-902, 2356-2359. DAREMBERG ET SAGLIO, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, I. 2, 1448-1352, II.1, 41-45. RAC, III, 269-283, 643-649. Ἄλλη φάση τῶν ἐγκαινίων εἶναι ἡ inauguratio. Γιὰ τὸ ρωμαϊκὸ τυπικὸ βλ. RYKWERF J., *The Idea of a Town. The Anthropology of Urban Form in Rome, Italy and the Ancient World*, The MIT Press, Cambridge Ma. - London, 1999, 27 κ.έ.

2. ΘΕΜΙΣΤΙΟΣ, *Λόγος IV Εἰς Κωνσταντιον*, 58b, ἔκδ. SCHENKEL H. - DOWNEY G., Leipsig,

ἄνοιγμα τοῦ mundus/μούνδου (=κόσμος)³, ταφικοῦ λάκκου προσφορῶν, ὁ ὁποῖος νοεῖται ὡς κοσμικὸς ἄξονας, κέντρο ἢ ὀμφαλὸς μιᾶς πόλης⁴. Ὁ μούνδος ἀνοίχθηκε στὴ διασταύρωση τῶν ὀδικῶν ἀξόνων Β-Ν, Α-Δ, ὡς πρώτη τελετουργία στὸν χῶρο τοῦ Φόρου τοῦ Κωνσταντίνου, λεγόμενον τῆς Μέσης, ἀπὸ τῆς Μέσης ὁδὸ (decumanus maximus) πρὸς τὴν διέτεμε⁵. 2) καθορισμὸ τοῦ κύκλου ὁρίων/limitatio, μὲ τὴν καθιερωμένη τελετὴ περιάροσης. Ἐδῶ ἡ παράδοση (4ος αἰ.) θέλει τὸν Κωνσταντῖνο ἐπικεφαλῆς ὁμάδας ἀρχιτεκτόνων νὰ προχωρεῖ περὶ τὸν πρὸς τὰ δυτικὰ χαράσσοντας μὲ δόρυ τὸ ἔδαφος, γιὰ νὰ καθορισθεῖ ὁ κύκλος τῆς πόλης μὲ τὰ προστευτικά τείχη⁶. Τὴ θεωρεῖ δική του καὶ ὀργανώνει προσωπικῶς τὰ δρώμενα.

1964, 83: «πυνθάνομαι γὰρ ὅτι ἤμφιασεν ὁμοῦ ὁ γεννήτωρ τὸ τε ἄστν τῷ κύκλῳ καὶ τὸν υἱέα τῆ ἀλουργίδι...». DAGRON G., *La Naissance*, 32-33, ὅπου βιβλιογραφία καὶ πηγές.

3. Κατὰ τὴ θεμελίωση τῶν ἐτρουσκικῶν καὶ ρωμαϊκῶν πόλεων, ἀπὸ τὴ Ρώμη μέχρι καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη, τὸ ἄνοιγμα μιᾶς ταφικῆς τάφρου, τοῦ μούνδου, δήλωνε ἕναν χῶρο γιὰ νὰ περάσουν οἱ ψυχές καὶ νὰ δεχθοῦν τίς προσφορές, βλ. KROLL W., *Mundus, RE*, XVI, 560-564. HEDLUND Y., *Mundus, Eranos*, 31 (1933), 53-56. DEUBNER L., *Mundus, Hermes*, 68 (1933), 276-287. ΛΑΓΟΠΟΥΛΟΣ Α. - Φ., *Ἡ ἐπιρροή τῶν κοσμικῶν ἀντιλήψεων ἐπὶ τῆς παραδοσιακῆς Μεσογειακῆς καὶ Ἰνδοευρωπαϊκῆς πολεοδομίας*, Ἀθήνα 1970, 237-238, 247 κ.έ. DI PIERAGELO S. CATALANO, *Aspetti spaziali del sistema giuridico-religioso romano. Mundus, templum, urbs, ager, Latium, Italia, ANRW*, 16.1 (1978), 452-467. RYKWERT J., *The Idea of a Town*, 137, 59, 117, 21-129.

4. Μερικὰ γεωγραφικὰ σημεῖα ἐθεωροῦντο ὀμφαλὸς τῆς Γῆς, κέντρο τοῦ Κόσμου, ὅπως οἱ Δεῦλοι, ἢ Ἀθήνα καὶ ἡ Ρώμη, βλ. ΛΑΓΟΠΟΥΛΟΣ Α. - Φ., *Ἐπιρροή τῶν κοσμικῶν ἀντιλήψεων*, 171 κ.έ., 247 κ.έ.

Γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη ὡς κέντρο τοῦ κόσμου (ἀνάκτορα, Μεσόμφαλον), ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἴδρυσής της βλ. ΛΑΓΟΠΟΥΛΟΣ Α. - Φ., *Ἐπιρροή τῶν κοσμικῶν ἀντιλήψεων*, 191-193. ΑΓΓΕΛΙΔΗ ΧΡ., *Ἡ περιγραφή τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Ρόδιο. Ἀρχιτεκτονικὴ καὶ συμβολισμὸς, Σύμμεικτα*, 5 (1973), 91-125. Γιὰ τὴν ιδέα τοῦ ὀμφαλοῦ καὶ τοῦ ἄξονα τοῦ κόσμου πρὸς τὸν ἐκρυβαν καὶ τὰ ἱερά κτίσματα, ὅπως οἱ ναοί, ἀκόμη καὶ οἱ χριστιανικοὶ ναοί, βλ. ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ Γ.Α., *Ὁ κοσμολογικὸς συμβολισμὸς στὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ*, Ἀθήνα 1981, 128-132.

5. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συνηθισμένη πρακτικὴ τῶν Ρωμαίων πολεοδόμων (βλ. πρὸςπάνω σημ. 1), αὐτὸ ἀκριβῶς ἀνακαλεῖ ἡ πληροφορία τοῦ Θεοφάνη, Χρονογραφία, ἐκδ. Βόννης, 41-42: «στῆσας καὶ πορφυροῦν κίονα ... ἀπὸ τοῦ τόπου, οὗ ἤρξατο οἰκοδομεῖν τὴν πόλιν», δηλαδὴ πάνω ἀπὸ τὸν μούνδο.

6. ΦΙΛΟΣΤΟΡΓΙΟΣ, II, 9: BIDEZ J., *Philostorgius Kirchengeschichte. Die Griechischen Christlichen Schriftsteller der Ersten drei Jahrhunderte*, Leipzig 1913, 20-21: «...καὶ τὸν περίβολον ὀριζόμενον βάδην τε περιμέναι, τὸ δόρυ τῆ χειρὶ φέροντα ...». Βλ. καὶ Πάτρια III, 10: PRAGER TH., *Scriptores Originum Constantinopolitanarum*, II, B.G. Teubner, Leipzig 1907, 217. J. RYKWERT, *The Idea of a Town*, 202. ΛΑΓΟΠΟΥΛΟΣ Α. - Φ., *Τελετουργίες καθαγίας τῶν ἐλληνικοῦ παραδοσιακοῦ οἰκισμοῦ, Ἐθνολογία*, 6-7 (1998-1999), 61-92, 83-84.

Ἡ ἐπιλογή τῆς ἡμέρας γιὰ τὸ ἀνοίγμα τοῦ μούνδου ἔγινε ἐπειδὴ ἡ 8η Νοεμβρίου ἀποτελεῖ ταφικὴ γιορτὴ τῆς ἐξόδου ὄλων τῶν ψυχῶν *Mundus Patet* [=ὁ (Κάτω) Κόσμος ἀνοίγει]. Ταυτόχρονα ὁ Κωνσταντῖνος ἐφόρεσε γιὰ πρώτη φορὰ μαργαριταρένιο διάδημα καὶ ἔδωσε τὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρα στὸν τρίτοτοκο υἱό του Κωνσταντίο. Οἱ ψυχές τῶν Ρωμαίων συμμετεῖχαν στὴν ἴδρυσή μιᾶς νέας πόλης καὶ στὴ στερέωση τῆς δυναστείας⁸.

Ἡ ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων ποὺ ἔγιναν στίς 11 Μαΐου, ὅταν δόθηκε τὸ ὄνομα «Πόλη τοῦ Κωνσταντίνου», κατὰ τὸν G. Dagron σχετίζεται μὲ τὴν ἰδέα τῆς «*floraison*», ἀνθήσεως ἴσως ἐπειδὴ ὁ Ἰωάννης Λυδὸς ἀναφέρει ὅτι τὸ μυστικὸ ὄνομα τῆς πόλεως «Ἀνθοῦσα» ἀνακαλεῖ τὰ «Ἀνθεστήρια»⁹.

Ὁ κίονας στὴν κεντρικὴ ἀγορὰ (Φόρο) τῆς νέας πόλεως, στερεωμένος πάνω ἀπὸ τὸν μούνδο, ἰδεατὸ χῶρο τῶν Ψυχῶν, καὶ φέροντας στὴν κορυφὴ τὸν Κωνσταντῖνο νὰ ἀκτινοβολεῖ σὰν ἥλιος¹⁰ (ἔχει προταθεῖ καὶ ὁ *Sol Invictus*¹¹) ἦταν ὁ πιὸ ὑψηλὸς ποὺ εἶχε ἀνεγερθεῖ μέχρι τότε στὸν Ἀρχαῖο κόσμο καὶ συνδέθηκε συμβολικὰ μὲ τὴν «Τύχη» τῆς πόλεως¹², πατώντας σὲ τετραγώνη βάση μὲ ἀνάγλυφα καὶ πέντε ἄνθη σὲ κάθε πλευρὰ¹³. Σύμφωνα μὲ τὸ παραδοσιακὸ ρω-

7. SCULLARD H.H., *Festivals and Ceremonies of the Roman Republic*, London 1981, 274.

8. DAGRON G., *La naissance* (ὅπως σημ. 1), 32-33. RAMSKOLD L., Constantine's vicennalia and the Death of Crispus, *Nis and Byzantium*, XI (2013), 409-456, 430-432, ὅπου βιβλιογραφία. POPOVIĆ I., Diadem of Constantine's Portrait from Naissus. Origin and Evolution of the New Imperial insignia, *Nis and Byzantium*, III (2005, 103-118).

9. ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΥΔΟΣ, Περὶ μηνῶν, IV, 50: «... Φλώρα, οἶονεῖ ἄνθουσα, ὅθεν κατὰ ταύτην ἡ τῶν Ἀνθεστηρίων ἑορτὴ ...». Πρβλ. DAGRON G., *La naissance*, 37-40, 43-45, 337, n. 3: «*La date du 11 mai s'y Intégrerait assez bien une fête de la floraison*». Ὑπάρχει θέμα πῶς ὁ Λυδὸς ἐνοεῖ τὰ Ἀνθεστήρια: 1) κυριολεκτικῶς τὰ ἀθηναϊκὰ Ἀνθεστήρια, ταφικὴ γιορτὴ στὴν ἀρχὴ τῆς Ἀνοιξέως, ὅταν ἔβγαιναν οἱ Κῆρες (Ψυχές). 2) μεταφράζοντας εἴτε τὰ ρωμαϊκὰ *Floralia* (27 Ἀπριλίου ἕως 3 Μαΐου), ποὺ δὲν ἦταν ταφικὴ γιορτὴ εἴτε περισσότερο τὰ *Rosalia*, γιορτὴ τοῦ Μαΐου ἀσιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ, βλ. πιὸ κάτω σημ. 79.

10. ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΛΑΛΑΣ, Χρονογραφία, LXIII, ἔκδ. Βόννης, σ. 320.

11. DAGRON G., *La naissance* (ὅπως σημ. 1), 38-39, στὰ πλαίσια τῆς θεώρησης τοῦ χώρου ὡς τόπου συγκεντρώσεως στρατοῦ.

12. Πάτρια Ἰ, 56. II, 49: PREGGER TH., *Scriptores*, I, Leipsig 1901, σ. 56: «*Ἡ στήλη ἡ ἐν τῷ φόρῳ ... εἰς τύχην τῆς πόλεως προσεκινήθη...*». II, Leipzig 1907, σ. 177: «*Ἡ ἐν τῷ φόρῳ τεθείσα στήλη ... εἰς τύχην τῆς πόλεως προσεκινήθη*». Μαλάλας, ἔκδ. Βόννης, 320: «*Τὴν δὲ Τύχην τῆς πόλεως τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀνανεωθείσης καὶ εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ κτισθείσης ποιήσας τῷ θεῷ θυσίαν ἀναίμακτον ἐκάλεσε Ἀνθοῦσαν*». Πασχάλιο Χρονικόν, ἔκδ. Βόννης, 528: «*τὴν Τύχην ... ποιήσας θυσίαν ἀναίμακτον ἐκάλεσεν Ἀνθοῦσαν*».

13. Στὸ *Album* τοῦ Freshfield (Trinity College, Cambridge, MS O.17.2, τοῦ 1574), σχέδιο 1,

μαϊκό ημερολόγιο ή 11η Μαΐου ήταν καθιερωμένη σε μία ταφική γιορτή, τα Lemuria/Λεμούρια (9, 11 και 13 Μαΐου, τρεις ημέρες αποφράδες)¹⁴, παρόμοια με τα αθηναϊκά Άνθεστήρια που αναφέρει ο Λυδός, όπου 'έξερχονταν' ψυχές, οί Κῆρες. [Ἐνδεχομένως ὁ συγγραφέας ἢ ἡ παράδοση πού ἔχει ὑπ' ὄψη του ταυτίζει τὰ Λεμούρια με τὰ Ἀνθεστήρια]. Τότε 'ἐμφανίζονταν' στους οἴκους οἱ Lemures (=εἰδῶλα, τὰ πνεύματα τῶν προγόνων τῆς οἰκογένειας). Ἐπομένως τὰ ἐγκαίνια τῆς νέας πρωτεύουσας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους συμπίπτουν με τὴ 2η ἡμέρα μιᾶς ρωμαϊκῆς Ψυχογιορτῆς. Ὁ ἰδρυτὴς εἶχε σκοπὸ νὰ συνδέσει με κάποια εἰδικὴ σημασία τὴ ρίζα τῆς ρωμαϊκῆς παράδοσης, τοὺς προγόνους τῆς οἰκογενείας του, στὴν ἐπώνυμη πόλη του. Ἐπομένως πάλι ἡ δημόσια τελετὴ γίνεται προσωπική.

Στὴν παράδοση τοῦ Ἀρχαίου κόσμου ἡ νεοϊδρυνόμενη πόλη ἀναφέρεται στὴν ἀρχέτυπη πόλη τῶν ψυχῶν (Ἡλύσια, κ.ο.κ), ὁπότε διάφορες ἀναφορὲς ἢ τελετὲς ἀνακαλοῦν τοὺς προγόνους¹⁵. Ὅμοίως κι ἐδῶ, στὶς δύο τελετὲς τῆς ἴδρυσης τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἀφιέρωση, 8 Νοε. 324- καθιέρωση/ἐγκαίνια, 11 Μαΐου 330), ὑπερίσχυσε ὁ συνδυασμὸς ἐγκαινίων καὶ ψυχογιορτῆς σε ἐποχικὴ πρωτοχρονιά¹⁶, ἀλλὰ καὶ ἀνανέωση (renovatio) τῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως τὸ νέο διάδημα τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ ρόλος τῶν ταφικῶν ἐορτῶν ἦταν νὰ δραματοποιοῦν τὶς ἐγκαινιαστικὲς τελετὲς με τὶς Ψυχές πού θεωροῦσαν ὅτι ἔρχονταν σε κοινωνία με τοὺς ἀνθρώπους¹⁷.

στο κάτω μέρος τῆς κυβικῆς βάσης ὑπάρχουν στὴν πλευρὰ πέντε ἀνθεμωτὰ σχέδια, συνολικὰ εἴκοσι στὶς τέσσερις πλευρές. Στὸ σχέδιο τοῦ Lorichs ὑπάρχουν 16 ἄνθη. Βλ. MANGO C., Constantinopolitana, *JDAI* 80 (1965), 305-308, figs. 1, 3.

14. SCULLARD H.H., *Festivals and Ceremonies* (ὅπως σημ. 7), 118-119. Τὸ τυπικὸ τῆς γιορτῆς προέβλεπε ὁ ἀρχηγὸς κάθε οἰκογενείας νὰ ρίξει κουκιά στὶς ψυχές, με ἀποτροπαικτὴ διάθεση.

15. GERNET L., La cité future et le pays des morts, *REG*, 46 (1933), 293-310. BIDEZ J., La Cité du monde et la Cité du Soleil chez les Stoiciens, *Bulletins de l'Academie Royale de Belgique*, Cl. des Lettres, 5^e serie, τ. 18 (1932), 244-291.

16. ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ ΣΤ., Οἱ Ψυχές τῶν Προγόνων καὶ ἡ οἰκοδομὴ τῆς πόλης: Τὸ πλατωνικὸ ὑπόβαθρο τῶν ἐγκαινίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, *Βυζαντιακά*, 18 (1998), 289-307. Ταυτόχρονα οἱ ψυχογιορτές, συνδυάζονταν με τὴν ἀνανέωση τῆς βασιλείας, βλ. ΛΕΚΑΤΣΑΣ ΣΤ., *Ἡ Ψυχὴ. Ἡ ἰδέα τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἀθανασίας καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ θανάτου*, Ἀθήνα 1957, 413-421, 462-472.

17. Σε πολὺ μεταγενέστερη ἐποχὴ διατηρήθηκε ἀκόμη ἡ ἀντίληψη ὅτι οἱ ψυχές ἀνεβαίνουν στὴ γῆ ἀπὸ τὸ Πάσχα ὡς τὴν Πεντηκοστή, ἀφοῦ ὁ Χριστὸς τὶς χαρίζει ἀναψυχὴ [50] ἡμερῶν, βλ. ΑΓΟΥΡΙΔΗΣ Σ., *Τὰ Ἀπόκρυφα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, τόμ. Β', Ἀθήνα 1985, 91. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι., *Ὁ Θάνατος καὶ ὁ Κάτω Κόσμος στὴ δημοτικὴ ποίηση. Ἐσχολογία τῆς δημοτικῆς ποίησης*, Ἀθήνα 1984, 242.

Οί τελετές που έγιναν –επαναλαμβάνονταν συνοπτικά στους επόμενους αιώνες– καταγράφονται ως ένα δημόσιο κοσμικό γεγονός τιμών στο πρόσωπο του ίδρυτή της πόλης που διαδραματίστηκε (τό 330) κυρίως σε δύο χώρους: α) την 11η Μαΐου οργανωμένη λιτανεία κατέληξε στον Φόρο, στη στήλη με το άγαλμα του Κωνσταντίνου-Ήλιου, και β) μία πομπή οργανώθηκε στον Ίπποδρομο με αντικείμενο τιμών ένα άλλο επιχρυσωμένο άγαλμα του Κωνσταντίνου¹⁸, την «επαύριον», δηλαδή την 12η Μαΐου¹⁹, ημέρα των *Ludi Martiales*, όταν πρέπει να τελέστηκαν ιππικοί αγώνες²⁰ (Η 12η δεν ήταν άποφραξ ημέρα, ένδεικνυτο στη διασκέδαση των πολιτών).

Τα εγκαίνια διήρκεσαν πολλές ημέρες, συνολικά σαράντα σύμφωνα με τις «Παραστάσεις» και τά «Πάτρια»²¹. Υπήρξαν μία προσωπική υπόθεση του ίδρυτή.

Στους επόμενους αιώνες, όπως ήταν φυσικό, όλες οι γιορτές συμπυκνώθηκαν και επικράτησε η 11η Μαΐου να εορτάζεται ως μία μοναδική ημέρα του γενεθλίου της πρωτεύουσας²². Ίδρυτικές τελετές, όπως λαμπαδηφορία λευκοντυμένων πολιτών στην στήλη του Κωνσταντίνου στον κεντρικό Φόρο²³ (αργότερα δεν υπάρχει ούτε κι αυτή) ή η πομπή στον Μεγάλο Ίπποδρομο²⁴, όπως επίσης

18. DAGRON G., *La naissance* (όπως σημ. 1), 39-40. Η τελετή γινόταν μέχρι την εποχή του Θεοδοσίου Α', βλ. Παραστάσεις, 5, 56, PREGER TH., *Scriptores* (όπως σημ. 12), σ. 21.

19. Σύμφωνα με τις Παραστάσεις, 56, PREGER TH., *Scriptores*, I, 57 μετά τις εκδηλώσεις της 11ης Μαΐου στον Φόρο: «τῆ ἐπαύριον τὸ γενέθλιον τῆς πόλεως γέγονεν καὶ ἵπποδρόμιον μέγα». Η έκφραση «επαύριον» οδηγεί στη 12η Μαΐου.

20. Οί *Ludi Martiales* της 12ης Μαΐου τελέστηκαν κατά τα εγκαίνια του ναού του Mars Ultor τὸ 2 π.Χ. στον Φόρο του Αυγούστου (12 Μαΐου), όπου υπήρχε τέθριππο του Αυγούστου ἐν μέσω των αγαλμάτων των ἡρώων της Ρώμης, βλ. FLOWER H., *Ancestor Masks and aristocratic Power in Roman Culture*, Oxford 1996, 224-226. SIMPSON C.J., *The Date of Dedication of the Temple of Mars Ultor*, *JRS*, 67 (1997), 91-94. Για τη σχέση της Ἀγορᾶς του Κωνσταντίνου και της Ἀγορᾶς του Αυγούστου ἐτοιμάζω εἰδική μελέτη.

21. PREGER TH., *Scriptores* (όπως σημ. 6), I, σ. 55-57: «Ἐν δὲ τῷ Φόρῳ μ' ἡμέρας Κωνσταντίνος ἐδοξάσθη ... μετὰ πολλῆς δορυφορίας ἐμμέτρως μ' ἡμέρας πανηγυρίσαντες ...». II, 177: «πανηγυρις δὲ ... γέγονεν τεσσαρακονθήμερος καὶ σιτηρέσια πολλὰ ...».

22. Τὴν ἄποψη ἐκφέρει ὁ DAKRON G., *Naissance* (όπως σημ. 1), 33.

23. ΦΙΛΟΣΤΟΡΓΙΟΣ, II, 17, BIZET J., *Philostorgius* (όπως σημ. 6), σ. 28: «...λυχνοκαΐαις καὶ θυμιάμασι τιμᾶν ...». PREGER TH., *Scriptores* (όπως σημ. 6), I, σ. 56: «Μετὰ κηρῶν λευκῶν ὀψικεύοντες». Ἐπίσης στον Ίπποδρομο βλ. Ἰωάννης Μαλάλας, LXIII, σ. 222: «πάντων κατεχόντων κηρούς ...».

24. ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΛΑΛΑΣ, *Χρονογραφία*, LXIII, ἐκδ. Βόννης, 321-322. Βλ. πὸ πάνω σημ. 18.

οί ίππικοί αγώνες στὸν ἴδιο χῶρο²⁵, οἱ ὁποῖοι ἐπαναλαμβάνονταν κάθε χρόνο –πάλι τὸν 9ο-10ο αἰῶνα εἶναι οὐσιαστικά ἢ μοναδική τελετή– ἦταν καθαρὰ κοσμικές. Παλαιά, στὶς 11 Μαΐου, ἀνοίγονταν γιὰ τὸ κοινὸ τὸ ἀνακτορικό λουτρό τοῦ Ζεύξιππου μὲ τὰ δεκάδες ἀγάλματα Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων ἐξεχόντων ἀνδρῶν, πού μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν οἱ συμβολικοὶ *lemures* τοῦ Κωνσταντίνου²⁶.

1. Ἐνδείξεις χριστιανικῆς καθιερώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Τὰ ρωμαϊκὰ ἐγκαίνια ἀπὸ προσωπική-δυναστική ὑπόθεση τοῦ ἰδρυτῆ ἐμφανίζονται ὡς ἐκκλησιαστική - χριστιανική ἐσορτή (Παραστάσεις, Συναξάριον Ἐκκλησίας τῆς Κων/πόλεως) μὲ τιμώμενο ἅγιο τὸν Μώκιο²⁷. Οἱ Ἐκκλησιαστικές, ἕνας ὁδηγὸς μνημείων τῆς Κων/πολεως τοῦ 8ου αἰῶνα, ὡς πρῶτο ἀναφέρουν τὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Μωκίου λόγῳ τῆς σύνδεσής του μὲ τὰ Ἐγκαίνια²⁸. Ἦδη ὁ Φιλοσόργιος (II, 17) (4ος-5ος αἰ.) ἀρνεῖται ὅτι γίνονταν πρὸς τιμὴν τοῦ Κωνσταντίνου τὰ ἀπλά κοσμικὰ δρώμενα (λυχνοκαΐες, θυμιάματα). Μία παράδοση τῆς χριστιανικῆς καθιερώσεως τῆς νέας πρωτεύουσας πού ἀναφέρουν ἄλλες μεταγενέστερες πηγές θέλει οἱ Πατέρες τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Νικαίας (325) νὰ καλοῦνται νὰ εὐλογήσουν τὴν πόλη, τελώντας τὴν «ἀναίμακτο Θυσία», τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας²⁹. Δεξίωση πρὸς τοὺς ἐπισκόπους

25. DAGRON G., *La naissance* (ὅπως σημ. 1), 37-42. DAGRON G., *L'organisation et le déroulement de courses d'après le livre de ceremonies, Travaux et Memoires*, 13 (2000), 60-70.

26. ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΛΛΑΣ, *Χρονογραφία, LXIII*, ἔκδ. Βόννης, σ. 322: «καὶ ἀνοίγειν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ Μαΐου μὴνὸς τὸ δημόσιον λουτρόν τὸ Ζεύξιππον, πλησίον τοῦ ἱππικοῦ ...». Βλ. KALDELLIS A., *Christodoros on the Statues of the Zeuxippos Baths: A New Reading of the Ekphrasis, GRBS*, 47 (2007) 361-383, ὅπου βιβλιογραφία.

27. PREGER TH., *Scriptores* (ὅπως σημ. 6), I, 56: «... τοῦ ἱερέως μετὰ τῆς λιτῆς παρεστηκότος καὶ τὸ Κύριε ἐλέησον πάντων βοώντων ἐν ῥ' ἡμέτραις». DELEHAYE H., *Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris, Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, Bruxellis 1902, 673-674: «Ἡ ἀνάμνησις ... τοῦ γενεθλίου τῆς ... βασιλίδος πόλεως ... Κωνσταντίνος ... ἀναθεῖς ταύτην τῇ ὑπερενδόξῳ ... Θεοτόκῳ ... ἅμα τῷ ἁγίῳ πατριάρχῃ καὶ τῷ κλήρῳ καὶ τῷ λαῷ λιτανεύσας ἀνήλθεν ἐν τῷ φόρῳ ...».

28. CAMERON AV. - HERRIN J., *Constantinople in the Early Eighth Century: The Parastaseis Syntomoi Chronikai*, E.J. Brill, Leiden 1094, 167-168.

29. ΛΕΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΣ, *Χρονογραφία*, ἔκδ. Βόννης, 87: «ἀναλαβὼν καὶ τοὺς ἁγίους καὶ ἐμφανεῖς πατέρας πρὸς τὸ εὐλογηθῆναι παρ' αὐτῶν τὴν πόλιν ἣν ἔκτισεν». Νικηφόρος Κάλλι-

της Συνόδου αναφέρει ο Ευσέβιος στον Βίο του Κωνσταντίνου (III.15) με άφορη την εικοσαετηρίδα/*vicennalia* στις 25 Ιουλίου 325. Ἐν ὄντως συνέβη νὰ μεταβοῦν πρὶν ἢ μετὰ τὴ Νίκαια³⁰, θὰ πῆγαιναν νὰ εὐλογήσουν τὰ ἔργα, τελώντας τὴν «ἀναίμακτο Θυσία». Ἀλλὰ τί θὰ εὔρισκαν τότε ἐκεῖ;

Τὰ ρωμαϊκὰ ἐγκαίνια δὲν ἀποκλείουν μία χριστιανικὴ διάσταση πού θὰ ἔδωσε ὁ ἰδρυτὴς τους, ταυτόχρονη καὶ παράλληλη μὲ τὰ ἄλλα προσωπικὰ στοιχεῖα πού περιέκλεισε. Πρόκειται γιὰ ζήτημα, τὸ ὁποῖο οὐσιαστικὰ συνεξαοτᾶται μὲ τὴν πολιτικὴ τοῦ Κωνσταντίνου γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς χριστιανικοῦ κράτους. Εἶναι γνωστὸ ὅτι αὐτὸ ἐπίσημα τὸ διακήρυξε ὁ Εὐσέβιος τὸ 335 στὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Μπορεῖ κάποιος παρόμοιος νὰ διατυπώθηκε τὸ 330;

Συνεκτιμώντας ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ στοιχεῖα προκύπτει δυνατότητα διατύπωσης μιᾶς θεωρίας ὅτι ἡ νέα πόλη χωροχρονικῶς ὀργανώθηκε ἐκ μέρους τοῦ Κωνσταντίνου, ὑπὸ τὴν χριστιανικὴ προοπτικὴ, ὡς μία Καινὴ Ἰερουσαλήμ. Γι' αὐτὸ περιέκλεισε τὸν κατοικημένο χῶρο, ὅπως ἔκανε καὶ στὴ Ρώμη, μὲ προστατευτικὸ κύκλο χριστιανικῶν ναῶν, στὶς ἄκρες τῶν διασταυρωμένων ὁδικῶν ἀξόνων (*cardo - decumanus*), προβάλλοντας μία Νέα Ἰερουσαλήμ³¹.

Ἐφ' ὅσον ὑπῆρχαν μόνιμοι κάτοικοι Χριστιανοὶ ὁ Κωνσταντίνος ἔκτισε χριστιανικὰ Μαρτύρια (Ἀκακίου, Μωκίου, Ἀγαθονίου, Μηνᾶ, Προκοπίου, Αἰμιλιανοῦ, κ.ἄ.) καὶ ναοὺς³². Πιὸ σημαντικὴ εἶναι ἡ θεμελίωση τὸ 326 τῆς Ἁγίας

στος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 8, 26, PG, 146, 100-101, ἀναφέρει ὅτι ὁ Κωνσταντίνος ἐκάλεσε τοὺς Πατέρες «ἴν' εὐχαῖς τὸ ταύτης περίβολον καὶ τὰ τεῖχη στηρίζαιεν. Οἱ δ' εὐθὺς ἐποίουν τὸ αἰτηθὲν καὶ τὴν Κωνσταντίνου καταλαβόντες, τὰ ἐγκαίνια ταύτης ἐποίουν, τὴν ἀναίμακτον θυσίαν ἐπιτελοῦντες ... τῇ Θεοτόκῳ ἀνέθεντο». Ἀωνόμου, Βίος Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, βλ. FROLLOW A., La dédicace de Constantinople dans la tradition byzantine, *Revue de l' Histoire des Religions*, 127 (1944), 61-127, 84-85. Οἱ πηγὲς συγχέουν τὴ θεμελίωση μὲ τὰ ἐγκαίνια, ὅπως καὶ τὴν ἀφιέρωση τῆς πόλης στὴ Θεοτόκο πού ἀνήκει σὲ μεταγενέστερη ἐποχὴ.

30. WINKELMANN F., *Eusebius Werke, Über das Leben des kaisers Konstantin*, Berlin 1975, 88-89. Ἡ Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τῆς Νικαίας συνήλθε ἀνεπίσημα τὴν 5^η ἐβδομάδα (20 Μαΐου 325), βλ. ΧΡΗΣΤΟΥ Π., *Ἑλληνικὴ Πατρολογία, τόμ. Γ', Περίοδος θεολογικῆς ἀκμῆς, Δ' καὶ Ε' αἰῶνες*, Θεσσαλονίκη 1987, 20, 21-22.

31. ΛΑΓΟΥΠΟΥΛΟΣ Α. - Φ., *Τελετουργίες καθαγίασης* (ὅπως σημ. 6), 83-87.

32. Σὲ μία ἐπιστολὴ τοῦ στὸν Εὐσέβιο κάνει λόγο γιὰ τὸ “μέγιστο πλῆθος” τῶν πιστῶν καὶ ναοῦ πού ἡ πόλη εἶχε ἀνάγκη, βλ. Βίος Κωνσταντίνου IV. 36.1, WINKELMANN F., 134: «Κατὰ τὴν ἐπόνυμον ἡμῖν πόλιν τῆς τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ συναιρομένης Προνοίας μέγιστον πλῆθος ἀνθρώπων τῇ ἀγιοπάτῃ ἐκκλησίᾳ ἀνατέθεικεν ἑαυτὸ, ὡς πάντων ἐκεῖσε πολλὴν λαμβανόντων αὐξήσιν σφόδρα ἄξιον καταφαίνεσθαι καὶ ἐκκλησίας κατασκευασθῆναι πλείους». βλ. DAGRON

Σοφίας, ἃν καὶ ἀμφισβητεῖται³³. Ἔχει γίνει ἀποδεκτὸ ὅτι ἔκτισε ἕναν μεγάλο (καθολικό) ναό, τὴν Ἁγία Εἰρήνη (ἡ Ecclesia Antiqua), ἀφιερωμένο στὴν παγκόσμια Εἰρήνη³⁴. Τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ αὐτοῦ παραδίδονται στὶς 27/28 Ἀπριλίου³⁵, πρώτη ἡμέρα τῆς ρωμαϊκῆς γιορτῆς τῶν Ἀνθέων Floralia³⁶, ὅποτε κι ἐδῶ διαπιστώνεται νέα χρήση ρωμαϊκῆς γιορτῆς, ὅπως ἄρμοζε σὲ μία πόλη μὲ τὸ ἔσσωτερικὸ ὄνομα «Ἀνθοῦσα».

Ὡς πρὸς τὴ χρονικὴ συγκυρία ἡ χριστιανικὴ διάσταση δίνει τὸ Πασχάλιο Χρονικό, τὸ ἐπίσημο χρονικὸ τριῶν αἰώνων τοῦ κωνσταντινείου κράτους, τὸ ὁποῖο στηρίζεται σὲ αὐτοκρατορικὰ ἀρχεῖα (π. 630): τὰ ἐγκαίνια τῆς πρωτεύουσας ἔγιναν στὰ 300/1 χρόνια ἀπὸ τὴν Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ³⁷. Εἶναι μία ἔπισημοτροπὴ στὸν χρόνο τῆς Ἱερουσαλήμ, στὴν τελευταία ἑσπέρη τοῦ Χριστοῦ μὲ τοὺς Ἀποστόλους (Πράξ. 1) καὶ τοὺς «πεντακοσίους ἀδελφούς» (Α΄ Κορ. 15.5).

Οὐσιαστικὰ ἡ μοναδικὴ σύγχρονη πηγὴ γιὰ τὴ χριστιανικὴ ἵδρυση τῆς πρωτεύουσας, εἶναι ἡ αἰνιγματικὴ δήλωση ποὺ ἔκανε ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, ἕνας δημιουργὸς τῶν γεγονότων τοῦ 330. Ὅπου ὁρίζει τὸν ἵδρυτὴ νὰ καθιερώσει τὴ

G., *La Naissance* (ὅπως σημ. 1), 367 κ.έ., 388-389. Γιὰ τοὺς ναοὺς βλ. DAGRON G., ὁ.π. 388 κ.έ. BERGER A. Mokios und Konstantin der Grosse Zu den Anfängen des Martyrer Kults in Konstantinopel, *Ἀντικλήνωρ, τιμητικὸς τόμος Σπύρου Τρωϊάνου γιὰ τὰ ὀγδοηκοστὰ γενέθλιά του*, Ἔκδ. Σάκουλα, Ἀθήνα 2013, 165-185. Πρβλ. καὶ Βίος Κωνσταντίνου III, 48, WINKELMANN F. (ὅπως σημ. 30), 104.

33. *Πασχάλιο Χρονικό*, ἔκδ. Βόννης, 544. DAGRON G., *La naissance*, 398. WHITBY M. - WHITBY M., *Chronicon Paschale 284-628 AD*, Liverpool Univ. Press, 1989, 35. ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ ΣΤ., Ρωμαϊκὲς γιορτὲς καὶ ἐγκαίνια χριστιανικῶν ναῶν: Ρώμη - Ἱερουσαλήμ - Ἀντιόχεια - Κωνσταντινούπολη, *Κληρονομία* 34 (2004), 53-80, 68-71. Βλ. καὶ DAGRON G., *Constantinople imaginaire. Études sur le recueil des Patria*, Presses Universitaires de France, Paris 1984, 265 κ.έ. FRASER M.A., *The Feast of the Encaenia in the Fourth Century and in the Ancient Liturgical Sources of Jerusalem*, PHD Thesis, University of Durham, Department of Theology, 1995, 14-155. Δήλωση ὅτι εἶναι διαθέσιμο στό [youtube](#)

34. DAGRON G., *La naissance*, 392-393.

35. JANIN R., *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin. 1. Le siège de Constantinople et le patriarcat Oecumenique. III, Les églises et les monastères de Constantinople*, Paris 1969, 103-104. DELEHAYE H., *Synaxarium* (ὅπως σημ. 28), 638. Βλ. καὶ PESCHLOW U., *Die Irenenkirche in Istanbul: Untersuchungen zur Architektur*, Tübingen 1977, σ. 140-205.

36. SCULLARD A., *Festivals and Ceremonies* (ὅπως σημ. 7), 110, 270: 28 Ἀπρ.-3 Μαΐ.: «Ludi Florae». 3 Μαΐ.: «Florae». Βλ. καὶ ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ ΣΤ., Ρωμαϊκὲς γιορτὲς (ὅπως σημ. 33), 66.

37. *Πασχάλιο Χρονικό*, ἔκδ. Βόννης, 529: «Ἐτους τα΄ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου ...».

νέα πόλη 'σὸν Θεὸ τῶν Μαρτύρων': «τὴν γ' ἐπώνυμον αὐτοῦ πόλιν ἐξόχῳ τιμῇ γεραίρων εὐκτηρίοις οἴκοις πλείοσον ἐφέδρυνε μαρτυρίοις τε μεγίστοις καὶ περιφανεστάτοις οἴκοις, τοῖς μὲν πρὸ τοῦ ἄστεος τοῖς δ' ἐν αὐτῷ τυγχάνουσι, δι' ὧν ὁμοῦ καὶ τὰς τῶν μαρτύρων μνήμας ἐτίμα καὶ τὴν αὐτοῦ πόλιν τῷ τῶν μαρτύρων καθιέρων θεῶ. ὅλως δ' ἐμπνέων Θεοῦ Σοφίας, ἣν τῆς ἐπιγορίας τῆς αὐτοῦ πόλιν ἐπώνυμον ἀποφῆναι ἔκρινε, καθαρεῦειν εἰδωλολατρίας ἀπάσης ἐδικαίου ὡς μηδαμοῦ φαίνεσθαι ἐν αὐτῇ τῶν δὴ νομιζομένων θεῶν ἀγάλματα ἐν ἱεροῖς θρησκευόμενα, ἀλλ' οὐδὲ βωμούς λύθροις αἱμάτων μαινομένους, οὐ θυσίας ὀλοκαυτούμενας πυρί, οὐ δαιμονικὰς ἐορτὰς οὐδ' ἕτερόν τι τῶν συνήθων τοῖς δεισιδαίμοσιν»³⁸.

Ὁ ὄρος «Μάρτυρες» χρησιμοποιεῖται μὲ εὐρεῖα σημασία, ὄχι μόνο γιὰ τοπικούς. Τὸ ρ. 'καθιέρω' σημαίνει 'καθιέρωση' ἐγκαίνια, ὁμοίως καὶ τὸ ρ. ἀφιέρω³⁹, ὅταν ἔγινε ἡ ὀνοματοδοσία τῆς πόλεως τὸ 330. Ἡ ἔννοια τῆς χριστιανικῆς καθιερώσεως πόλεως δὲν νοεῖται μὲ εἰδικὴ τελετὴ, ἀλλὰ στὰ πλαίσια τῆς λατρείας, πρωτίστως τῆς Εὐχαριστίας –γι' αὐτὸ ἡ παράδοση ἤθελε τοὺς Πατέρες τῆς Συνόδου νὰ εὐλογοῦν τὸν χώρο μὲ τὴν Εὐχαριστία–, ἡ ὅποια τὸν ἀγιάζει ἀπὸ τὶς εἰδωλικὲς λατρεῖες. Μὲ τὸ νὰ ἀναφέρει ὁ Εὐσέβιος ἀπαγόρευση τῆς λατρείας στοὺς ναοὺς τῶν παραδοσιακῶν θεοτήτων τῆς πόλης, τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν καὶ τῶν αἱματηρῶν θυσιῶν πρὸς 'δαίμονες', ὑποδηλώνει τὸ λατρευτικὸ-εὐχαριστιακὸ ὑπόβαθρο τῆς *dedicatio* / ἐγκαίνιων. Ἐπομένως γιὰ νὰ μὴ νοηθεῖ τὸ ρ. καθιέρω πρὸς τὴν ἀναφορὰν τοῦ Εὐσέβιου κυριολεκτικῶς; Δηλαδή 'καθιέρωση' στὰ πλαίσια τῆς λατρείας.

Ἡ τιμὴ τῶν Μαρτύρων στὴν πόλιν τοῦ Κωνσταντίνου στὴν τελικὴ φάση τῆς ἱεροποιήσεως/καθιέρωσης συναντᾶται μὲ τὶς ψυχὲς τῶν Ῥωμαίων προγόνων/*lemures* ἀλλὰ καὶ τὶς ὀγδόνα μορφὲς φιλοσόφων καὶ ἡρώων τοῦ πνεύματος στὸν Ζεῦξιππο. Ἡ λαϊκὴ διήγησις ὅπου ὁ «ἐλληνίζων» φιλόσοφος Κανονάρις κατήγγειλε «Ἐπὲρ τῶν προγόνων μὴ φρόνει, ὁ τῶν προγόνων καθαιρέτης»⁴⁰ ὑποδηλώνει μίαν «ἐλληνίζουσα» ἀντιλογία στὴ χρήση προτύπων προγόνων.

Ἡ 'καθιέρωση' τῆς νέας πόλης σὸν Θεὸ (Σωτῆρα) «τῶν Μαρτύρων», δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ἀλληγορικῶς. Ἡ Εὐχαριστία –γιὰ τὴν ὅποια ὁμιλεῖ ἡ παράδο-

38. *Βίος Κωνσταντίνου* III.48.1-2, WINKELMANN F. (ὅπως σημ., 30), 104. Βλ. DAGRON G., *La Naissance* (ὅπως σημ. 1), 42.

39. LAMPE G.W.E., *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford 1961, 277 (λ. ἀφιέρω, ἀφιέρωσις), 689 (λ. καθιέρω, καθιέρωμα, καθιέρωσις).

40. *Παραστάσεις Σύντομοι Χρονικά*, 55, PREGER TH., *Scriptores* (ὅπως σημ. 6), I, σ. 55-56.

ση-, παρουσιάζει αναλογίες προς ψυχογιότη, εἶναι μία σύναξη ψυχῶν⁴¹. Ἡ τέλεση της προς τιμὴν τῶν Μαρτύρων γίνεται σύμφωνα με τὴν παράδοση τῶν εὐχαριστιακῶν συνάξεων στους τάφους τῶν μαρτύρων⁴² καὶ τέτοιους ναοὺς-Μαρτύρια τῆς νέας πόλης οἱ πηγὲς ἀποδίδουν εἰδικὰ στὸν Κωνσταντῖνο. Ἐπομένως ἡ προσφορά (dedicatio, καθιέρωση) τῆς πόλης στὸν «Θεὸ τῶν Μαρτύρων» τὸ λιγότερο ποὺ θὰ περιεῖχε θὰ ἦταν ἡ τέλεση τῆς Εὐχαριστίας ποὺ προσφέρεται στὸν Θεὸ γιὰ τὴ μνήμη τους. Κάτι ποὺ ἔρχεται κοντὰ στὴν ἀνάιμακτο θυσία ποὺ ἡ παράδοση ἤθελε νὰ τελοῦν οἱ Πατέρες τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἓναν ὄρο –ἀλλὰ με ἀφηρημένη σημασία– ποὺ χρησιμοποιοῦν καὶ ὁ Μαλάλας με τὸ Πασχάλιο Χρονικό.

Ἡ τέλεση λατρευτικῶν πράξεων με κορυφαία μία ἀπλή Θεία Εὐχαριστία «στὸν Θεὸ τῶν Μαρτύρων», δὲν θὰ σήμαινε τίποτα, ἂν δὲν εἶχε τὴν συγκατάθεση καὶ δημόσια παρουσία τοῦ ἰδρυτῆ. Αὐτὸ θὰ ἔκανε τὴ διαφορὰ. Ἐξάλλου ἐπικαλεῖται τὴν ἔμπνευση τῆς «Σοφίας τοῦ Θεοῦ» στὴν πολιτικὴ του κατὰ τῶν εἰδώλων καὶ τὴν οἰκοδομὴ ναῶν τῆς πόλεως. Ἐὰν εἶχε λόγους νὰ παρουσιάσει τὸ γεγονός σὲ μία δημόσια τελετουργικὴ κορύφωση⁴³, θὰ τὸ ἔκανε σὲ μιὰ γιορτὴ τῆς Θείας Σοφίας.

Ὁ Εὐσέβιος παρακολουθώντας ἀπὸ κοντὰ τὰ Ἐγκαίνια, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παραπάνω σιβυλλικὴ δήλωση, δὲν παραθέτει τίποτα σχετικὸ με συναπτὲς ἐκδηλώσεις, ἐνῶ ὁ ἴδιος στὰ ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως (335) παρουσιάζει πιὸ ἀναλυτικὰ ναὸ καὶ τελετές, πάλι σὲ μιὰ ἑορτὴ τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ. Ὡς

41. Προσφέρεται ἀπὸ τὸν Υἱὸ πρὸς τὸν Πατέρα γιὰ τὶς ψυχὲς τῶν δικαίων καὶ ἡρώων της, «ὕπερ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσασμένων ... ἀποστόλων, κηρύκων, εὐγγελιστῶν, μαρτύρων, ὁμολογητῶν...», βλ. Γερμανὸς Κωνσταντινουπόλεως PG, 98, 440BC: «Συγκαλοῦνται δὲ πᾶσαι αἱ ψυχαὶ μετὰ προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ μαρτύρων συνεισελθεῖν καὶ ἀνακλιθῆναι μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ἐν τῇ μουσικῇ τραπέζῃ τῆς βασιλείας Χριστοῦ». Πρβλ. Νικόλαος Καβάσιλας, PG, 441CD: 457-465 (γιὰ τὸν ἀγιασμὸ τῶν κεκοιμημένων). Ἐπίσης ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ, Ἡ Θεία Λειτουργία. Σχόλια, ἐκδ. Σύναξη, Ἀθήνα 1982, 325-326.

42. KRAUTHEIMER R., Mensa-coemeterium-martyrium, C. Arch. 11 (1960), 15-40. WARD-PERKINS J.B., Memoria, Martyr's Tomb and Martyr's Church, J.T.S. 17 (1966), 20-37. Βλ. καὶ ΠΑΣΧΟΣ Π.Β., Ἁγιοὶ, οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ. Εἰσαγωγή στὴν ἀγιολογία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθήνα, 1995, 55-58, ὅπου οἱ μάρτυρες θεωροῦνται παρόντες κατὰ τὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας.

43. Ἔτσι ἔγινε με τὴν καταστροφὴ τοῦ Μαρνείου τῆς Γάζας ἀνήμερα Πεντηκοστὴ (24/25 Μαΐου 402, βλ. Marc le Diacre, Vie de Porphyre évêque de Gaza, LBL, Paris 1930, 64-69, σ. 51 κ.έ. Πρβλ. GRUMEL V. Traité d'études byzantines. La Chronologie, Paris 1958, 242.

ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης τῆς Παλαιστίνης, ἐνδιαφέρεται πιὸ πολὺ γιὰ τὸν μοναδικὸ αὐτὸν ναό. Ἐπειτα ὁ Βίος τοῦ Κωνσταντίνου, ἓνα κείμενο-πρότυπο στὸ Βυζάντιο ποὺ δέχθηκε παρεμβάσεις τὸν 4ο αἰῶνα, δὲν παρέχει ἀσφάλεια γιὰ ἀπόλυτες κρίσεις. Ἐπομένως ἡ σιωπὴ τοῦ Εὐσεβίου δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἔγινε καμία χριστιανικὴ τελετὴ στὴν Κων/πολη, κάτι συνηθισμένο, τὸ ὁποῖο βέβαια δὲν ἐπικάλυψε τὰ ρωμαϊκὰ ἐγκαίνια. Γιὰ τὰ ὁποῖα –δηλαδὴ τίς μεγαλειώδεις κοσμικὲς τελετὲς πρὸς τιμὴν τοῦ ἰδρυτῆ– ὁ Εὐσέβιος πάλι δὲν ἀναφέρει τίποτα, σὲ σημεῖο νὰ προκαλεῖ ὑποψία πὼς ἢ ἔγραψε κατ’ ἐπιλογὴν, ἀφοῦ συνέγραφε ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, ἢ ἂν κατέγραψε κάτι, νὰ ἀφαιρέθηκε.

Ἡ πολιτικὴ τοῦ Κωνσταντίνου ἦταν ἰδιαίτερα εὐνοϊκὴ πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς τιμῆς τῶν Μαρτύρων, ἀφοῦ ἀπέδιδε σὲ αὐτοὺς ἰδιαίτερη ἀξία, θέλοντας προφανῶς νὰ διαμορφώσει νέα πρότυπα, στὴ παράδοση τῶν Ρωμαίων *maiorum*. Τὸ 330 πάντως δὲν πρωτοτυποῦσε, ἀφοῦ ἤδη μετὰ τὴ μάχη στὴ Μουλβία εἶχε ἐπιτρέψει στὴ Ρώμη μία ἑπταήμερο ἑορτὴ πρὸς τιμὴν τοῦ Σταυροῦ μὲ ἀφορμὴ τὴν κατάθεση τῶν λειψάνων τῶν Μαρτύρων σὲ ναοὺς⁴⁴. Θὰ ἦταν σὰν νὰ πλαισίωναν οἱ ψυχὲς τῶν Μαρτύρων, ὅπως οἱ ἄλλοι *Lemures*–Ἡρώες, μία νεοἰδρυτὴ πρωτεύουσα, πόλη τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ.

Πρὸς μία τέτοια λογικὴ ἔρχεται ἡ μέχρι τότε κωνσταντινεία πολιτικὴ, ἀφοῦ ἡ πρώτη ὑπὸ τὸ νέο καθεστῶς ἐλευθερίας χριστιανικὴ Βασιλικὴ τῆς Ρώμης, ἀφιερωμένη ἀπὸ τὸ 313 στὸν Χριστὸ Σωτῆρα, ἐγκαινιάζεται, καθιερώνεται (δηλ. λειτουργεῖται) στὶς 9 Νοεμβρίου 318, δηλαδὴ σὲ συνάφεια μὲ τὴν προαναφερθεῖσα ταφικὴ γιορτὴ *Mundus Patet* (8 Νοε.)⁴⁵. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁ πρῶτος καθεδρικός ναὸς *Urbis et Orbis* ἐγκαινιάζεται ὑπὸ ἓνα εἶδος περιρρέουσας ἀτμόσφαιρας, σκηنيκοῦ, ὅταν οἱ “ἐξερχόμενες ψυχὲς” ἔβγαιναν ἀπὸ τὸν

44. ΘΕΟΦΑΝΗΣ *Χρονογραφία*, ἔκδ. Βόννης, σ. 20: «*Τὰ λείψανα τῶν ἁγίων μαρτύρων ἐκέλευσε συλλεγέντα ὅσια ταφῆ παραδοῦναι. Καὶ ἦσαν οἱ Ρωμαῖοι ἄγοντες ἐπινίκιον ἑορτὴν γεραίροντες τὸν κύριον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας ...*». Βλ. MANGO G., *Theophanes the Confessor. The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and New East History 284-813*, Oxford 1997, 23-23 [AM. 5803=310/11 μ.Χ.], ὅπου πηγές, πλὴν ὅμως δὲν προσδιορίζεται περαιτέρω ὡς γεγονός.

45. *Liber Pontificalis*, 1,172. STEINBY M., *S. Salvator Basilica, Basilica Constaniniana, Lexicon Topographicum Urbis Romae*, IV, 230-233. Τὰ εἰσόδια/ἐγκαίνια τοῦ χώρου θὰ ἔγιναν στὶς 8 Νοε. καὶ ἡ καθιέρωση (ἢ πρώτη λειτουργία;) τὴν ἐπόμενη. Τὸ ἴδιο σχῆμα διαπιστώνεται π.χ. στὰ ἐγκαίνια τῆς Ἁγίας Σοφίας στὶς 14/15 Φεβ. 360 ἢ στὶς 23/25 Δεκ. 562. ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ ΣΤ., *Ρωμαϊκὲς γιορτὲς* (ὅπως σημ. 33), 57-58, 63-64. Γιὰ τὴ διπλὴ τελετὴ ἐγκαίνια ναοῦ καὶ ἁγίας τραπέζης βλ. πιὸ κάτω σημ. 113.

‘μοῦνδο’ τῆς πόλης γιὰ νὰ συμμετάσχουν μὲ κάποιο τρόπο στὴ γιορτῆ. Τὸ εἶδος τῆς συμμετοχῆς προκύπτει ἀπὸ τὸν μοῦνδο, τὸ ἰδρυτικὸ σημεῖο [0] τῆς Ρώμης: Ἰδρύεται ἡ ἐπίσημη Ἐκκλησία τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους; Ἐπανιδρύεται ἡ πόλη; Πάντως κάτι σχετικὸ, μία ἀφετηρία, ὅπως ἔγινε στὶς 8 Νοε. 324, ὅταν ἰδρύνετο ἡ Νέα Ρώμη ἢ ἐκ νέου ἡ Ρώμη.

Δὲν πρόκειται γιὰ τὰ ἐγκαινία ἐνὸς ναοῦ ἢ μαρτυρίου, ἀλλὰ γιὰ εὐχαριστιακὴ συνάξη στὶς ἡμέρες τῶν ἐγκαινίων, στὴν ὁποία θὰ ἔλαβε μέρος, κερδίζοντας τὴν παράσταση. Θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ ὅπουδήποτε ἢ τουλάχιστον δὲν εἶναι γνωστὸ ποῦ.

Τὸ ζήτημα τῆς μετάπλασης τῶν Λεμουρίων εἶναι μία σοβαρὴ πρόκληση γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ αἰνιγματικοῦ χωρίου τοῦ Εὐσεβίου, ἐφ’ ὅσον τὰ Ἐγκαινία σχετίζονται μὲ τὴ μνήμη τῶν δύο πιὸ γνωστῶν Μαρτύρων τῆς Κων/πόλεως: 1) Ὁ πρῶτος στρατιωτικὸς μάρτυρας Ἀκάκιος τιμᾶται στὶς 7 ἢ 8 Μαΐου, ἀλλὰ στὸ Συριακὸ μαρτυρολόγιο τοῦ 411 στὶς 10 Μαΐου, δηλαδὴ κοντὰ στὰ Λεμούρια. Ἡ εἰδικὴ σχέση μὲ τὸν Κωνσταντῖνο διαπιστώνεται, ἐπειδὴ στὸ Μαρτυριό του [:] μεταφέρθηκε τὸ 359 ἢ σορός του⁴⁶. 2) Ὁ δεῦτερος τοπικὸς μάρτυρας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ἅγιος Μώκιος (11 Μαΐου)⁴⁷, ἔγινε ὁ ἅγιος τῶν Ἐγκαινίων τελικά, ἐνῶ ὁ ναὸς του θεωρεῖται ὅτι κτίσθηκε ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο⁴⁸. Στὸν Κανόνα τῶν ἐγκαινίων τῆς Κων/πόλεως, ὁ ὁποῖος συντάχθηκε ἐπὶ Λέοντος ς’ Σοφοῦ, ὑπάρχει διπλὴ ἀναφορὰ στὰ ἐγκαινία (1η στροφὴ τῶν ὠδῶν) καὶ τὸν ἅγιο Μώκιο (ἀκόλουθες στροφές)⁴⁹.

46. Ὁ ἅγιος Ἀκάκιος μαρτύρησε στὸ Βυζάντιο μὲ 77 συντρόφους τοῦ στὶς 7 ἢ 8 Μαΐου περὶ τὸ 305, βλ. DELEHAYE H., *Synaxarium* (ὅπως σημ. 27), 664-665. DAGRON G., *La naissance* (ὅπως σημ. 1), 393-395. BERGER A., Mokios und der Konstantin der Grosse (ὅπως σημ. 32), 168 κ.έ. WOODS D. The Church of St. Acacius at Constantinople, *Vigiliae Christianae* 55 (2001), 201-207.

47. Ὁ ἱερέας ἅγιος Μώκιος μαρτύρησε στὸ Βυζάντιο ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, βλ. DELEHAYE H., *Synaxarium*, 673-674. BERGER A., Mokios und der Konstantin der Grosse (ὅπως σημ. 32), 174-175.

48. Ὁ BARNES T.D., *Constantine and Eusebius*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1981, 222, πιστεύει ὅτι ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Μωκίου ὑπῆρξε ἀφορμὴ τῆς ἐπιλογῆς γιὰ τὴν τέλεση στὶς 11 Μαΐου τῶν ἐγκαινίων. Γιὰ τὴν ἴδια ἀποψη βλ. CAMERON A. - HERRIN J., *Constantinople in the Early Eighth Century* (ὅπως σημ. 28), 167. DAGRON G., *Naissance* (ὅπως σημ. 1), 395. JANIN R., *Géographie ecclésiastique*, III (ὅπως σημ. 35), 354-358.

49. Βλ. σχετικὰ FROLLOW A., *La dédicace de Constantinople* (ὅπως σημ. 29), 120-121. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Μωκίου εἶχε ἀνακαινισθεῖ λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν Βασίλειο Α΄. Βλ. JANIN R., *Géographie ecclésiastique*, III (ὅπως σημ. 35), 355, σημ. 5.

Ἀπὸ τοὺς πολλοὺς Μάρτυρες πὺν κάνει λόγο ὁ Εὐσέβιος ἕνας οὐσιαστικὰ ταυτίζεται μὲ τὰ ἐγκαίνια. Αὐτὸ εἶναι καὶ σημαντικό, γιατί ἀποδεικνύεται ὅτι ὑπάρχει βάση στὰ ὅσα παραθέτει, ἀλλὰ καὶ δὲν σημαίνει κάτι ιδιαίτερο, ὅπως προτείνει ὁ T.D. Barnes, ὁ ὁποῖος θέλει τὸν Κωνσταντῖνο νὰ τελεῖ τὰ ἐγκαίνια στὶς 11 Μαΐου γιὰ νὰ ἐξάρει τὸν τοπικὸ μάρτυρα Μώκιο⁵⁰. Τί θὰ σήμαινε ἕνας γιὰ μία οἰκουμενικὴ πρωτεύουσα κράτους, ὅπου ὑπῆρχαν χιλιάδες Μάρτυρες; Ἐξάλλου ἡ τιμὴ τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες δὲν διαδόθηκε, ὅποτε δὲν φαίνεται πῶς ἕνας μάρτυρας θὰ κάλυπτε τὸ χωρίο τοῦ Εὐσεβίου, τὸ ὁποῖο ὁμιλεῖ γιὰ Μάρτυρες γενικῶς, ὄχι γιὰ ἕναν ἢ περισσότερους τοπικούς. Βεβαίως συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ τοπικοί.

Ἡ τιμὴ τοῦ ἁγίου Μωκίου τὴν 11η Μαΐου δείχνει νὰ εἶναι μέρος τῆς συσσωρευθείσης παράδοσης τῶν ἐγκαίνιων σὲ μία ἡμέρα. Πάντως ἀποκλείεται νὰ ἐορτάσθηκε ἡ μνήμη τοῦ στὰ Ἐγκαίνια τῆς 11ης Μαΐου 330, ἐπειδὴ ἡ κεντρικὴ τελετὴ γινόταν στὸν Φόρο. Σὲ μία ἐποχὴ τυποποίησης τῶν ἐκδηλώσεων, κάτι σημαίνει ὅτι παραλείπονται πολλὰ πεπραγμένα τῶν ἐγκαίνιων, ἡ ἐορτὴ τοῦ ἁγίου καὶ ὁ ναὸς τοῦ προσλαμβάνουν διάφορα στοιχεῖα, κάτι μοναδικὸ σὲ σχέση μὲ ἄλλους ναοὺς ἁγίων τῆς πρωτεύουσας σὲ σημεῖο νὰ διαφαίνεται ἡ ὑπαρξὴ μιᾶς παράδοσης πὺν ἤθελε τὸν Ἅγιο Μώκιο νὰ συγκεντρώνει τὸν ἰδρυτικὸ θρόνο τῆς πόλης. Ἐξάλλου στὸ μαρτυρολόγιο τοῦ Ἱερωνύμου ὁ ἅγιος Μώκιος τιμᾶται στὶς 10 Μαΐου, κάτι πὺν ἀποδεικνύει ὅτι ὑπῆρξε μία ἐκ τῶν ὑστέρων μετακίνηση στὴν 11η Μαΐου⁵¹.

Τὸ πρωτόκολλο τῶν ἀνακτορικῶν ἐκδηλώσεων συνδέεται μέχρι τὸν 10ο αἰ. μὲ μία μοναδικὴ γιορτὴ, κινητὴ καὶ δεσποτικὴ ἀλλὰ ἐκτὸς Δωδεκαῶρου: τῆ Μεσοπεντηκοστή, τὴν 25η ἡμέρα τοῦ κύκλου τοῦ Πεντηκοσταρίου, στὸ μέσον Πάσχα καὶ Πεντηκοστῆς. Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος περιγράφοντας τὶς δημόσιες ἐκδηλώσεις τῆς ἀνακτορικῆς Αὐλῆς, ἀναφέρει ὅτι ἐδῶ ἐτιμᾶτο ἐκ παραδόσεως ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἀκολουθία: «Ὅσα δεῖ παραφυλάττειν ἐν τῇ τετραδί τῆς Μεσοπεντηκοστῆς καὶ τῆς ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Μωκίου προε-

50. BARNES T.D., *Constantine and Eusebius* (ὅπως σημ. 48), 222.

51. Γιὰ τὴν λατρευτικὴ παράδοση τοῦ ἁγίου Μωκίου βλ. WORTLEY J., *The Byzantine Component of the Relic - hoard of Constantinople*, GRBS 40 (1999), 353--378, 355, 363-368. βλ. καὶ JANIN R., *La géographie ecclésiastique*, III (ὅπως σημ. 35), 354-358, ὅπου οἱ σχετικὲς πηγές. BERGER A., *Mokios und der Konstantin der Grosse* (ὅπως σημ. 32), 174 κ.έ.

λεύσεως»⁵². Τὸ ἴδιο ἀναφέρει καὶ τὸ Κλητορολόγιον τοῦ Φιλοθέου⁵³. [Μάλιστα τὸ 903, ἀνήμερα τῆς ἑορτῆς, πὺν ἐκεῖνη τῇ χρονίᾳ συνέπεσε μὲ τὰ ἐγκαινία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔγινε στὸν ναὸ τοῦ ἁγίου Μωκίου ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ Λέοντα ς' Σοφοῦ]⁵⁴. Ἀντίθετα τὸ τυπικὸ τῆς ἐπετείου τῶν ἐγκαινίων τῆς πρωτεύουσας (11/5) δὲν προέβλεπε γιὰ τὴν Αὐλὴ εἰδικῆς θρησκευτικῆς ἐκδηλώσεως, μετάβαση σὲ ναό, ἀλλὰ πρωτίστως ἰππικὸὺς ἀγῶνες γιὰ θέαμα⁵⁵.

Δὲν διερευνήθηκε, ἐξ ὧσων εἶναι γνωστά, γιατί στίς ἐκδηλώσεις τῆς αυτοκρατορικῆς ἀκολουθίας προτιμήθηκε ὁ Ἅγιος Μώκιος ἀπὸ ἕναν πιὸ κεντρικὸ ναό, ὅπως ἡ Ἁγία Σοφία. Ὁ ἅγιος τῶν Ἐγκαινίων προσδιορίζει τὴν Κων/πόλη σὲ μία μείζονα αὐτοκρατορικὴ γιορτῆ, ἡ ὁποία θὰ πρέπει νὰ ἐξεταθεῖ ἂν ἀποτελεῖ κατάλοιπο τῶν ὁποίων ἐκδηλώσεων τῆς 'καθιερώσεως' τῆς πρωτεύουσας.

Ἡ Αὐλὴ πήγαινε στὸν Ἅγιο Μώκιο καὶ τὸ Ἀντίπασχα ἢ Ἐγκαινία (= Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ) τὴν 8ῃ ἡμέρα τοῦ Πάσχα, τὴν λεγόμενη 'Καινὴ Κυριακὴ' προεικονίζοντας τὴν 8ῃ Ἡμέρα: ἀνάσταση τῶν νεκρῶν⁵⁶, Βασιλεία Θεοῦ, Καινὴ Ἱερουσαλήμ.

Οἱ δύο γιορτές, Καινὴ Κυριακὴ καὶ Μεσοπεντηκοστή, συγγενεύουν, πέρα ἀπὸ τὸ ἀναστάσιμο στοιχεῖο. Τὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα τῆς δευτέρας, ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Χριστοῦ Μεσσία στὸν Ναὸ «μεσούσης τῆς Ἑορτῆς» (Ἰωάν. 7.14 κ.έ.), ἀφορᾷ στὴ Σκηνοπηγία, διάρκειας ὀκτῶ ἡμερῶν, πὺν εἶναι ἑορτῆ, ὅπως

52. Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, *De Cerimoniis* I, 17, ἔκδ. Βόννης, σ. 53, 98-106. Βλ. καὶ EBERSOLT J., *Sanctuaires de Byzance. Recherches sur les anciens trésors des églises de Constantinople*, Paris 1921, 74-76. JANIR R., *Géographie ecclésiastique*, III (ὅπως σημ. 35), 356-358. ΤΣΟΥΜΗΣ Ν., *Ἡ ἑορτὴ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς*, Δ.Ε. Θεολογικῆς Σχολῆς, Θεσσαλονίκη 1994, 15-20.

53. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ Ν., *Les listes de préséance byzantines de IX^e et X^e siècles*, Paris 1072, σ. 241: «Μεσούσης δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα τελεῖται προέλευσις δημοσία, καὶ προσέρχονται οἱ βασιλεῖς εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Μωκίου, καὶ τελουμένης τῆς ἱερᾶς λειτουργίας ...».

54. GRUMEL V., *La Chronologie* (ὅπως σημ. 43), 40-41. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ καταργηθεῖ ἡ ἑορτὴ στὸν ναὸ αὐτόν. Βλ. ΤΣΟΥΜΗΣ Ν., *Ἑορτὴ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς*, 18-20. Βλ. καὶ BERGER A., *Mokios und Konstantin der Grosse*, 184-185.

55. Φιλοθέου Κλητορολόγιον, βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ Ν., *Les listes des préséances*, 215: «τῇ δὲ ἰα' τοῦ αὐτοῦ Μαῖον μηνὸς τελεῖται τὸ γενέθλιόν τῆς πόλεως ταύτης, καὶ ἐπτελεῖται δεξιῶσις δεξιῶσις χωρὶς σαξίμου καὶ ἰππικὸν ἵπποδρομὸν καὶ τελεῖται κλητώριον». Πορφυρογέννητος, *De Cerimoniis*, I, 70, ἔκδ. Βόννης, σ. 340 κ.έ.

56. ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ, *De Ceremoniis*, ἔκδ. Βόννης, I, 17, σ. 98 κ.έ., II, 52, σ. 774. ΦΙΛΙΑΣ Γ.Ν., *Ἡ ἔννοια τῆς Ὀγδόης Ἡμέρας στὴ λατρεία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας*, Ἔκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2001, 230-243.

θά δοῦμε, μὲ ἐσχατολογικὴ σημασία. Τότε ἐπέλεξε ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς γιὰ νὰ ἀποκαλύψει τὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ στὸν Ναὸ τῆς Ἱερουσαλήμ.

Τὸ πότε συνδέθηκε ἡ Μεσοπεντηκοστὴ μὲ τὸν χῶρο τοῦ Ἁγίου Μωκίου, λόγω τῆς μὴ ὑπαρξῆς πληροφοριῶν, δὲν μπορεῖ νὰ προσδιορισθεῖ ἀκριβῶς. Τυπικὰ ἀφοῦ πρῶτα τὰ ἐγκαίνια συγχωνεύθηκαν σὲ μία ἡμέρα. Τὸ Πασχάλιο Χρονικὸ ἀναφέρει στὶς 14 Μαΐου 626 ἢ κατ' ἄλλη ἄποψη τὸ 615 μία (διήμερη) στάση διαμαρτυρίας μὲ θέμα τὴν τιμὴ τοῦ σίτου ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸν στρατὸ τῶν Ἀνακτόρων καὶ τὸν λαὸ «αὐτῇ τῇ ἀγία Μεσοπεντηκοστῇ συνήχθησαν αἱ σχολαὶ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τοῦ πλήθους ἐν τῇ ἀγιοτάτῃ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ»⁵⁷. Στὴν περιπτώση αὐτὴ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ θεωρηθεῖ ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας ὡς ὁ χῶρος τῶν τελετῶν τῆς Μεσοπεντηκοστῆς⁵⁸, ἐπειδὴ ἡ διαδήλωση συνέβη πολὺ κοντὰ.

Ἡ ἱστορία τῆς γιορτῆς δείχνει ὅτι ἡ σχέση της μὲ τὸν αὐτοκράτορα δὲν προῆλθε τυχαῖα. Ἦταν ἓνας ναὸς, συνδεόμενος μὲ τὸν ἰδρυτικὸ θρύλο τῆς πόλης.

Τὴν παλαιότερη μνεία ὅχι ἀκριβῶς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀλλὰ ἑορτῆς μὲ ἀνάγνωσμα τὴν Ἀποκάλυψη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Σοφίας προσφέρει ὁ Πέτρος Χρυσολόγος, ἐπίσκοπος Ραβέννας (425-451), στὴν 85ῃ ὁμιλίᾳ του (πρὸς τὸ 430, δηλαδὴ κοντὰ στὰ 100 χρόνια τῆς Κων/πόλεως)⁵⁹, μὲ τὸν τίτλο: «De ingressu Christi in templum et Judaeorum admiratione». Σχολιάζοντας τὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα ἀναφέρεται σὲ μία «divina festivitas non pro nostris est voluntatibus consecranda»⁶⁰. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ συγγραφέας μὴ βρῖσκοντας κάποια χρονικὴ ἀφετηρία της, δέχεται ὅτι πρόκειται γιὰ παλαιὰ γιορτὴ. Παρ' ὅλα αὐτὰ τὸ ἀρχαιότερο τυπικὸ τῆς ἑορτῆς ἐντοπίζεται στὴ Δύση (4ος-5ος αἰ.), χωρὶς νὰ ἐνταχθεῖ τελικὰ στὴν ρωμαϊκὴ-παπικὴ παράδοση, ἀλλὰ στὴν ἀμβροσιανὴ λειτουργικὴ παράδοσι⁶¹. Σχετικὰ σημειώνει ὁ H. Leclercq: «*les plus anciennes recueils de la liturgie ambrosienne, ... nous offrent une missa (in mediante die*

57. Πασχάλιο Χρονικὸ, ἔκδ. Βόννης, 715. Ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἄποψη ποὺ φέρνει τὰ γεγονότα τὸ 615, ὅταν ἡ γιορτὴ συνέπτε πάλι στὶς 14 Μαΐου (Πάσχα 20 Ἀπριλίου). Βλ. σχετικὰ WHITBY M. & WHITBY M., *Chronicon Paschale* (ὅπως σημ. 33), 168-169, 201-202.

58. ΤΣΟΥΜΗΣ Ν., *Ἐορτὴ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς* (ὅπως σημ. 52), 13.

59. LECLERCQ H., *Mediante die Festo*, *DACL*, 11.1, 189.

60. *PL*, 52, 440-441. ΤΣΟΥΜΗΣ Ν., *Ἐορτὴ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς*, 6, 10, 12.

61. LECLERCQ H., *Mediante die festo*, 189: «*Il est vrai que ... l'Église latine n' a jamais connu la fête Mediante die festo*» (ἄποψη τῶν de Combefis καὶ dom Ceillier).

festo)». Παρά την ύποψία ότι η γιορτή - φερόμενη υπό τον γενικό τίτλο «*mediante die festo*» και ὄχι ὡς Μεσοπεντηκοστή⁶². Ἡ ἀμβροσιανή λειτουργία (πρὸ τοῦ 397) ποὺ σταδιακὰ περιορίσθηκε στὸ Μεδιόλανο, εἶχε ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν παράδοση τῆς Ἀνατολῆς⁶³. Ὅπως καὶ νὰ ἔγινε, ἀγγίζει τὴν ἀρχαία παράδοση τῆς Ἐκκλησίας.

Στὸν ἀνατολικὸ κόσμῳ ἡ Μεσοπεντηκοστή ἔχει παλαιότερη ἀναφορὰ σὲ μία ὁμιλία ποὺ ἀποδίδεται –ὄχι ὁμως ἀπὸ ὄλους– στὸν Ἀμφιλόχιῳ Ἰκονίου (δ' τέταρτο τοῦ 4ου αἰ.) ἢ τὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο⁶⁴, ὅπως καὶ ἄλλους, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἦταν γιορτὴ ἀφιερωμένη στὸν Χριστό⁶⁵. Ἡ γιορτὴ ἀναφέρεται ἐπίσης σὲ ταφικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ «μονὴ τῆς Μαρίας» (15ῃ Ἰνδικτ. = 567, 4 Μαΐου: «*ἡμέρα δὲ ἦν τῆς Μεσοπεντηκοστῆς*»)⁶⁶. Ἀπαντᾷ σὲ λειτουργικὰ κείμενα σὲ μεταγενέστερη ἐποχὴ (Τυπικὰ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας ἢ τῶν μονῶν Πάτμου, Εὐεργέτιδος καὶ Σωτήρος Μεσσήνης)⁶⁷. Οἱ ὁμιλίαι διατυπώνουν μία γενικὴ ἀντίληψη ὅτι ἡ ἑορτὴ συστάθηκε ἀπὸ τὸν Θεό, ὅποτε ὄλοι, ἀκόμη καὶ ὁ Χρυσολόγος, δέχονται ὅτι εἶναι δεσποτικὴ γιορτὴ τῆς Ἐκκλησίας. Πλὴν ὁμως ἔμεινε ἐκτὸς Δωδεκαόρτου.

Ἡ σχέση τῆς Μεσοσύης ἑορτῆς/Μεσοπεντηκοστῆς μὲ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τῆς Κων/πόλεως δηλώνεται ἔμμεσα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἀπαντᾷ στὴ Δυτικὴ Ἐκκλησία, τὴν Παπσοσύνη, μὲ ἐξαίρεση τὴν ἀμβροσιανὴ λειτουργικὴ παράδο-

62. LECLERCQ H., *Mediante die festo*, 188-190.

63. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ Ι., *Λειτουργική. 1 (Πανεπιστημιακὲς παραδόσεις)*, ἔκδ. Δ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1975, 91 κ.έ.

64. PG, 39, 119-130. ΧΡΗΣΤΟΥ Π., *Ἑλληνικὴ Πατρολογία, Δ', Περίοδος θεολογικῆς ἀκμῆς, Δ' καὶ Ε' αἰῶνες*, Θεσσαλονίκη 1989, 223. ΤΣΟΥΜΗΣ Ν., *Ἑορτὴ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς* (ὅπως σημ. 52), 5, ὅπου βιβλιογραφία γιὰ τὸ θέμα. Ὑπάρχουν πέντε ψευδεπίγραφες ὁμιλίαι τοῦ Ἰωάννου Χρυσόστομου. Βλ. PG, 60, 763-766, PG 61, 739-744, 741-744, 743-746, 777-782. ΤΣΟΥΜΗΣ Ν., ὅ.π. 6. Γιὰ ἄλλες ὁμιλίαι (Λεόντιος Βυζάντιος PG, 86, 1975-1994. Λεόντιος Νεαπόλεως PG, 93, 1581-1598), ὅπως καὶ γιὰ ἀναφορὰς σὲ ἱστορικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς βλ. ΤΣΟΥΜΗΣ Ν., ὅ.π., 6-10.

65. ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΣ ΙΚΟΝΙΟΥ, PG, 39, 124: «*Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ παροῦσα ἑορτὴ. Μεσίτης ὁ Κύριος, μέση καὶ ἡ ἑορτὴ*».

66. OVADIAG R. & O., *Hellenistic, Roman and Early Byzantine Mosaic Pavements in Israel*, L' Erma di Bretschneider, Roma 1987, 28.

67. ΜΑΤΕΟΣ J., *Le typicon de la Grande Église*, Pontificum Institutum Orientalium Studio, II, Roma 1963, 120-121. DMITRIEFSKIJ A., *Opisanie Liturgitseskich Rukopisej*, Hildessheim 1965, 178-179, 574-579. ARRANZ M., *Le typicon du monastère du Saint Sauver à Messine*, Orientalia Christiana Analecta, 185, Roma 1969, 264-267.

ση (4ος αἰ.)⁶⁸. Δὲν θὰ ὑπῆρχε λόγος ὁ παπικὸς μηχανισμὸς νὰ εὐνοήσει μία αὐτοκρατορική γιορτή. Ἡ μοναδική ἐξαιρέση ποὺ ἀποτελεῖ ὁ Πέτρος Χρυσολόγος, ἐπιβεβαιώνει τὸν κανόνα, ἐπειδὴ ἀφορᾷ σὲ ἕναν ἐπίσκοπο Ραβέννας, κέντρου ἄσκησης τῆς αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς στὴ Δύση μέχρι τὸ 750.

Ἡ γιορτὴ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς μὲ τὸ ποὺ συνδέθηκε μὲ τὴ μνήμη τοῦ ναοῦ τοῦ τοπικοῦ ἁγίου τῶν Ἐγκαινίων, προβάλλει τώρα κι αὐτὴ ὡς κατάλοιπο ἢ καὶ ἐξέλιξη μιᾶς μορφῆς χριστιανικῶν ἐγκαινίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τουλάχιστον πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ ἕνα τέτοιο ἐνδεχόμενο.

Ἄν ἡ μέση τοῦ Πεντηκοσταρίου προβληθεῖ στὴν Κων/πολη τοῦ 330 (Πάσχα: 19 Ἀπριλίου), ἡ Μεσοπεντηκοστὴ συμπίπτει στίς 13 Μαΐου, τὴν 3ῃ ἀποφράδα ἡμέρα τῶν Λεμουρίων. Ἡ γιορτὴ ὅπως ἤδη προτάθηκε πρὸ πάνω θὰ μπορούσε νὰ μεταπλασθεῖ σὲ χριστιανική, μία προσαρμογὴ τοῦ τύπου τῶν ἐγκαινίων τοῦ Σωτήρος τοῦ Λατερανοῦ. Εἶναι ἄραγε ἡ ἡμέρα ποὺ γυρεύουμε; Ὅπωςδήποτε, ἀκόμη κι ἂν ἡ Μεσοπεντηκοστὴ τὸ 330 συνέπιπτε ἄλλῃ ἡμέρα ἐκτὸς Λεμουρίων, πάλι θὰ ἐορταζόταν. Τώρα τὸ ἐπιπλέον στοιχεῖο, ἡ σύμπτωση –στὴν Ἱστορία ἔχει ρόλο καὶ αὐτὴ– μὲ τὴ ρωμαϊκὴ γιορτὴ, θὰ ἀξιοποιήθηκε, σύμφωνα μὲ τὰ ἀνωτέρω κωνσταντινειακά πρότυπα.

Ἡ Μεσοπεντηκοστὴ συμπίπτει ἀκόμη μὲ τὴν τέταρτη (μέση) πασχάλια ἐβδομάδα⁶⁹, κατὰ τὴν ὁποία γινόταν ἀπὸ παράδοση οἱ ἐαρινὲς Συναξεῖς τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας⁷⁰. Σὲ μία τέτοια σύναξη, ἡ ὁποία συνάδει μὲ ἐγκαίνια καθεδρικῶν ναῶν, –εἰδικὰ τὸν 4ο αἰῶνα μετὰ τὸ 313 αὐτὰ τελοῦντο σὲ εὐρεῖες ἐπισκοπικὲς συναξεῖς–⁷¹, θὰ ἦταν εὐκόλο νὰ διατυπωθεῖ ἡ χριστιανικὴ διάστα-

68. LECLERCQ H., *Mediante die festo* (ὅπως σημ. 59), 189-193.

69. Ἡ 4^η ἐβδομάδα εἶναι ἡ μέση ἀπὸ τὶς 7 ἐβδομάδες ποὺ ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὸ Πάσχα καὶ τὴν Πεντηκοστὴ. Τὰ Ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνέπεσαν μὲ τὴ Δευτέρα τῆς 4^{ης} μεταπασχάλιας ἐβδομάδος, ἀφοῦ τὸ Πάσχα ἔπεφτε στίς 19 Ἀπριλίου, βλ. GRUMEL V., *La Chronologie* (ὅπως σημ. 43), 240: 1^η ἐβδ.: 19 Ἀπρ.-25, 2^η ἐβδ.: 26-2 Μαΐ., 3^η ἐβδ.: 3-9, 4^η ἐβδ.: 10-16.

70. 1) 38^{ος} κανόνας Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, βλ. FUNK F. X., *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*, I. Padersbornae 1905, 574: «τῇ Τετάρτῃ ἐβδομάδι τῆς Πεντηκοστῆς». 2) 20ος κανόνας Συνόδου Ἀντιοχείας (341), βλ. Mansi, II, 1316: «τῇ Τετάρτῃ ἐβδομάδι τῆς Πεντηκοστῆς ἐπιτελεῖσθαι τὴν σύνοδον». 3) 5ος κανόνας Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου Νικαίας. MANSI J. D., *Conciliarum amplissima collectio*, II, 669. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὸ θέμα βλ. Ν. Γκιολές, *Ἡ Ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ βάσει τῶν μνημείων τῆς Α΄ χιλιετηρίδος*, Ἀθῆναι 1981, 82-84, ὅπου βιβλιογραφία.

71. Ἐγκαίνια ναοῦ τῆς Τύρου τὸ 315, ἐγκαίνια ναοῦ Ἀναστάσεως τὸ 335, ἐγκαίνια Ὀκταγώνου Ἀντιοχείας τὸ 341, κ.ο.κ.), βλ. FRASER M.A., *The Feast of the Encaenia* (ὅπως σημ. 33), 133 κ.έ.

ση τῶν ἐγκαινίων ἀλλὰ καὶ ἡ εὐχαριστιακὴ πού γυρεύουμε, μέσῳ τῆς Μεσοπενητηκοστῆς. Ἡ τέταρτη ἐβδομάδα τῶν Συνάξεων δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν λεγόταν ποτὲ ‘Μέση’, ὅποτε νὰ δήλωνε ρίζες τῆς γιορτῆς πρὸ τοῦ 330, κάτι πού δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ ἀποκλεισθεῖ.

Τὰ παραπάνω σημαίνουν πῶς ἡ παράδοση ὅτι κάποιοι πατέρες Συνόδου ἦλθαν καὶ εὐλόγησαν τὴν πόλη, τώρα ἀποκτᾶ μία νέα διάσταση ἱστορικῆς ἀλήθειας.

Ἡ 13ῃ Μαΐου τώρα, ὡς πιθανὴ ἑορτὴ τῶν Μαρτύρων, συγκρίνεται μὲ μερικὲς μεταγενέστερες χρονολογίες, ὅπου φαίνεται νὰ γίνονται διάφορες ἐκδηλώσεις: 1) Τὸ 559 ἡ γιορτὴ τῶν ἐγκαινίων τελέσθηκε ἀντὶ στίς 11 στίς 13 Μαΐου. Δὲν τελέσθηκε οὔτε στίς 12 οὔτε στίς 14, γεγονὸς πού σημαίνει ὅτι κάτι συνέβαινε μὲ τὴ 13ῃ Μαΐου⁷², ἡ ὁποία τὸν 6ο αἰῶνα πρέπει διατηροῦσε τὴν ταφικὴ παράδοσή της, ἴσως καὶ ὡς ἀποφράς ἡμέρα. 2) Τὸν 10ο αἰῶνα οἱ ἱποδρομίες τῶν ἐγκαινίων δὲν τελοῦντο στίς 11 Μαΐου, ἀλλὰ τὴν μεθεπομένη, 13 Μαΐου⁷³. Ἡ ἡμέρα ἔχασε καὶ τίς μόνες κοσμικὲς ἐκδηλώσεις της. Εἶναι ἔμφανες ὅτι ἡ 13ῃ Μαΐου ἔχει κάποιο εἰδικὸ βᾶρος.

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ δύο πολὺ σημαντικὲς μαρτυρίες γιὰ χρῆση τῆς 13ῃς Μαΐου (3ῃ ἡμέρα τῶν Λεμουριῶν) ὡς ἡμέρας Μαρτύρων. 1) Μία γενιὰ μετὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ 330, ὅταν ἡ ἡμέρα αὐτὴ φέρεται ὡς ἀφιερωμένη στοὺς Μάρτυρες. Ὁ Ἐφραὶμ ὁ Σύρος ἀναφέρει ὅτι στὴ Νίσιβη τῆς Μεσοποταμίας ἡ 13ῃ Μαΐου 359 ἦταν ἡμέρα διπλῆς ἑορτῆς, τῆς Ἀναλήψεως (Πάσχα στίς 4 Ἀπρ.) ὡς κινητῆς γιορτῆς καὶ ταυτόχρονα τιμῆς τῶν Μαρτύρων, σταθεροῦς⁷⁴. Στὴν πρώιμη ὅμως περίοδο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἡ Ἀνάληψη εἶχε σχέση μὲ τὴν Πεντηκοστή, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ταυτίζονται⁷⁵. 2) Ἡ 13ῃ Μαΐου, ἐπιλέχθηκε ὡς ἡ ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων τοῦ Πανθέου τῆς Ρώμης, τὸ ὁποῖο μὲ διαταγὴ τοῦ αὐτοκράτορα Φωκά ἀφιερώθηκε στὴ Θεοτόκο καὶ τοὺς Μάρτυρες (virginis Mariae et omnium Martyrum) στίς 13 Μαΐου τοῦ 609⁷⁶. Ἐδῶ συμβαίνουν τὰ ἑξῆς: ἀφ’

72. ΜΑΛΛΑΑΣ, ἔκδ. Βόννης, 490: «Μηνὶ τῷ αὐτῷ οὐκ ἤχθη τὸ γενέθλιον τὸ ἐξ ἔθους ἐπιτελούμενον, ἀλλ’ ἤχθη τῇ τρισκαιδεκάτῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός». Ἀκολούθησαν συμπλοκὲς Πρασίνων καὶ Βενέτων.

73. DAGRON G. L’organisation et le déroulement de courses (ὅπως σημ. 25), 60-61, σημ. 200.

74. KLAUSER TH., Th., Roma und das Kult der Gottesmutter Maria, JAC, 15 (1972), 124-125. Ὁ συγγραφέας πιστεύει ὅτι ἡ γιορτὴ πιθανὸν ἔφθασε μέσῳ τῆς Συριακῆς παροικίας. Ὅμως πὸ πιθανὸ εἶναι ἡ γιορτὴ τόσο στὴ Νίσιβη, ὅσο καὶ στὴ Ρώμη νὰ προῆλθε ἀπὸ τὰ Lemuria.

75. ΓΚΙΟΛΕΣ Ν., Ἡ Ἀνάληψις (ὅπως σημ. 70), 43 κ.έ.

76. ZIEGLER K., Pantheon, RE, XVIII.3, 729-730 (ἔτος 608). KLAUSER TH., Roma und das Kult der Gottesmutter Maria, 121-135, 122-126.

ένος στην παλαιά Ρώμη τὰ Λεμούρια τῆς 13ης Μαΐου ἦταν ἀκόμη σὲ ἰσχύ, ὥστε νὰ ἐπιχειρεῖται ἡ ἐκχριστιανισή τους, ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐντολὴ τοῦ Φωκᾶ ὑποδηλώνει ἴσως τάση ψιλῆς διάκρισης ἀπὸ τὰ ἐγκαίνια τῆς Κων/πόλεως στὰ Λεμούρια τῆς 11ης.

Καὶ οἱ δύο περιπτώσεις δὲν ἀποδεικνύουν τὸ μείζον, ὅτι ὑπῆρχε καθιερωμένη γιορτὴ τῶν Μαρτύρων τῆς 13ης Μαΐου σὲ μακρὰ διαχρονικὴ περίοδο, γιὰ κανονικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀφήσει περισσότερα ἴχνη, ἀλλὰ σίγουρα δείχνουν τὸ ἔλασσον, τὴ συνήθεια τῆς μετατροπῆς μιᾶς παγανιστικῆς γιορτῆς σὲ χριστιανική. Ἀκόμη καὶ ἂν δὲν ὑπῆρξε μόνιμη καὶ σταθερὴ γιορτὴ Μαρτύρων, οἱ γιορτεῖς ἐγκαίνιων προσδιορίζονταν ὡς μετάπλαση παραδοσιακῶν ταφικῶν γιορτῶν, ὅπως τὰ Λεμούρια.

Δὲν εἶναι ἀπορίας ἄξιο γιὰτί χάθηκε μετὰ τὸ 330 ἢ 13η Μαΐου ὡς ψυχογιορτὴ (τῆς παράδοσης τῶν Λεμουρίων), ἀφοῦ ἡ Μεσοῦσα Ἑορτὴ ἦταν κινητὴ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὑπῆρξαν 'ἀνταγωνιστές' καὶ ἓνα δείγμα ἴσως ἀποτελεῖ ἡ Νίσιβη τὸ 359, ἐπειδὴ διάφορες ψυχογιορτεῖς, εἰδικὰ τὸν Μάιο, σύντομα προσλήφθηκαν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Κατ' ἀρχὴν ἡ Πεντηκοστή, ἤδη ἀπὸ τὸν 4ο αἰ., συνδεόταν μὲ τὶς ψυχογιορτεῖς καὶ τὶς τιμὲς πρὸς τοὺς μάρτυρες. Ο Μ. Ἀθανάσιος πληροφορεῖ ὅτι τὴν ἑβδομάδα μετὰ τὴν Πεντηκοστὴ οἱ Ὁρθόδοξοι τηρῶντας νηστεία κατέφευγαν στὰ κοιμητήρια, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος σημειώνει ὅτι ἡ Κυριακὴ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴ ἦταν ἀφιερωμένη στὴ μνήμη τῶν Μαρτύρων⁷⁷. Ἀργότερα προέκυψε τὸ Μέγα Ψυχοσάββατο τῆς Πεντηκοστῆς νὰ εἶναι ἀφιερωμένο στοὺς νεκροὺς ἀπὸ Ἀδὰμ καὶ ἔξῃς⁷⁸. Μὲ τὴν παράδοση τῶν Λεμουρίων διασταυρώθηκε στὸ Βυζάντιο μία ἄλλη, κοσμικὴ τώρα, ταφικὴ

77. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Περὶ τῶν διαβαλλόντων τῶν ἐν τῷ διωγμῷ φυγὴν αὐτοῦ*, 6.4. Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἁγίους Πάντας τῶν ἐν ὄλῳ κόσμῳ μαρτυρήσαντας, *PG*, 50, 705. Βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Κ.Ν., *Περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων Χριστιανικῶν νηστειῶν*, *ΔΒΜ*, 6 (1987), 54-56. Γιὰ τὴν ὁμιλία τοῦ Χρυσοστόμου βλ. καὶ ΧΡΗΣΤΟΥ Π., *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τόμ. Δ', *Περίοδος θεολογικῆς ἀκμῆς, Δ' καὶ Ε' αἰῶνες*, Θεσσαλονίκη 1989, 278.

78. Τὸ Σάββατο τῆς Πεντηκοστῆς ἡ Ἐκκλησία τελεῖ τὸ μνημόσυνο «πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος κοιμηθέντων εὐσεβῶς, ἐπ' ἐλπίδι ἀναστάσεως ζωῆς αἰωνίου». Βλ. ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΒΙΚΤΩΡΟΣ Ὁ μέγας *Συναξαριστῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι 1971, τόμ. ΙΔ', *Πεντηκοστάριον*, 311 κ.έ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ Ν., *Τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου*, ἐκδ. Ἀδελφότης θεολόγων "Ὁ Σωτήρ", Ἀθῆναι 1991, 394-395. Γιὰ τὸν λόγο τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Σιναΐτου «Εἰς τοὺς κεκοιμημένους» [*PG*, 89, 1192-1201], πού διαβαζόταν τὸ Σάββατο τῆς Πεντηκοστῆς, βλ. ΣΑΚΚΟΣ ΣΤ., *Περὶ Ἀναστασιῶν Σιναΐτων*, *ΕΕΘΣ ΑΠΘ*, Παράρτημα Η', Θεσσαλονίκη 1964, 140-142. Ἡ τρίτη εὐχὴ τῆς γονυκλισίας τῆς Πεντηκοστῆς ἀναφέρεται καὶ στὴν ἀνάπαυση τῶν ψυχῶν.

γιορτή, λαϊκή και στρατιωτική, τὰ Rosalia/Ροζάλια, τὰ ὅποια ἑορταζόταν σὲ μὴ σταθερὴ ἡμερομηνία Μαΐου-Ἰουνίου, ὅταν ἀνθίζουν τὰ ρόδα⁷⁹, ἐνῶ κατὰ τὸν 12ο αἰ. τουλάχιστον, τὴν ἐβδομάδα μετὰ τὴν Πεντηκοστή⁸⁰. Ἡ Ἐκκλησία ἐπομένως δημιούργησε δική της ψυχογιορτὴ τὴν Πεντηκοστή ἤδη ἀπὸ τὸν 4ο αἰ.

Τὸ ὑπάρχον ἱστορικό ὕλικό ἐπιτρέπει τὴ διατύπωση μιᾶς θεωρίας: ἡ τιμὴ τοῦ ἁγίου Μωκίου, πρωτεύων στοιχεῖο τῆς ἡμέρας τῶν ἐγκαινίων στὴ Μεσοβυζαντινὴ ἐποχή, συμπαρασύρει στοιχεῖα ποὺ ἔρχονται νὰ ἀξιοποιήσουν παλαιότερα ποὺ εἶναι εἴτε λαϊκὲς ἢ εὐσεβεῖς παραδόσεις εἴτε ἀναξιοποίητα λεγόμενα τοῦ Εὐσεβίου γιὰ τὴν καθιέρωση στὸν Θεὸ τῶν Μαρτύρων. Ἀπὸ τὴν ἐπίσημη εὐχαριστιακὴ σύναξη, ἴσως στὶς 13 Μαΐου, ἀπέμεινε ἡ τιμὴ τοῦ ἁγίου Μωκίου εἴτε πράγματι ἢ μνήμη του προϋπῆρχε εἴτε προσαρμολόγηκε στὶς 11 Μαΐου σὲ μεταγενέστερη τῶν Ἐγκαινίων ἐποχή, ποὺ εἶναι καὶ τὸ πιθανότερο. Ἡ κινητὴ ἑορτὴ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς, ἀρχικὰ Ἐμεῖρα, ποὺ ἴσως προϋπῆρχε τοῦ 330, δὲν εἶναι τυχαῖο ποὺ συνοδεύει τὸν ἅγιο μάρτυρα τῶν Ἐγκαινίων, ὅπως ἐπικράτησε, διατηρώντας ἀνάμνηση τῆς πρώτης Θείας εὐχαριστίας, τῆς ἑορτῆς τῆς ἐγκαινιάζομενης Πρωτεύουσας στὴν μνήμη τῶν Μαρτύρων κατὰ Εὐσέβιο. Δὲν ὑπάρχει ὁμως καμία ἔνδειξη ὅτι αὐτὴ τελέσθηκε στὸν Ἅγιο Μώκιο (ἢ καὶ στὸν Ἅγιο Ἀκάκιο), ἂν καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ.

Παρεμπιπτόντως τὰ ἐγκαινία τῆς Κων/πόλης συνέπεσαν στὸ 25ο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου, πρᾶγμα ποὺ τονίζουν οἱ πηγές. Ἄγνωστο ἂν αὐτὸ ἔχει σχέση μὲ τὸ μοναδικὸ ὄραμα τῶν ἐγκαινίων τοῦ Ναοῦ ἀπὸ τὸν Ἰεζεκιήλ⁸¹.

79. NILSSON M.P., *Das Rosenfest, Opuscula selecta*, vol. I, Lund 1951, 311-329. Βλ. *Feriale Duranum*: 10 Μαΐου (ἀνάμεσα στὰ Λεμούρια τῆς 9^{ης} καὶ 11^{ης}), ὅπως καὶ στὶς 31 Μαΐου. στὶς 23 Μαΐου, βλ. STERN H., *Le calendrier de 354. Étude sur son texte et sur ses illustrations*, Paris 1953, 108, σημ. 5, 252. *Feriale Capuanum*, «Rosaria amphitheatri»: 7 Μαΐου, βλ. HELGELAND J., *Roman Army Religion*, ANRW, II, 16.2, 1470 κ.έ. καὶ STERN H., ὁ.π., 108, σημ. 7. Στὴν Περγάμο ἡ λατρεία Αὐγούστου-Ρώμης γινόταν καὶ στὴν ἑορτὴ τῶν Ροζαλίων, βλ. PLEKET H.W., *An Aspect of the Emperor Cult: imperial Mysteries*, *Harvard Theological Review*, 58.4 (1965), 341. Τὰ Ροζάλια ἦταν ἀπὸ τὸν 3^ο αἰ. ἐπίσημη γιορτὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Βλ. HELGELAND J., ὁ.π., ὁ.π. STERN H., ὁ.π., 108.

80. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ Φ., *Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός*, τόμ. Β1, Ἀθήνα, 1948-1949, 29-31.

81. *Παρχάλιον Χρονικόν*, ἔκδ. Βόννης, 529. Πάτρια, PREGER TH., *Scriptores* (ὅπως σημ. 12), I, 18. Ὁ Εὐσέβιος ὁμως δὲν σχολιάζει αὐτὴ τὴ σύμπτωση ὅπως κάνει στὰ *decennalia*, *vicennalia* καὶ *tricennalia* ποὺ συνδέει μὲ μεγάλα γεγονότα (Ἀψίδα Κωνσταντίνου στὴ Ρώμη, Σύνοδο Νικαίας, Ἐγκαινία ναοῦ Ἀναστάσεως), ἐφόσον δὲν σχολιάζει τὰ ἐγκαινία τῆς Κων/πόλεως. Ἡ «οἰκοδομὴ πόλεως» τοῦ ὁράματος τοῦ Ἰεζεκιήλ, ὅπου εἰσέρχεται ἡ «δόξα Θεοῦ» (ἐγκαινία:

2. Ἡ Μεσοπεντηκοστή ὡς ἑορτὴ Θεοῦ: Πρὸς μία νέα ἰδεολογία τοῦ Κράτους τοῦ Θεοῦ;

Ἐκτὸς ἀπὸ ἐνδείξεις τέλεσης εὐχαριστιακῆς σύναξης στὴ μνήμη τῶν Μαρτύρων, δὲν ἀναφέρονται δημόσιες ἐξαγγελίες γιὰ τὸ Χριστιανικὸ κράτος κατὰ Κωνσταντῖνο, ὅπως συνέβη πέντε χρόνια ἀργότερα στὸν ναὸ τῆς Ἀναστάσεως Ἱερουσαλήμ (335) καὶ ὁλοκληρώθηκε στὴν Κων/πολη (337) στὸ μαυσωλεῖο τοῦ Κωνσταντίνου. Εἶναι δυνατὸν τὸ 330 νὰ μὴν γνώριζαν τὴν πορεία τῶν πραγμάτων; Ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτὴ ἐντοπίζεται ἓνα ἱστορικὸ κενὸ πέντε ἐτῶν γιὰ ἓνα πολὺ σημαντικὸ θέμα πάνω στὴ δημιουργία τοῦ νέου κόσμου.

Μπορεῖ ἡ Μεσοπεντηκοστή/Μεσοῦσα ἑορτὴ νὰ καλύψει μερικὲς πτυχὲς αὐτοῦ τοῦ τεράστιου θέματος; Μὲ τὸ πὸν θεωρεῖται ἑορτὴ τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ⁸², μπορεῖ νὰ παραλληλισθεῖ μὲ τὴ θεϊκὴ Σοφία τῆς ὁποίας «ἐμπνεως» ἦταν ὁ αὐτοκράτορας; Ἡ μήπως σὲ ὅ,τι ἀπλὸ καὶ συνηθισμένο συνέβη τότε, μία Εὐχαριστία, ὑπῆρξε ἀργότερα ἐπικάλυψη μὲ νέα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα διαμόρφωσαν ὡς ἰδρυτικὸ τὸν ἅγιο Μώκιω;

Ἡ Μεσοπεντηκοστή, μέσον χρονικοῦ διαστήματος πενήντα ἡμερῶν, εἶναι μοναδικὴ περίπτωση στὸ βυζαντινὸ ἑορτολόγιο. Δὲν ἀποδίδει ἀκριβῶς τὸν εὐαγγελικὸ ὄρο «Μεσοῦσα ἑορτή» ἢ «Mediante die festo» (Ἰωάν. 7.14), τὴ Σκηνοπηγία, ἀλλὰ εἶναι τὸ «Μέσον» τῆς πασχάλιας περιόδου μεταξὺ Πάσχα καὶ Πεντηκοστῆς. Ἀρχικὰ δὲν πρέπει νὰ εἶχε αὐτὸ τὸ ὄνομα ἀλλὰ: τῆς Ἱεροσολιτικῆς ἑορτῆς ἢ Ἱεροσολιτικῆς ἑβδομάδας, «Μέσον Πάσχα καὶ Πεντηκοστῆς», «Μέσον Πεντηκοσταρίου», ἢ πιὸ πιθανὰ «Μέση Πεντηκοστή».

Τὸ ἑορταστικὸ πρότυπο τῆς Μεσοπεντηκοστῆς συνδέει τὸν ἑβραϊκὸ μὲ τὸν Θύραθεν χῶρο. Ἀπὸ τὰ ρωμαϊκὰ ἑορτολογικὰ πρότυπα προσιδιάζουν οἱ πο-

κεφ. 40-43) συμβαίνει στὸ 25^ο ἔτος τῆς Αἰχμαλωσίας. Ἀπὸ τὸν ναὸ αὐτὸν ὁ ποταμὸς τῆς ζωῆς (κεφ. 47-48) θρέφει τὴ φυλὴν τοῦ Ἰσραὴλ, κάτι πὸν συνδέει τὸ ὄραμα μὲ τὴ Σκηνοπηγία, βλ. ΚΑΡΑΪΣΑΡΙΑΔΗΣ Κ., *Ὁ Χριστιανικὸς ναός. Λειτουργικὴ καὶ θεολογικὴ Θεώρηση*, Ἔκδ. Ἄθως, Ἀθήνα 2007, 55-56, ὅπου βιβλιογραφία.

82. ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ Κ., Οἱ ναοὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ ἡ καθιέρωσις τοῦ ἑορτασμοῦ τούτου (Οἱ εἰκονογραφικοὶ τύποι Μεσοπεντηκοστῆς καὶ Ἁγίας Σοφίας), *Γρηγόριος Παλαμάς*, 71 (1988), 407-420: θεωρεῖται τέτοια λόγω τοῦ θεολογικοῦ φόρου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τῆς ἀναφορᾶς στὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα (Ἰωάν. 7.37-39) καὶ τὰ συμβολικὰ ὕδατα τοῦ Χριστοῦ (Ἰωάν. 7.37-38), τῆς ὕμνολογίας τῆς ἑορτῆς, ἀκόμη καὶ τῆς εἰκονογραφίας πὸν προτιμᾷ τὸ θέμα τοῦ Ἰησοῦ Δωδεκαετοῦς στὸν Ναὸ ἐνθρονου ἐν μέσῳ τῶν διδασκάλων.

λήμερες έορτές (Ludi). Η κορυφαία και μεγαλύτερη ήταν οι Ludi Romani (5-19 Σεπ., ήμισυ μήνα), που ήταν αφιερωμένοι στον Δία Καπιτωλίνο, έχοντας ως κεντρική ημέρα τα εγκαίνια του ναού στις 13 Σεπ. (ειδοί) του 509⁸³. Έπομένως ή όλη έρευνα μπορεί να στραφεί στον ρωμαϊκό σεληνιακό μήνα, όπου οι τρεις φάσεις αντιστοιχούν: οι καλένδες (1η ημέρα) με την αρχή της σελήνης, οι νόνα (5η ή 7η) με το πρώτο τέταρτο και οι ειδοί (13η ή 15η) με το μέσον του κύκλου, την πανσέληνο που είναι μία δημιουργική κορύφωση της φύσεως, αφιερωμένη στον Δία της Ρώμης⁸⁴.

Το θεωρητικό της υπόβαθρο συντίθεται από δύο έννοιες: το 'Μέσον' και τον αριθμό [5] που είναι το μέσον της δεκάδας. Και οι δύο έχουν χωροχρονική αναφορά, ύπαρξιακή κοσμική (μικρόκοσμος, μακρόκοσμος), κατασκευαστική, πολεοδομική, αλλά και πολιτική: ο βασιλιάς είναι στο κέντρο όλων. Όλα είναι υπό το πρίσμα της δημιουργικότητας (Βλ. Παράρτημα).

Το ευαγγελικό ανάγνωσμα της Μεσοπεντηκοστής συνδέεται με την έορτή της Σκηνοπηγίας, την κατασκευή σκηνών, όταν ο Ίησους φανερώθηκε ως Χριστός: «*Ἦδη τῆς έορτῆς μεσοῦσης ανέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερόν καὶ ἐδίδασκε*» (σχ. 7.2)· αποκάλυψε την προῦπαρξή Του από τον Θεό-Πατέρα: «*ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἔστιν ἀληθινὸς ὁ πέμψας με ... ἐγὼ οἶδα αὐτόν, ὅτι παρ' αὐτοῦ εἰμι κ' ἀκεῖνός με ἀπέστειλεν*» (σχ. 7.28-29), ἐνῶ στο τέλος ἀναγνωρίζεται ἡ καταγωγή του ἀπὸ τὸν Δαβίδ: «*ἐκ τοῦ σπέρματος Δαυὶδ καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης, ὅπου ἦν Δαυὶδ*» (σχ. 7.42). Ὁ Χριστὸς ἀποκαλύπτεται στὸν Οἶκο τοῦ Θεοῦ ἢ τὸν Ναό, σύμβολο τῆς σωματικῆς φύσεως⁸⁵. Ἡ ἐπιλογή τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου ἀποσκοποῦσε νὰ δοθεῖ ἀπάντηση στὸ θέμα τῆς οὐράνιας προέλευσης τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀνθρώπινη καταγωγή του ἀπὸ βασιλικὴ γενιὰ τοῦ Δαβίδ, πὼς ὁ Θεὸς 'ἐσκήνωσε' στοὺς ἀνθρώπους⁸⁶. Κατὰ τὸ Συναξάριο «*τῇ διδασκαλίᾳ ταύτῃ, ὁ Χριστὸς Μεσσιαν ἐαυτὸν ἀπέδειξε, μεσίτης καὶ διαλ-*

84. SCULLARD H.H., *Festival and Ceremonies* (ὅπως σημ. 7), 183-187. Ὅπωςδήποτε μία έρευνα στὸ ρωμαϊκὸ έορτολόγιο σὲ συνάρτηση μὲ τὰ εγκαίνια ναῶν θὰ παρουσίαζε ἐνδιαφέρον.

85. ΑΓΟΥΡΙΔΗΣ Σ., *Τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιο, Α΄, κεφ. 1-12*, ἔκδ. Πουρναρά, 2005, 403 κ.έ. Πρβλ. τὸ γνωστὸ χωρίο τοῦ Ἰωάν. 2.17-22, βλ. [ΑΓΟΥΡΙΔΗΣ Σ. κ.ά.,] *Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας*, Βιβλικὸ Κέντρο Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1980 (μετάφραση ἀπὸ τὴ γαλλικὴ ἔκδοση, Paris 1974), 684-685 (λ. Ναός), 719-721 (λ. οἰκοδομῶ), 722-724 (λ. Οἶκος).

86. ΜΠΕΚΑΤΩΡΟΣ Γ., Μεσοπεντηκοστή, *ΘΗΕ*, 8, 1025-1028, 1026: «*Μνεῖαν ποιούμεθα τῶν λόγων τοῦ Κυρίου περὶ τῆς προελεύσεως, τῆς διδασκαλίας καὶ περὶ τῆς θείας καταγωγῆς του*».

λακτής ἡμῶν γενόμενος καὶ τοῦ αἰωνίου αὐτοῦ Πατρός»⁸⁷. Ὁ Χριστός, ὁ Μεσσίας τοῦ Ἰσραὴλ, χαρακτηρίζεται (παρετυμολογικῶς) ‘Μεσίτης’⁸⁸: στὸ ‘μέσον’ τῆς ἑπταήμερης γιορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας ἀποκαλύπτεται ὡς σύνδεσμος ἀνάμεσα στὸν Θεὸ Πατέρα μετὰ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι στὸ ἔξῃς θὰ προσλάβαναν μέσῳ Αὐτοῦ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.

Ἡ Σκηνοπηγία τοῦ εὐαγγελίου τελικὰ νοεῖται ὡς ἑορτὴ ἀποκαλύψεως μιᾶς πνευματικῆς ἐξουσίας, ἐνθρονήσεως. Γι’ αὐτὸ τονίζονται οἱ ρίζες, ἡ καταγωγή τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὴ γενιὰ τοῦ Δαβίδ, ἡ γενεαλογία τοῦ ἐνθροονιζόμενου⁸⁹. Ἡ ἔστω μπορεῖ νὰ ἐκκληφθεῖ ἔτσι.

Ἡ ὀκταήμερος Σκηνοπηγία ἑορταζόταν στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔτους τὸν μῆνα Σεπτέμβριο (ἑορτὴ Ἐξίλασμοῦ τὴν 10ῃ Τισρί) τὴν 15ῃ-21/22ῃ τοῦ μηνὸς Τισρί/Σεπτεμβρίου⁹⁰. Συνδέεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου, μετὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος⁹¹ ἢ τοῦ μεταίχμαλωσηστικῆς θυσιαστηρίου⁹². Ἀφοῦ ἐκ τῆς φύσεώς της δηλώνει δημιουργία-οἰκοδομὴ σκηνῶν, οἰκοδομὴ Ναοῦ, μπορεῖ νὰ παραλληλισθεῖ μετὰ μία ἰδρυτικὴ γιορτὴ πόλεως/ναοῦ. Εἶχε ὡς βασικὸ στοιχεῖο τὴ συγκομιδὴ τῶν καρπῶν, τὸ αἶτημα γιὰ βροχὴ, ἀλλὰ καὶ ‘ἐθεωρεῖτο’ ἐπιστροφή στὴ ζωὴ τοῦ Λαοῦ τοῦ Θεοῦ στὴν Ἔρημο καὶ εἴσοδο (8ῃ

87. *Πεντηκοστάριον* (διορθωθὲν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ), ἐκδ. ‘Σαλίβερος’, Ἀθήνα (χ.χ.), 95-96. ΜΠΕΚΑΤΩΡΟΣ Γ., *Μεσοπεντηκοστή*, 1026. Τὸ συναξάριον συσχετίζει τὴ Σκηνοπηγία, τὴν τρίτη μεγάλη ἑορτὴ τῶν Ἑβραίων μετὰ τὸ Πάσχα καὶ τὴν Πεντηκοστή, μετὰ τὴ θεολογία τῆς Σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου: «εἰς ὑπόμνησιν τῆς Σκηνῆς, ἣν ἐν τῇ νεφέλῃ τοῦ ὄρους ἰδὼν Μωϋσῆς, διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος Βεσελεὴλ πῆξας, ἔστησεν, ἣ ... τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν μνεῖαν ἔχουσα, καὶ τῆς καταπαύσεως τῆς ἐρημικῆς». Ἡ Σκηνὴ προτυπώνει τὸν Ἰησοῦ Χριστό, βλ. Ἑβραίου, κεφ. 8.

88. ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΡΗΤΗΣ, *PG*, 97, 1428C. Γιὰ ἓναν βιβλικὸ σχολιασμὸ τοῦ ὄρου ‘μεσίτης’ ἀναφερόμενον στὸν Χριστό βλ. *Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας* (ὅπως σημ. 85), σσ. 643-648.

89. Βλ. STEWART J., *King of Kings. The Enthronement of Yahweh*, *Studia Antiqua*, 2.1 (2002), 101-127, 118 κ.έ., ὅπου ἀναφέρεται κατάλογος σχετικῶν βιβλικῶν χωρίων, μετὰ πρῶτον σημαντικὸ τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ Ματθαίου μετὰ τὴ βασιλικὴ γενεαλογία τοῦ Ἰησοῦ. Δὲν περιλαμβάνεται τὸ χ. Ἰωάν. 7.14 κ.έ.

90. *Λευιτικόν*, 23.34-36, 39, 42, 43. Δευτ. 16.13-15. ΒΕΛΛΑΣ Β., *Ἑβραϊκὴ ἀρχαιολογία*, Ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1980, 198 κ.έ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Η., *Παραδόσεις Ἀρχαιολογίας τῆς Παλαιστίνης καὶ βιβλικῆς θεσμολογίας*, Ἀθήνα 1985, 397-401.

91. Βλ. Γ’ Βασιλειῶν 8, ἰδίως 64-66. Β’ Παραλειπομένων, 7.1-9. Ἔσδρας, 3.1-4. Ἰώσηπος, *Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία*, 8.99-110. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Η., *Ἀρχαιολογία τῆς Παλαιστίνης*, 213.

92. Βλ. Α’ Ἔσδρας, 5.46-48. Β’ Ἔσδρας, 3.1-6.

ήμερα) στή γῆ τῆς ἐπαγγελίας⁹³. Ἡ Σκηνοπηγία προοιωνίζει τὴν ἐσχατολογικὴ ἐποχὴ τοῦ Μεσσία (Ζαχαρίας, 14.16) –κάτι ποὺ πέρασε στὴν πατερικὴ θεολογία–, ὁπότε θεωρεῖται ὡς ἀναφερόμενη στὴν Ἀνάσταση. Εἶναι ἡ διαρκὴς ἐορτὴ τῶν Μαρτύρων στὸ Θυσιαστήριο τοῦ Οὐρανοῦ (Ἀποκάλυψη, κεφ. 7.9 κ.έ.)⁹⁴. Ἐδῶ γίνεται ἐπίκαιρο τὸ ἐπίμαχο χωρίο τοῦ Εὐσεβίου.

Τὰ ἀναγνώσματα τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς, ἀναφέρονται σὲ συγγενῆ θέματα λατρείας καὶ ἀναψυχῆς τοῦ Λαοῦ τοῦ Θεοῦ, τὴν οἰκοδομὴ τοῦ Οἴκου τῆς Σοφίας καὶ τὴν παρατιθέμενη Τράπεζα⁹⁵. Προοιωνίζει τὴν ἐσχατολογικὴ Σκηνοπηγία, ὅταν τὸ νερὸ τῆς ζωῆς –ἡ δρόσος τοῦ Θεοῦ– θὰ ἀναπαύει τὸν Λαὸ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ πορεία τῶν θεολογικῶν παραστάσεων σχετικῶν μὲ τὸν ἐσχατολογικὸ χαρακτήρα τῆς γιορτῆς, τῆς ἐβραϊκῆς, ποὺ ἀξιοποιεῖται ἀπὸ τὶς χριστιανικὲς, ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἀνάσταση
Σκηνοπηγία: «Μεσοῦσα Ἑορτὴ»→Μεσοπεντηκοστὴ {Μέσος Χρόνος}→Ἐορτὴ Ἡμέρα/
Πεντηκοστὴ Β΄ Παρουσία

Οἱ δύο ἐορτὲς Πάσχα καὶ Πεντηκοστὴ ἐξελίχθηκαν ἀπὸ τὸν Ἑβραϊσμὸ οὐσιαστικὰ ὡς μία ἐνότητα, κι ἔτσι πέρασαν στὸν Χριστιανισμό. Ἡ ἐβραϊκὴ Πεντηκοστὴ ἀρχικὰ ἦταν γιορτὴ τοῦ θερισμοῦ, ἡμέρα χαρᾶς καὶ εὐχαριστιῶν, καὶ συνδυαζόταν μὲ προσφορὰ τῶν πρωτογεννημάτων στὸν Ναό, πενήντα ἡμέρες μετὰ τὴν ἐορτὴ τῶν Ἀζύμων καὶ τῆς θυσίας τοῦ Ἄμνου τοῦ Πάσχα ποὺ τελέσθηκαν μὲ τὴν ἀποχώρηση ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Διάβαση τῆς Ἐρυθρᾶς

93. ΒΕΛΛΑΣ Β., *Ἑβραϊκὴ ἀρχαιολογία*, 203-205. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Η., *Παραδόσεις Ἀρχαιολογίας*, 298. ΔΑΝΙΕΛΟΥ J., *Ἁγία Γραφή καὶ Λειτουργία. Ἡ βιβλικὴ θεολογία τῶν μυστηρίων καὶ τῶν ἐορτῶν κατὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήνα 1981, 347 κ.έ. Ἡ διάρκειά ἦταν ἐπτὰ ἡμέρες (15ῃ ἕως 21ῃ Ἑθάνιμ/Τισρί, ἀλλὰ περιεῖχε καὶ τὴν 8ῃ ἡμέρα (22ῃ), βλ. Β΄ Παρ. 7.9-10.

94. ΜΕΘΟΔΙΟΣ, *Συμπόσιον ἢ περὶ ἀγνείας*, Λόγος Θ΄, ΙΙΙ, PG, 18, 181B: «νόει γάρ μοι τὴν ἀνάστασιν εἶναι τὴν σκηνοπηγίαν». Πρβλ. καὶ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Η., *Ἀρχαιολογία τῆς Παλαιστίνης*, 401. ULFGARD H., *Feast and Future. Revelation 7.9-17, and the Feast of Tabernacles*, Stockholm 1989.

95. Τὸ 1ο (Μιχαίας 4.2-7, 6.2-8, 5.3) περιγράφει τὸν ἐρχομὸ τοῦ λαοῦ στὸν Ναό, τὴ λύτρωση ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ βασιλεία τοῦ Ἰσραὴλ (ἀναφορὰ στὸ Πάσχα). Τὸ 2ο (Ἠσαΐας 55.1-13), ἀναφέρεται στὸ ὕδωρ τῆς ζωῆς (δηλαδὴ τὸν Λόγο τοῦ Θεοῦ) καὶ τὸ 3ο (Παροιμίαι 9.1-11) στὴν οἰκοδομὴ τοῦ Οἴκου τῆς Σοφίας καὶ τὴν τράπεζα ποὺ παραθέτει στοὺς πιστοὺς. Βλ. ΤΣΟΥΜΗΣ Ν., *Ἑορτὴ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς* (ὅπως σημ. 52), 42-43.

Θάλασσας⁹⁶. Οἱ Ἑβραῖοι τὴν συσχετίζαν μὲ τὴ συνάψη τῆς Διαθήκης στὸ Σινὰ πού ἔγινε τὴν 50ῆ ἡμέρα τῆς Ἐξόδου ἢ τοῦ Πάσχα (Ἐξοδος, 19.1-6) καὶ σύμφωνα μὲ τὴν πατερικὴ θεολογία θεωρήθηκε τύπος τῆς Πεντηκοστῆς⁹⁷. Στὴ χριστιανικὴ Πεντηκοστή, τώρα πενήντα ἡμέρες ἀπὸ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ἐορτάζονται οἱ ἀπαρχές τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ πρώτη πνευματικὴ καρποφορία τῆς Ἐκκλησίας⁹⁸. Ὁ ἀριθμητικὸς συμβολισμὸς (7x7+1=50), πού ἀποδίδει ἕνα Ἰωβηλαῖο, ἀνάγει στὴ μονάδα, στὴν ἀρχὴ τῆς Βασιλείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μετὰ τὴν Ἀνάσταση τῶν νεκρῶν⁹⁹.

Τὸ εἰδικὸ νόημα τῆς Μεσοπεντηκοστῆς εἶναι ὅτι συνδέει τὴ θεολογία τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, τελευταία πράξη τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, πρώτη παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· δηλαδὴ τὸν ζωοποιὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν γονιμοποιὸ καὶ δημιουργικὴ παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὴν Ἐκκλησία¹⁰⁰, ἡ ὁποία προοιωνίζει τὴν σὲ ἑσχατο χρόνο ἀποκάλυψη τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τὴν ἑσχατολογικὴ Σκηνοπηγία¹⁰¹.

Ἡ Μεσοπεντηκοστή/Σκηνοπηγία ἐκφράζοντας τὴν τομὴ (μέσον) τῆς 50ήμερης περιόδου τῆς Ἀναστάσεως-Πεντηκοστῆς βεβαιώνει τὸν ἐνδιάμεσο ρόλο τοῦ ἐνσαρκωθέντος Λόγου ὡς Σωτῆρα (Πάσχα) καὶ Νομοδότη (Πεντηκοστή), ἕναν μεσαῖο (τρίτο) πόλο ἀνάμεσα στὶς δύο μεγάλες γιορτές τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Δείχνει τὴν προέλευση καὶ ἐξουσία αὐτοῦ

96. Ἐξοδος 23.16, 34.22. Ἀριθμοί, 28.26. Λευϊτ. 23.16. *Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας* (ὅπως σημ. 85), στ. 795. ΒΕΛΛΑΣ Β., *Ἑβραϊκὴ Ἀρχαιολογία*, 205, 212-214.

97. *Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας*, στ. 795-796. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΕΥ., Πεντηκοστή, *ΘΗΕ*, 10, 285-286. ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΣ Β., Ἡ Πεντηκοστή (Πρ. 2.1-13), *ΕΕΘΣ ΑΠΘ*, 24 (1979), 139-329, 182-185.

98. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΕΥ., Πεντηκοστή, ὁ.π. 86. ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΣ Β., Πεντηκοστή, 178-185.

99. Ὁ συμβολισμὸς τῆς Πεντηκοστῆς [ἀρ. 50] ἢ τῆς ἐορτῆς τῶν Ἑβδομάδων ἀναφέρεται στὴν ἑβδομάδα καὶ τὸν ἀριθμὸ [7]. Δηλώνει τὸν κύκλο τῆς δραστηριότητος πού καταλήγει στὴν ἀνάπαυση. Συναφές εἶναι τὸ σαββατικὸ ἔτος μετὰ ἀπὸ μία ἑβδομάδα ἐτῶν καὶ τὸ Ἰωβηλαῖο ἔτος στὸ τέλος ἑπτὰ ἑβδομάδων ἐτῶν, βλ. *Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας* (ὅπως σημ. 85), στ. 309-310, 796-797. Βλ. καὶ Εὐσέβιος, Βίος Κωνσταντίνου, IV.64, WINKELMANN F. (ὅπως σημ. 30), 146-147.

100. ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΣ ΙΚΟΝΙΟΥ, *PG*, 39:124. Συναξάριον βλ. Ἀνδρέας Κρήτης, *PG*, 97, 1428B: «διὰ τὴν τιμὴν τῶν δύο μεγάλων ἐορτῶν, τοῦ Πάσχα ... καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, ὡς ἑκατέρως ἐνούσας καὶ συνδέουσας».

101. Ὁ Δίδυμος ὁ Τυφλὸς (Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, *PG*, 39, 721), θεωρεῖ τὴν Πεντηκοστή ὡς ἀντίτυπο τῆς Σκηνοπηγίας: «... τὴν ... ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς εἰς τιμὴν τῆς ἐπιδημίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ... μυστικῶς διὰ τῆς ἐορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας τὰς συνάξεις προηγόρευον τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν ... αἵτινες ἄγουσιν ἡμᾶς διὰ πίστεως ... εἰς τὰς οὐρανίους σκηνάς ...».

πού έχει προορισμό να οδηγήσει την Ἐκκλησία ὡς Ἀναστάς στή Βασιλεία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Καλύπτει δηλαδή τὸν μέσο χρόνο, τὴν ἱστορία, καὶ τὴ μέση κατάσταση τῶν ψυχῶν [βλ. Παράρτημα] μέχρι τὴ Δευτέρα Παρουσία. Ὁ ἐνδιάμεσος χρόνος, καλύπτεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, τὸ Κράτος τοῦ Θεοῦ ἢ τὴν κατὰ τὴν Ἀποκάλυψη (κεφ. 20) 1000ετή περίοδο, τὸν χρόνο ἀνάμεσα στὶς δύο Παρουσίες τοῦ Χριστοῦ ἢ ἀνάμεσα στὴν πρώτη καὶ δεύτερη Ἀνάσταση: ὁ Λαὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ «βασιλεῖον ἱεράτευμα» βασιλεύουν μετὰ τοῦ Χριστοῦ χίλια ἔτη κατὰ τὴν πρώτη Ἀνάσταση (στχ. 20.5-6. πρβλ. καὶ Ἀποκ. 5.9-10). Εἶναι ἡ χρονικὴ περίοδος τῆς μέσης βασιλείας τοῦ Θεοῦ¹⁰². Ἀνήκει πρωτίστως στοὺς Μάρτυρες ὅλης τῆς ἱστορίας –βιώνουν τὴ μέση κατάσταση– καὶ οἱ ὅποιοι ζητοῦν ἀπὸ τὸν Θεὸ κρίση γιὰ τὸν θάνατό τους, ἀλλὰ βιώνουν τὴ διαρκῆ Σκηνοπηγία ἐνώπιόν τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ (Ἀποκ. 6.9-11. 7.9 κ.έ.). Ἡ Τελικὴ Κρίση τῶν ἀνθρώπων συνεπάγεται τὴν κάθοδο τῆς πόλεως Καινῆς Ἱερουσαλήμ μετὰ τὰ 1000 ἔτη (Ἀποκ. 20-21) κατὰ τὴν Ἐσχατὴ Σκηνοπηγία, ὅταν θὰ ἀποκαλυφθεῖ ὁ ποταμὸς τῆς ζωῆς καὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς. Ἡ ἴδρωση τῆς ἐσχατολογικῆς πόλεως μὲ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν ἀποκτᾶ τὸν χαρακτήρα τῆς τελικῆς ψυχογιότης, ὅπως ἀκριβῶς προέκυψε καὶ ἡ Πεντηκοστή, ἡ ὅποια εἶναι καὶ ταφικὴ γιορτή, ἐπειδὴ εἶναι ἐγκαινιαστικὴ.

Ἡ Κωνσταντινούπολη, ὅπως στὴν πολεοδομία της, ἀποκτᾶ τὸν χαρακτήρα τῆς ἀποκαλυπτικῆς Καινῆς Ἱερουσαλήμ στὰ ἀναγνώσματα τῆς ἐορτῆς τῶν ἐγκαινίων τῆς 11ης Μαΐου¹⁰³. Τὸ ἀποκαλυπτικὸ πρότυπο τῆς Καινῆς Ἱερουσα-

102. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ Π., *Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου. Κείμενον-εἰσαγωγή-σχόλια-εἰκόνες*, Ἐν Ἀθῆναις 1992 (1950), 282 κ.έ.

103. *Monumenta Musicae Byzantinae, Lectionaria, vol. I. Prophetologium, pars altera. Lectiones anni immobilis* (ed. ENGBERG G.), Haunniae, Munksgaard 1980, 164: 1) Ἡσαΐας 54.9-15. α) Τὸ νερὸ μετὰ τὸν Νῶε ἀποτελεῖ σημεῖο διαθήκης εἰρήνης τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων (στχ. 9-10). β) Τὰ τεῖχη τῆς Ἱερουσαλήμ θὰ εἶναι κτισμένα μὲ πολυτελεῖς λίθους (στχ. 11-12) (βλ. Ἄνω Ἱερουσαλήμ, Ἀποκ. 21. 15-21). 2) Ἡσαΐας 61.10-62.5: α) ὁ γάμος τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Θεοῦ (στχ. 10). β) ὁ τόπος τοῦ Λαοῦ τοῦ Θεοῦ θὰ εἶναι «ὡς γῆς ἀΰξουσαν τὸ ἄνθος αὐτῆς καὶ ὡς κῆπος τὰ σπέρματα αὐτοῦ» (στχ. 11) (ὕπαινιγμος στὰ ὄρηκα Ἠλύσια ἢ τὸν Παράδεισο). γ) Στὴ Σιών θὰ λάμψει τὸ φῶς τῆς δικαιοσύνης: «ἐξέληθ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη σου» (στχ. 1-2). δ) θὰ ἐγκαθιδρυθεῖ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ: «ἔση στέφανος κάλλους ἐν χειρὶ κυρίου καὶ διάδημα βασιλείας ἐν χειρὶ Θεοῦ» (στχ. 3). 5) Ἡσαΐας 65.18-24. α) θὰ ἐπικρατήσῃ χαρὰ καὶ δικαιοσύνη στὴν Ἱερουσαλήμ. β) ὁ λαὸς θὰ ζεῖ ὅπως στὸν Παράδεισο: «κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ξύλου τῆς Ζωῆς ἔσονται αἱ ἡμέρες τοῦ λαοῦ μου» (στχ. 22). Ἡ προφητεία αὐτὴ ἔχει ἐσχατολογικὸ χαρακτήρα, ἀνήκει δὲ στὸν Τριτοῦσαῖα, βλ. ΚΑΪΜΑΚΗΣ Δ., «Ἔσται ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ» (Ἡσ. 65.17), *ΔΒΜ*, 13 (1994), 24-28.

λήμ (Αποκάλυψη, κεφ. 21-22) είναι εμφανές: κτισμένη με πολυτελείς λίθους φιλοξενεί τη Νύμφη Ἐκκλησία καὶ τὸν Νυμφίο Χριστό στο κέντρο τὸ δένδρο τῆς ζωῆς, ὅπου ρεεὶ ὁ ποταμὸς τῆς ζωῆς παντοῦ διαχέεται φῶς. Ἐνδιαφέρον εἶναι πὺν ὁ Εὐσέβιος στὸν Πανηγυρικὸ λόγο του γιὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς Ἐπισκοπῆς τῆς Τύρου (315) ἀναφέρει ἀνάλογα στοιχεῖα¹⁰⁴.

Ὁ λογιώτατος Εὐσέβιος ὄντας σὲ θέση νὰ γνωρίζει ὅλη τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, εἰδικὰ τῆς Ἀποκαλύψεως, στὴν ὁποία τείνουν οἱ δύο κεντρικὲς γιορτὲς τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς μέσω τῆς Σκηνοπηγίας, θὰ ἐννοοῦσε κυριολεκτικῶς τί σημαίνει «πόλη καθιερωμένη στὸν «Θεὸ τῶν Μαρτύρων»». Ὅδηγεὶ στὴν Καινὴ Ἱερουσαλήμ, Ἐσχατὴ πόλη τοῦ Θεοῦ, ὅπως προτυπώνεται ἀπὸ τὴ γιορτὴ τῆς Σκηνοπηγίας, πὺν μεταφέρεται στὴ «Μεσοῦσα ἐορτὴ» τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπου ὁ Χριστὸς ἀποκάλυψε στὸν Ναὸ τὴ γενεαλογία, τὴν ἐξουσία, τὸν θρόνο. Γιὰ τὸν ἐνδιάμεσο χρόνο ὁ ἴδιος ρόλος μπορεὶ νὰ ἀποδοθεῖ σὲ μία πόλη τοῦ Θεοῦ, κυριολεκτικῶς, ὅπως ἡ Κωνσταντινούπολη, ἢ συμβολικῶς. Ἀφοῦ ἡ κοσμικὴ Κωνσταντινούπολη ἀναδεικνύει τὴν τιμὴ τῶν Ρωμαίων προγόνων, ἐξ ἀντανακλάσεως, ὡς αὐτοκρατορικὴ πόλη πὺν περιεῖχε μία χριστιανικὴ Ἐκκλησία, χρειάζοταν τὶς ψυχὲς τῶν ἁγίων, τῶν Μαρτύρων πὺν ζοῦν ἐμπρὸς στὸν θρόνο τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι εἶναι εἰς τύπον τῆς Καινῆς Ἱερουσαλήμ. Ἡ ἀφιέρωσή της στὶς Ψυχὲς τῶν Μαρτύρων πὺν ζοῦν στὸν θρόνο τοῦ Θεοῦ, εἶναι τὸ πλεόν ἀπαραίτητο στοιχεῖο γιὰ νὰ συγκαταλεχθεῖ σὲ μία ἱστορικὴ ἐφαρμογὴ τῆς ἀποκαλυπτικῆς Καινῆς Ἱερουσαλήμ. Ἄν τὸ δοῦμε ἀντίστροφα, ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ ἀναγνωρισθεῖ ὡς Καινὴ Ἱερουσαλήμ μὲ θρόνο ἦταν νὰ τιμηθοῦν οἱ Μάρτυρες. Ἡ αὐτοκρατορικὴ παρουσία στὸ Ἀντίπασχα-8ῆ Ἡμέρα στὸν Ἅγιο Μώκιο, ἥδη τὸν 9ο-10ο αἰῶνα, προσδίδει ὁμοίως τὸ βάρος μᾶς Καινῆς Ἱερουσαλήμ σὲ ἕναν ναό-σύμβολο πὺν ἀναφέρεται στὴν ἴδρυση τῆς πόλεως, ὡς πόλης τῆς Ὀγδόης Ἡμέρας, τῆς Καινῆς Ἱερουσαλήμ, ὅπως στὴ Ρώμη ὑπῆρξε ἡ καθεδρικὴ Βασιλικὴ του Λατερανοῦ στὶς 8/9 Νοεμβρίου.

Ἡ Μεσοπεντηκοστὴ ὡς νέα ἀποκαλυπτικὴ Σκηνοπηγία θεωρητικῶς ἀνταποκρίνεται στὰ περὶ «καθιερώσεως» τῆς πόλης τοῦ Κωνσταντίνου τῶν σχολίων τοῦ Εὐσεβίου.

104. Ὁ Εὐσέβιος στὸν Πανηγυρικὸ λόγο του γιὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς Ἐπισκοπῆς τῆς Τύρου (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 10.4) ἀναφέρει παρόμοια ἐγκαινιαστικὰ στοιχεῖα, ὅπως γάμο Χριστοῦ - Ἐκκλησίας (κεφ. 47-48, 56), οἰκοδομὴ τείχους (61-62), μὲ σκοπὸ νὰ συγκρίνει τὸν συγκεκριμένο ναὸ μὲ τὴν ἀποκαλυπτικὴ Καινὴ Ἱερουσαλήμ (69-70), βλ. PG, 20, 848 κ.έ. FRASER M.A., *The Feast of the Encaenia* (ὅπως σημ. 33), 42 κ.έ.

Τὰ ἐγκαίνια τοῦ 330 ὡς ταφικὴ καὶ ἐγκαινιαστικὴ γιορτὴ ἀγγίζουσι ζητήματα τῆς κωνσταντινείας ἰδεολογίας. Τὸ βασικὸ ἐρώτημα εἶναι ἂν καὶ ποιὸς εἶναι ὁ ρόλος τοῦ Κωνσταντίνου στὶς γιορτὲς αὐτές, ποὺ πάντα συνήθιζε νὰ βρισκεται στὸ μέσον, στὸ κέντρο, μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἐξαιρόντας τὸ ἀξίωμα του καὶ τὴ δυναστεία του, ἀλλὰ καὶ γιὰ ποιὸν λόγο, ἐφ' ὅσον ὑπῆρξε, χάθηκε στὴ συνέχεια.

Στοιχεῖα σύγκρισης σὲ αὐτὸ τὸ θέμα προκύπτουν στὰ δύο ἐπόμενα μείζονα τελετουργικὰ γεγονότα, τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως στὴν Ἱερουσαλήμ (335) καὶ ἡ δημιουργία τοῦ μαυσωλείου τοῦ Κωνσταντίνου στὴν Κων/πολι (337).

Ὁ ναὸς μὲ τὸ Μαρτύριο –τοῦ ἀρχιμάρτυρος Χριστοῦ– ἦταν μεγαλοπρεπῆς πεντάκλιτη βασιλική¹⁰⁵, ἀφιερωμένη στὴν πρώιμη περίοδο, ὅπως προτείνεται, στὸν Τίμιο Σταυρό¹⁰⁶. Ὅμως τὸ βασικὸ σημεῖο εἶναι ὅτι στὸν Εὐσέβιο προσλαμβάνει τὸν χαρακτήρα τῆς Ἱερουσαλήμ¹⁰⁷ στὴν ὁποία πραγματοποιοῦντο οἱ προφητεῖες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης¹⁰⁷. Ἔτσι ὁ ὀκταήμερος ἑορτασμός τῶν ἐγκαίνιων ποὺ ἡ Ἑγερία σημειώνει πενήντα χρόνια ἀργότερα, περὶ τὸ 385, τὸν φέρει σὲ πλήρη ἀντιστοιχία μὲ τὴν ἔχουσα ἐσχατολογικὴ διάσταση ἐβραϊκῆ Σκηνοπηγία (15η-21η τοῦ μηνὸς Τισρί/Σεπτεμβρίου)¹⁰⁸ λόγω τῆς ταύτισης τῆς

105. ΕΥΣΕΒΙΟΣ, Βίος Κωνσταντίνου, III, 25. III, 29.1. III, 36.1. III, 40: «Τόνδε μὲν οὖ τὸν νεὸν σωτηρίου ἀναστάσεως ἐναργὲς ἀνίστη μαρτύριον βασιλεύς, πλουσία καὶ βασιλικὴ κατασκευὴ τὸν σύμπαντα καταφαιδρύντας ...». III, 40.2. Γιὰ τὶς ὀνομασίες βλ. ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ Κ., *Τὸ ἀρχιτεκτονικὸ συγκρότημα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως Ἱεροσολύμων...*, Θεσσαλονίκη 1999, 48-55, ὅπου βιβλιογραφία. BORGEHAMMAR ST., *How the Holy Cross was found. From Event to Medieval Legend*, Bibliotheca Theologiae Practicae, 47, Uppsala University, Stockholm 1991, 103-104.

106. Εὐσέβιος, Βίος Κωνσταντίνου, III, 30-32, WINKEMANN F., 97-99). BORGEHAMMAR ST., *Holy Cross*, 108-113.

107. Εὐσέβιος, Βίος Κωνσταντίνου, III, 33.1, WINKEMANN F., (ὅπως σημ. 30), 99: «...κατ' αὐτὸ τὸ σωτήριον μαρτύριον ἡ Νέα κατεσκευάζετο Ἱερουσαλήμ, ἀντιπρόσωπος τῆς πάλαι βοιωμένη, ἢ μετὰ τὴν κυριοκτόνον μαιοφονίαν. ἐρημίας ἐπ' ἔσχατα περιπραπέισα δίκην ἔτισε δυσσεβῶν οἰκητόρων ... ταύτην οὖσαν τὴν διὰ προφητικῶν θεσπισμάτων κεκρυγμένην καινὴν καὶ νέαν Ἱερουσαλήμ ... καὶ δὴ τοῦ παντός ὡσπερ τινα κεφαλὴν πρώτον ἀπάντων τῶ ἱερῶν ἄντρον ἐκόσμη. Μνήμα δ' ἦν αἰωνίου μνήμης γέμον, τοῦ μεγάλου σωτήρος τὰ κατὰ τοῦ θανάτου περιέχον τρόπαια ...». IV, 45.1-3, WINKEMANN F., 139: «...ἐνθα δὴ καὶ ἡμεῖς ... ταῖς εἰς τὸ κοινὸν διαλέξεσι τὴν ἑορτὴν ἐπιμῶμεν ... τότε μὲν ... τὰς ἐκφράσεις ἐρμηνεύοντες ... τότε δὲ καιρίου καὶ τοῖς προκειμένοις συμβόλοις τὰς προφητικὰς ἐρμηνεύοντες θεωρίας». Βλ. FRASER M.A., *The Feast of the Encaenia*, 103-107.

108. Τὸ 7ῆμερο τῆς ἐβραϊκῆς Σκηνοπηγίας (15η - 21η Τισρί, χωρὶς τὴν 8η ἐξόδιο ἡμέρα) ἀντιστοιχεῖ μὲ τὴν 15η - 21 Σεπ. Βλ. καὶ EVENEPOEL W., *La délimitation de l' année liturgique*

ήμερομηνίας τῶν ἐγκαίνιων τοῦ ναοῦ μὲ τὰ ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ τοῦ Σολομῶντος πού ἔγιναν στήν Σκηνοπηγία¹⁰⁹.

Οἱ πολήμερες ἐορτές – ἡ Ἐγερία ἀναφέρει τίς τρεῖς πρῶτες γιατί μετὰ τὸ κείμενο διακόπτεται – ἀργότερα συμπυκνώθηκαν σὲ μία ἡμέρα, τὴ 13η Σεπτεμβρίου. Ὅπως δὲν μποροῦν νὰ προσδιορίσουν ἂν ἀκριβῶς ἔτσι συνέβησαν τὸ 335, δηλαδή ἓνας γενικός ἐορτασμός μὲ στάσεις σὲ ὅλους τοὺς ναοὺς τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅσοι ὑπῆρχαν τότε (Μαρτύριο, Ἀνάστασις, Ἐλαιῶνας, Σιών, Βηθλεέμ)¹¹⁰. Ὅμως τὸ 335 ἡ παρουσία τοῦ Κωνσταντίνου ἔφερε κι ἄλλες προτεραιότητες, ὁμίλιες ἢ καὶ τὴν ἀναγόρευση τοῦ τέταρτου καίσαρα. Ἀναφέρονται σὲ διάφορες πηγές τὰ ἑξῆς:

1) Στὶς 13 Σεπτεμβρίου, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπικρατήσασα παράδοση, ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια (εἰσόδια, καθιέρωση τοῦ χώρου) τοῦ συγκροτήματος¹¹¹.

2) Στὶς 14 Σεπτεμβρίου ἔγινε ἡ Ὑψωση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ¹¹². Οὐσιαστικὰ ἡ προβολὴ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ συμβαίνει τὴν πρώτη ἡμέρα λειτουργίας τοῦ χώρου, πολὺ περισσότερο ἂν ἦταν ἀφιερωμένος στὸν Τίμο Σταυρό.

3) Στὶς 17 Σεπτεμβρίου σύμφωνα μὲ τὸ Πασχάλιο Χρονικὸ ἔγιναν τὰ πραγματικὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ (καθιέρωση Ἁγίας Τραπέζης, Θεία λειτουργία;), ἂν καὶ ἔχουν διατυπωθεῖ ἐνστάσεις¹¹³. Ὅμως ἡ ἀρχέγονη αὐτὴ ἐορτὴ ἐμφανίζεται

dans les premiers siècles de la chretienté occidentale, *Revue d' Histoire Ecclésiastique*, 83 (1988), 601-616. BORGEHAMMAR St., *Holy Cross* (ὅπως σημ. 105), 102, σημ. 41.

109. *Égerie, Journal de Voyage (Itineraire)*. Introduction, texte critique, traduction, notes, index et cartes par P. Maraval. SC, no 296, Paris 1982, 316-0317: «Et hoc per scripturas sanctas inventitur, quod ea dies sit encaeniarum, qua et sanctus Solomon consummatata domo Dei, quam aedificaverat, steterit ante altarium Dei et oraverit». Ὁ Κωνσταντῖνος ἔγινε νέος Σολομῶν. Βλ. καὶ FRASER M.A., *The Feast of the Encaenia* (ὅπως σημ. 33), 120-124, 155 κ.έ., 181 κ.έ.

110. FRASER M.A., *The Feast of the Encaenia* (ὅπως σημ. 33), 234 κ.έ., 243-244 (Appendix).

111. ΕΥΣΕΒΙΟΣ, Βίος Κωνσταντίνου, IV. 40, 47. Βλ. ΤΡΕΜΠΕΛΑΣ Π., *Λειτουργικοὶ τύποι Αἰγύπτου καὶ Ἀνατολῆς. Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς χριστιανικῆς λατρείας*, τόμ. Β', Ἀθήναι 1993, 316-317. BLACK M., The Festival of Encaenia Ecclesiae in the Ancient Church with special Reference to Palestine and Syria, *The Journal of Ecclesiastical History*, 5 (1954), 78-85. BORGEHAMMAR St., *Holy Cross* (ὅπως σημ. 105), 99-103. FRASER M.A., *The Feast of the Encaenia*, 59 κ.έ., 106 κ.έ.

112. FRASER M.A., *The Feast of the Encaenia*, 74-75, 168-169, 201-203, 206-208, 212 κ.έ. BORNERT R., La célébration de la Sainte Croix dans le rite byzantin, *La maison-Dieu*, 75 (1963), 92-108, 97-99.

113. *Πασχάλιο Χρονικὸ*, ἔκδ. Βόννης, I, σ. 531: «τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Σταυροῦ ... μὴν Σεπτεμβρίῳ ιζ´. Ἐντεῦθεν ἤρξατο ἡ Σταυροφάνεια». WHITBY M. & WHITBY M., *Chronicon Paschale* (ὅπως σημ. 33), 20, ὅπου βιβλιογραφία.

Ὁ BORGEHAMMAR St., *Holy Cross* (ὅπως σημ. 105), 99-100, δέχεται ὅτι τὸ Χρονικὸ στηρί-

από άλλο δρόμο στο Συναξάριο, ως η ημέρα της εορτής της αγίας Σοφίας και των τριών θυγατέρων Πίστεως, Ἀγάπης και Ἐλπίδας· σέ ἄλλη ἐκδοχή πάλι τῆ 17ῃ Σεπ. εἶναι ἡ εορτή «τῶν ἀγίων γυναικῶν Σοφίας και Εἰρήνης»¹¹⁴.

4) Στίς 18 Σεπτεμβρίου ἔγινε ἡ ἀναγόρευση σέ 4ο καίσαρα (μετά τοὺς τρεῖς υἱούς του) τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Φλαβίου Δαλματίου, τὸν Φλάβιο Ἰούλιο Δαλμάτιο¹¹⁵.

5) Στὸ ἴδιο διάστημα ἔγιναν διάφορες ὁμιλίες, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Εὐσέβιος ἐκφώνησε τὸν Τριακονταετηρικὸ πρὸς τιμὴν τοῦ Κωνσταντίνου (κεφ. 11 κ.έ.)¹¹⁶.

Τὸ Ὀκταήμερο τῶν Ἑορτῶν καλύπτοντας τίς ἡμέρες 13-20 Σεπτεμβρίου ἀποτελεῖ μία νέα Σκηνοπηγία, προέκταση τῆς ἐβραϊκῆς λόγω χρονικῆς σύμπτωσης και θεολογίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο ἓνα ἀπόλυτο συνταίριασμα τῶν δύο ἡμερολογίων, ἐβραϊκοῦ και ρωμαϊκοῦ (13ῃ Σεπ. = 10 Τισρί, εορτὴ Ἑξιλασμοῦ, ἡμέρα Σάββατο)¹¹⁷. Ἡ σχέση τους νοεῖται πρωτίστως στὸ συμβο-

ζεται σέ ἓνα ἀνάλογο ἀλεξανδρινό (ὅπου ταυτίζεται ὁ ρωμαϊκὸς μῆνας Σεπτέμβριος μετὰ τὸν 1ο αἰγυπτιακὸ μῆνα Θῶθ, ἀρχὴ στίς 29 Αὐγ.), ὅποτε ἡ 17ῃ Σεπ. ἀντιστοιχεῖ μετὰ τὴν 14ῃ τοῦ μῆνα Θῶθ (Thout), πρώτου τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἔτους. Ὅμως ὁ ἴδιος ἀναφέρει ὅτι ἡ Κοπτική Ἐκκλησία εορτάζει τὰ Ἑγκαίνια στίς 16 Θῶθ (=13 Σεπ.) και τὴν Ὑψωση στίς 17 Θῶθ (=14 Σεπ.). Πέραν αὐτοῦ τὴν ἐποχὴ πού συντάχθηκε τὸ Πασχάλιο Χρονικὸ (7ος αἰ.) ἡ γιορτὴ τῶν ἐγκαινίων (13 Σεπ.) και τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπ.) ἦταν ἤδη καθιερωμένες στὸν βυζαντινὸ κόσμο, βλ. BORGHAMMAR ST., ὁ.π., 100. Γιατί νὰ γίνεῖ τέτοιο λάθος και νὰ ἀγνοηθεῖ ἡ καθιερωμένη παράδοση.

Γιὰ τὴ διάκριση ἐγκαινίων Ναοῦ και καθιερώσεως τῆς Ἀγίας Τραπέζης βλ. A.-G. Martimort, *Le rituel de la consécration des églises, La maison Dieu*, 63 (1960), 86-95. FRASER M.A., *The Feast of the Encaenia*, 238-239, και σποράδην.

114. DELEHAYSE H., *Synaxarium* (ὅπως σημ. 27), 51. Δ. ΠΑΛΛΑΣ, Ὁ Χριστὸς ὡς ἡ Θεία Σοφία. Ἡ εἰκονογραφικὴ περιπέτεια μιᾶς θεολογικῆς ἔννοιας», *ΔΧΑΕ*, Δ', τόμ. ΙΕ' (1989-1990) (ἔκδ. 1991), 138-139.

115. MAPRTINDALE J.R., *The Prosopography of the later Roman Empire, I, A.D. 260-395*, Cambridge, 1971, 240-241. BARNES T.D., *Constantine and Eusebius*, 251.

116. ΕΥΣΕΒΙΟΣ, Βίος Κωνσταντίνου, IV, 45, WINKELMANN F., (ὅπως σημ. 30), 139: «οἱ δὲ τοῦ Θεοῦ λειτουργοὶ ... οἱ μὲν τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως τὴν εἰς τὸν τῶν ὄλων σωτήρα καθοσίωσιν ἀνυμνοῦντες, τὰς περὶ τὸ μαρτύριον μεγαλοουργίας διεξιόντες τῷ λόγῳ, οἱ δὲ τῶν θεῶν δογματῶν ... πανδαισίαν ... παραδιδόντες ...».

117. Γιὰ τὸ θέμα βλ. FRASER M.A., *Constantine and the Encaenia, Studia Patristica* 39 (1997), 25-28. FRASER M.A., *The Feast of the Encaenia* (ὅπως σημ. 33), 124-127. Κάτι τέτοιο ὅμως θὰ σήμαινε ὅτι ἐπελέγη τὸ 335 γιὰ νὰ ταιριάζουν οἱ ἡμέρες τῶν δύο ἡμερολογίων. Ἡ ἐπιλογή τοῦ ἔτους ὅμως ἔγινε γιὰ νὰ συμπέσουν ἐγκαίνια και tricennalia τοῦ Κωνσταντίνου (306-335/36), ὅπως ἀναφέρει ὁ Εὐσέβιος στὸν Βίο τοῦ Κωνσταντίνου, τὸ ἴδιο μετὰ τὰ ἄλλα δύο κοσμοϊστορικὰ γεγονότα τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325) και τῶν ἐγκαινίων τῆς Κων/πόλεως (330). Βλ. ΕΥΣΕΒΙΟΣ, Βίος Κωνσταντίνου, IV, 47, WINKELMANN F. (ὅπως σημ. 30), 140.

λικό επίπεδο: ή παλαιά έβραϊκή Σκηνοπηγία του πρώτου ναού του Σολομώντος αναβιώνει στον τύπο αυτής της Καινής Ίερουσαλήμ. Είναι ή αναβιωμένη Σκηνοπηγία του κωνσταντινείου ναού της Ίερουσαλήμ, μία έορτή της Σοφίας του Θεού. Τα άναγνώσματα της έορτής της Ύψώσεως του Τ. Σταυρού της 14ης Σεπ. προβάλλουν τη σταυρική Σοφία του αναστάντος Θεού¹¹⁸. 'Ο Σταυρός είναι τό 'Ξύλον της Ζωής' που δίνει την άθανασία, δηλαδή τό δένδρο της Σοφίας του Θεού¹¹⁹.

Η Έορτή της σταυρικής Σοφίας της 17η Σεπτεμβρίου, στο μέσον της νέας Σκηνοπηγίας, αναλογεί με τη 'Μεσοῦσα' ήμέρα της Σκηνοπηγίας (Ίωαν. 7.14), την ήμέρα της πρώτης δημόσιας αποκάλυψης της θεότητας του Ίησοῦ. (Άν και δέν περιέχει τό ευαγγελικό ανάγνωσμα της ήμέρας στην Όκτάδα των έγκαινίων κατά τον 4ο-6ο αί.)¹²⁰. Διαφέρει μόνο τό άνοιγμα των ήμερῶν: [50] αντί [8], αλλά περιέχουν την μονάδα μετά τον [7]: $7 \times 7 + 1 = 50$. $7 + 1 = 8$. Μπορεί να θεωρηθεί έφαρμογή της ευαγγελικής Μεσοῦσης έορτής, που δέν μπορούσε να άγνοηθεί, ακόμη κι αν δέν υπήρχε ή παράδοση της 17ης Σεπτεμβρίου.

Όμως υπάρχει κι άλλος λόγος να αναβιώνει ή 'Μεσοῦσα' ήμέρα. Στην Ίερουσαλήμ τό 335 ήταν παρών ό Κωνσταντίνος, προβάλλοντας μάλιστα κατά τη συνήθειά του τη δυναστεία με την συναπτή έορτή της 30ετηρίδος του και έκλέγοντας τον τέταρτο καίσαρα ένώπιον αντιπροσώπων όλων των έθνῶν¹²¹. Τότε έδωσε τό νέο πολιτικο-θρησκευτικό (χριστιανικό) στίγμα, για να προσδιορισθεί και ό ίδιος τελετουργικῶς. Όπως ό Ίησοῦς πρόβαλε τον άρχιερατικό θρόνο ὡς έν Πατρός και βασιλέως Δαβίδ, τό ίδιο έκανε τό 335 και ό Κωνσταντίνος.

118. Τό άποστολικό ανάγνωσμα (Α΄ Κορ. 1.18-24) αναφέρεται στον Χριστό Σοφία: «*Ημεῖς κηρύσσομεν Χριστόν έσταυρωμένον ... Χριστόν θεοῦ δύναμιν και Θεοῦ σοφίαν*». Τό 3ο ανάγνωσμα της έορτής των έγκαινίων του ναού της Αναστάσεως αναφέρεται στον Οίκο της Σοφίας και στο έσχατολογικό συμπόσιο (Παροιμία 9.1-11).

119. 'Ο Σταυρός ταυτίζεται με τό 'Ξύλον της ζωής' του Παραδείσου, βλ. BAUERREIS R., *Arbor Vitae. Der Lebensbaum und seine Verwendung in Liturgie. Kunst und Brauchtum des Abendlandes*, München 1937, 7-24, κι αυτό με την Σοφία του Θεού, βλ. GOODENOUGH E., *Jewish Symbols in Greco-roman Period*, Vol. 12, New York 1964, 137-138. Άλλού ή 'Σοφία' παρομοιάζεται με δένδρο (Σειράχ, 24.7-19).

120. FRASER M.A., *The Feast of the Encaenia* (ὅπως σημ. 33), 243.

121. ΕΥΣΕΒΙΟΣ, *Βίος Κωνσταντίνου*, IV, 45.3, WINKELMANN F. (ὅπως σημ. 30), 139: «*ή της άφιερώσεως έορτή έν αυτή τη βασιλέως τριακονταετηρίδι ... έπετελείτο*». Για τον πολυεθνικό χαρακτήρα της μεγάλης σύναξης του Σεπτεμβρίου του 335 βλ. IV, 43-44, ὅ.π., 138-139.

Τὸ θέμα καλύπτει ὁ λόγος τοῦ Εὐσεβίου 'Εἰς Κωνσταντῖνον Τριακονταετηρικός'¹²². Τονίζεται ἡ σχέση τῆς προβαλλόμενης Θείας Σοφίας καὶ τοῦ παρόντος καὶ τιμώμενου αὐτοκράτορα. Ἡ κεντρικὴ θεολογικὴ ἰδέα τῆς ὁμιλίας εἶναι: ἡ Ἐνσάρκωση τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ ποὺ κυβερνᾷ τὸν κόσμον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατέρα «Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία, πρόεισι μὲν τῆς πατρικῆς θεότητός τε καὶ βασιλείας», κ.τ.λ. (κεφ. 12, 13). Ὁ Θεὸς οἰκοδόμησε ἀνθρώπινο σῶμα (:«Διὸ δὴ νεῶν πανάγιον αὐτὸς αὐτῷ σωματικὸν ὄργανον κατεσκευάσατο, λογικῆς δυνάμεως αἰσθητικὸν οἰκητήριον...») (κεφ. 14). αὐτὴ ἡ 'θεία οἰκονομία' κατέληξε στὴ Θυσία καὶ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ (κεφ. 15). Τὰ ἐγκαίρια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως εἶναι μία νέα 'σκήνωσις' τοῦ Θεοῦ Λόγου, δηλαδὴ σκηνοπηγία.

Στὴ συνέχεια ὁμοῦς συνδέει θεολογία μὲ τὴ νέα πολιτική: ὁ Χριστὸς κυβερνᾷ ὅλο τὸ σύμπαν, τὸ ἴδιο καὶ ὁ αὐτοκράτορας κυβερνᾷ τὴ γῆ (κεφ. 11-12). Ὁ Κωνσταντῖνος στὴν πόλη ποὺ σταυρώθηκε καὶ ἀναστήθηκε ὁ Χριστὸς ἀποκάλυπτε τὸν ἑαυτό του –χωρὶς βέβαια νὰ χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο 'μεσίτης'– ὡς ἀντιπρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, 'ἐκ Θεοῦ σεσοφισμένον' (κεφ. 11). Ἡ ρωμαϊκὴ βασιλεία, ἰδίως αὐτὴ τοῦ Κωνσταντίνου μὲ τὴν κατάπαυση τῶν ἀνθρωποθυσιῶν (ἐπὶ Ἀδριανοῦ, κεφ. 17), καὶ τῶν διωγμῶν καὶ μὲ τὴν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης παντοῦ στὴ γῆ, ἀποτελεῖ ἐκπλήρωση τῶν προφητειῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (κεφ. 16, 17)· δηλαδὴ μία Καινὴ Ἱερουσαλήμ. Ἡ ἰδεώδης μοναρχία βρῖσκεται στὴν Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν καὶ ἔχει ὡς ἀντίγραφο τὴν ἐπίγεια Αὐτοκρατορία. Ὁ ρόλος τοῦ αὐτοκράτορα εἶναι ὡς 'φίλος' καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ νὰ προετοιμάζει τοὺς ἀνθρώπους νὰ γίνουν μέλη τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ¹²³. Τὸ καίριο σημεῖο εἶναι ποὺ ἡ νέα ἰδεολογία τοῦ χριστιανικοῦ κυβερνῶντος κράτους, ἐρεῖδεται στὴ σύγκριση τοῦ Κωνσταντίνου μὲ τὸν οὐράνιο βασιλέα¹²⁴.

122. PG 20, 1316-1410. (βλ. καὶ HEIKEL I.A., *Eusebius Werke*, 1, GCS 7, 1902, 195-259). Τὰ κεφ. 1-10 εἶναι ὁ πανηγυρικός τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τὰ κεφ. 11-18 εἶναι τὰ σχόλια στὰ ἐγκαίρια τοῦ ναοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου. Τὸν ἴδιο λόγο παρουσίασε στὰ Tricennalia τοῦ Κωνσταντίνου στὴν Κωνσταντινούπολη στίς 25 Ἰουλίου 336, βλ. BARNES T.D., *Constantine and Eusebius* (ὅπως σημ. 48), 248-250. Στὴν ἀποψη αὐτὴ καταλήγει μὲ βάση τὰ σχόλια τοῦ ἴδιου τοῦ Εὐσεβίου (Βίος Κωνσταντίνου, IV, 46, WINKELMANN F. (ὅπως σημ. 30), 139-140).

123. BARNES T.D., *Constantine and Eusebius* (ὅπως σημ. 48), 254.

124. ΕΥΣΕΒΙΟΣ, *Εἰς Κωνσταντῖνον τριακονταετηρικός*, 3, PG 20, 1328-1332: «τῆς οὐρανίου βασιλείας εἰκόνι κεκοσμημένος, ἄνω βλέπει κατὰ τὴν ἀρχέτυπον ἰδέαν τοὺς κάτω διακυβερνῶν ἰθύνει. Μονάρχου δυναστείας μιμήματι κραταιούμενος ...».

Ἡ ἑορτὴ τῆς Θείας Σοφίας τοῦ 335 ἀγγίζει λειτουργικῶς καὶ θεολογικῶς τὸ ὑποτιθέμενο, ἄδηλο, πρόγραμμα τῆς ‘Μεσοῦσης ἑορτῆς’ τῆς Σοφίας τοῦ 330. Ὑπάρχουν δύο Σκηνοπηγίες-ἑορτὲς τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ: ἡ Μεσοπεντηκοστὴ εἶναι Σκηνοπηγία συνδυάζοντας τὸν Ἀναστάσιμο Λόγο καὶ τὸ Παράκλητο Πνεῦμα. Ἡ πιὸ ἀύθεντικὴ Σκηνοπηγία τῶν ἐγκαινίων τῆς Ἀναστάσεως συνδυάζει τὴ σταυρικὴ καὶ ἀναστάσιμη θεολογία. Καὶ στὰ δύο μείζονα γεγονότα ἐμφανίζονται κοινὰ σημεῖα: α) Ἀναβιώνει τελετουργικὰ σὲ παρόντα χρόνο ἡ Σκηνοπηγία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πιθανὸν ἡ ἐκδοχὴ τῆς Μεσοῦσης ἑορτῆς, ἐφόσον ὑπάρχει ἡ ἔννοια τῆς μεσότητος τοῦ χρόνου, ὡς σημείου κορυφωσης-μέσου τῶν [50] ἢ τῶν [8] ἡμερῶν. β) Ἡ μάχη κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας ἀναδεικνύει τὴν πόλη τοῦ Θεοῦ, τὴν Καινὴ Ἱερουσαλὴμ (30ετηρικός). Ἡ Κων/πολιὴ ἀγιάσθηκε ὡς πόλη Μαρτύρων ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρεία (Βίος). γ) Ὁ ἐνδιάμεσος ρόλος τοῦ αὐτοκράτορα στὴ σωτηρία τῶν πιστῶν (30ετηρικός) στὸν τύπο τοῦ Χριστοῦ Μεσσία τῆς ‘Μεσοῦσης ἑορτῆς’. δ) Ὁ βασιλέας εἶναι φορέας τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ, «σεσοφισμένος» (30ετηρικός) ἢ «ἐμπνέων Σοφίας» (Βίος).

Οἱ πληροφορίες τοῦ Εὐσεβίου ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ νέα Σκηνοπηγία τοῦ 335 ὡς ‘Μεσοῦσα ἑορτὴ’ τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ ὑπαινισσόταν ἀπλῶς ἐνώπιον ἀντιπροσώπων ὄλων τῶν ἐθνῶν τὸν ἀνάλογο ἐνδιάμεσο ρόλο τοῦ αὐτοκράτορα μιμητῆ τοῦ Μεσσία Χριστοῦ. Πάντως ἀποφεύγεται ἡ χρῆση τοῦ ὄρου ‘Μεσίτης’ (ἀναφέρεται), οὔτε ὁ Κωνσταντῖνος στὸ ‘μέσον’, ὅπως ὑποθέτουμε γιὰ τὸ 330. Ἀλλὰ ὁ Κωνσταντῖνος παρευρίσκειτο σὲ πολλὰ Συνόδους (Βίος, I.44: «οἷα τις κοινὸς ἐπίσκοπος ἐκ θεοῦ καθεστάμενος συνόδους τῶν ἐκ θεοῦ λειτουργῶν συνεκρότει. ἐν μέσῃ δὲ τούτων ... ἐγένετο...»)¹²⁵.

Ἄν συνέδεσε τὰ vicennalia τῆς ἐξουσίας του μὲ τὴν Σύνοδο τῆς Νικαίας (325, βλ. Εὐσέβιος, Βίος Κωνσταντίνου III.10-12) καὶ τὰ tricennalia μὲ τὴ Σύνοδο τῆς Ἱερουσαλὴμ (335, βλ. IV.45.3) –μάλιστα τονίζεται ὁ συνεορτασμός τῶν ἐπετείων του μὲ τὶς δύο μεγάλες συνόδους, δείχνοντας ἡ πρώτη τὴ νίκη καὶ ἡ δευτέρη τὴν εἰρήνη (Εὐσέβιος, Βίος, IV.47.1)–, γιὰτὶ νὰ μὴ συνδέσει τὰ 25χρονα (quinvicennalia) μὲ τὴν ἴδρυση τῆς Κων/πόλεως καὶ μία Σύνοδο ἐπισκόπων [Ἐπιπροσθέτως, σχολιάζονται καὶ τὰ decennalia, Βίος, I.48, στὰ 315].

Στὸ μέσον εἰκονίζεται ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ θάνατον τὸ 337, στὸ μαυσωλεῖο του, στὸ ‘Μεσόμφαλον’, ἄλλο ἓνα κοσμικὸ κέντρο τῆς Κων/πολῆς στὸν τύπο τοῦ

125. Ὁ Κωνσταντῖνος πάντως σχολιάζει τὸ δίδυμο ἀρχή - τέλος ὡς προσιδιάζον στὴν γένεση καὶ αὔξηση τῶν πραγμάτων στὸν λόγο του πρὸς τὸν Σύλλογο τῶν Ἱεραρχῶν (κεφ. 3-4) πρὸ τοῦ 330.

(ταφικοῦ) μούνδου. Ἡ σορὸς τοῦ αὐτοκράτορα εἶναι τώρα δίπλα στὸ θυσιαστήριο ἐν μέσῳ τῶν θηκῶν τῶν 12 Ἀποστόλων, ἐπέχοντας τὴ θέση τοῦ Χριστοῦ¹²⁶. Ὁ ἀπόλυτος τρόπος τῆς ταφικῆς σκηνοθεσίας ὑποδηλώνει ὅτι οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι δὲν εἶναι πρωτοτυπία, ἀλλὰ ἐπιστροφή στὸ 330. Ἡ Ἱερουσαλήμ ἦταν ἡ πόλη τοῦ Κυρίου, ὅπου ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχε ἀποκλειστικά δικό του μνημεῖο. Τώρα παραμένει καὶ μετὰ θάνατον συνεπῆς νὰ παρουσιάζει τὴν Εὐχαριστία μέσα ἀπὸ τὸν ἑαυτό του¹²⁷. Ἀσφαλῶς θὰ εἶχε σοβαροὺς λόγους, τὸ τότε πολιτικο-θρησκευτικὸ ἱερατεῖο νὰ δώσει ἕνα τέτοιο σκηνικό, οὐσιαστικά πάλι μία εἰκόνα σύναξης Ψυχῶν γύρω ἀπὸ τὸν ἡγέτη, τώρα στὸν τάφο του, καὶ νὰ τὸν συνοδεύουν οἱ Ἀπόστολοι. Δηλαδή τὸ 324 ἦταν οἱ Ψυχῆς Ρωμαίων του μούνδου, τὸ 330 οἱ Lemures καὶ οἱ Μάρτυρες, τὸ 337 οἱ Ἀπόστολοι.

Ἡ πορεία πρὸς μία ἀπόλυτη μορφή κρατικῆς θρησκείας ὀλοκληρωνόταν. Ἄν τὸ 335 στὴν Ἱερουσαλήμ ὁ Κωνσταντῖνος μέσῳ τοῦ Εὐσεβίου ἀποκάλυπτε τὴ χριστιανικὴ ἐκδοχὴ τῆς βασιλείας του, γιατί νὰ μὴ τὸ ἔκανε πέντε χρόνια πρὶν σὲ μία πρὸ προσωποκεντρικὴ μορφή ὅπως συνήθιζε στὸ μαυσωλεῖο του. Εἶναι δυνατόν ἕνας ἡγέτης νὰ δημιουργήσει μία πολιτικὴ ἰδεολογία μακρᾶς ἐμβελείας καὶ λίγα χρόνια πρὶν νὰ ἀποφύγει νὰ τὴ διατυπώσει στὸ δικό του περιβάλλον;

Τὸ ὑπάρχον ἱστορικὸ ὕλικὸ ἐπιτρέπει τὴ διατύπωση μιᾶς θεωρίας γιὰ τὰ χριστιανικὰ ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Συνδέονται οἱ ὅποιες σκόρπιες πληροφορίες γιὰ τὴν εὐλογία τῆς πόλεως μέσῳ τῆς Εὐχαριστίας, ἀξιοποιώντας πρωτίστως τὸ γνωστὸ χωρίο τοῦ Εὐσεβίου πού μιλά γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς πόλεως στὸν «Θεὸ τῶν Μαρτύρων», μετὰ τὴν λατρευτικὴ παράδοση τοῦ Μάρτυρα Μωκίου. Στους ἐπόμενους αἰῶνες ἐξελίχθηκε σὲ ἅγιο ἀντιπροσωπευτικὸ τῶν

126. *Βίος Κωνσταντίνου* IV.67-72, WINKELMANN F. (ὅπως σημ. 30), 148-150. ΑΓΓΕΛΙΔΗ ΧΡ., Ἡ περιγραφή τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὅ.π. (σημ. 4). KÖTHE H., Das Konstantinmausoleum und verwandte Denkmäler, *JDAI*, XLVIII, 1933, 185-203, Abb. 1, ὅπου καὶ οἱ σχετικὲς πηγές. MANGO C., Constantine's Mausoleum and the Translation of relics, *BZ*, 83.1 (1990), 51-61, καὶ addendum, *BZ* 83.2 (1990), 434. EFFENBERGER A., Konstantinmausoleum, Apostelkirche und keine Ende?, *Λιθόστροτον. Studien zur byzantinischen Kunst und Geschichte, Festschrift für Marcell Restle, Hiernmann*, Stuttgart 2000, 67-78, Abb. 2-3 (ἀναπαράσταση ἢ ἀρχικὴ καὶ αὐτὴ τοῦ 6ου αἰ.). ASUTAY-EFFENBERGER N. - EFFENBERGER, *Die Porphyrsarkophage der Ostromischen Kaiser. Versuch einer Bestandserfassung, Zeitbestimmung und Zuordnung*, Reichertverlag Wiesbaden, 2006, 9-16, 98-145. DAGRON G., La naissance (ὅπως σημ. 1), 401 κ.έ.

127. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ, ὅπως καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ τοῦ Κωνσταντίνου βλ. DAGRON G., *La naissance* (ὅπως σημ. 1), 461 κ.έ., 408-409.

έγκαινίων της Κωνσταντινουπόλεως. Ἐάντων αὐτὸ πού λέγει ὁ Εὐσέβιος ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ὡς «ἐμπνέων Σοφίας Θεοῦ» σημαίνει ὅτι ὀργάνωσε μία ἐορτὴ τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ θὰ ἀντιστοιχοῦσε μὲ ἀνακήρυξη (μέσω προθέσεων του) τῆς πρωτεύουσας σὲ Καινὴ Ἱερουσαλὴμ τῶν Μαρτύρων. Μία γιορτὴ πού ἀναβιώνει τὴ Σκηνοπηγία, μία γιορτὴ τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ, ὅπου τὰ εἶδωλα δὲν εἶχαν θέση. Ἡ διαφορὰ μὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ εἶναι ὅτι δὲν θὰ διατυπώθηκε ἐνώπιον τῶν ἀρχῶν καὶ ὄλων τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ ἐνώπιόν της χριστιανικῆς κοινότητος.

Ὁ Χριστιανισμὸς ἦταν προσωπικὴ θρησκεία τοῦ αὐτοκράτορα, δὲν ἦταν ἀκόμη κρατικὴ, οἱ δὲ Χριστιανοὶ ἦταν μειοψηφία. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἐκδόθηκαν μέταλλα καὶ γενικὰ οἱ ὅποιες ἐκδηλώσεις ὑπῆρξαν στὸ περιθώριο. Δηλαδή ἂν ὁ Κωνσταντῖνος πίστευε στὴ θρησκεία τοῦ Μίθρα, θὰ τὴν ὄριζε στὴν κορυφὴ τῶν ἐγκαινίων; Μόνο μισὸν αἰῶνα ἀργότερα, τὸ 380 ἔγινε ὁ Χριστιανισμὸς ἡ ἐπίσημη θρησκεία τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους¹²⁸, καὶ μάλιστα τὴν ἡμέρα τῶν γενεθλίων τοῦ Κωνσταντίνου (27 Φεβ.)¹²⁹. Ἦταν σὰν νὰ τόνιζαν ὅτι ὁ μέγας ἡγέτης γεννήθηκε γιὰ νὰ ἀναδείξει τὴ μοναδικὴ καὶ τελευταία θρησκεία τῆς Ρώμης. Πάλι κι ἐδῶ τίθεται στὸ μέσον. Νὰ τὸ ἀπέφυγε ὅταν ἐγκαινίαζε τὴν πόλη τῶν ὀνείρων του;

Τελικὰ μὲ ἄλλα ἐτῶν ἢ αἰῶνων βρέθηκε νὰ τιμᾶται ἀπὸ τὴν Αὐλὴ ὡς ἕνα ἀπλὸ κατάλοιπο τῆς ἰδρυτικῆς γιορτῆς τῆς Κων/πόλεως, στὰ πλαίσια τῆς λατρευτικῆς παράδοσης τοῦ ἁγίου Μωκίου (11 Μαΐου) πού προσέλαβε ἀπὸ κάποια στιγμή ἀποκλειστικὰ ὅλη τὴν ἐορτὴ τῶν ἐγκαινίων, ἐνῶ ὁ λαὸς τὴ ζοῦσε πὰ στὸν Ἱππὸδρομο, γιὰ νὰ καταργηθεῖ τελικὰ καὶ αὐτή.

Ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Εὐσέβιος, τὸ χριστιανικὸ περιβάλλον τῆς Αὐλῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία χρειάζονταν τοὺς Μάρτυρες, γιὰ νὰ δημιουργήσουν μία νέα ἰδεολογία τοῦ κράτους στὴ νέα πρωτεύουσα. Ἡ αὐτο-αποκάλυψη τοῦ Χριστοῦ ὡς Μεσσία - Θεοῦ Λόγου ἐκ τῆς γενεᾶς τοῦ Δαβὶδ στὸν θρόνο Του θὰ ἐνδιέφερε ἕναν (τότε) σχεδὸν Χριστιανὸ αὐτοκράτορα πού ἤθελε νὰ εἶναι μεσάζων ἀνάμεσα στὸν Θεὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως καὶ νὰ θεωρηθεῖ νέος Δαβὶδ.

128. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΙΚ., *Βυζαντινὴ Ἱστορία, Α'* (324-610), Θεσσαλονίκη ²1996, 167-186, 175. BOUJAMRA J., Theodosius and the legal Establishment of Christianity, *Βυζαντικὰ* 9 (1927), 387-407.

129. BARNES T.D., *The New Empire of Diocletian and Constantine*, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, London, 1982, 39, ὅπου πηγές.

Ἡ ἀφιέρωση τῆς πόλης στὸν Χριστό - Λόγο τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἐμπνευση τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ, ἐκ τῶν πραγμάτων ἀναδεικνύει τὸν Κωνσταντῖνο, ὅπως καὶ κάθε ἐπίγονό του, ὡς πρῶτο πολίτη τῆς οὐράνιας διάστασης τῆς πόλεως, μὲ ρόλο νὰ βοηθήσει τὸν πιστὸ Λαὸ νὰ γίνουν πολῖτες τῆς (βλ. 30ετηρικός). Ἀργότερα ἡ ἰδέα τοῦ 'Μεσίτη Χριστοῦ' τῆς Μεσοπεντηκοστῆς κάνει τὸν αὐτοκράτορα νὰ φέρεται ὡς μεσάζων ἀνάμεσα στὸν Θεὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους, ἔχοντας ἀρμοδιότητα νὰ ἐλέγχει ἀπὸ τὴν 'βασιλεύουσα πόλη' στὸ μέσον του κόσμου, τὸν 'μέσο χρόνο' ἢ 'μέσον αἰῶνα'. Ἡ χριστιανικὴ Κωνσταντινούπολη θὰ ταυτίζεται μὲ τὴν Πόλη τοῦ Θεοῦ, τὴν πρώτη, ὡς ἀρχέτυπη 'ἐβραϊκὴ', καὶ ταυτόχρονα τελευταία, τῶν Ἑσχάτων, τὴν (Καينὴ) Ἱερουσαλήμ, ποὺ ἰδρύεται στὴν τελικὴ Ἀνάσταση τῶν νεκρῶν (Ἀποκάλυψη, 21-22). Αὐτὴ τὴν Κωνσταντινούπολη ἐκφράζει ὁ Ἅγιος Μώκιος, ὅτι ἀπέμεινε ἀπὸ τοὺς Μάρτυρες τοῦ 330, τὴν Κυριακὴ τοῦ Ἀντίπασχα ἢ τῶν Ἑγκαινίων. Εἶναι μᾶλλον τὰ Ἑγκαίνια τῆς πόλης τοῦ Κωνσταντίνου ὡς Καينῆς Ἱερουσαλήμ, τὴν ὁποία καθιέρωσε ὁ Κωνσταντῖνος, ὁπότε δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἄπων.

Μήπως τελικὰ ἔτσι ὀρίζεται ἡ νέα πρωτεύουσα στὸ κέντρο τῆς Οἰκουμένης, στὴν ἔνωση τῆς Εὐρασίας, ὡς ἐνδιάμεση πόλη, στὸ «μέσον» τοῦ χριστιανικοῦ αἰῶνα;

Ὅ,τι ἐμφανίζεται νὰ προσλαμβάνει ὁ αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινουπόλεως στὴ μετέπειτα περίοδο (ἀπὸ τὸ 335 κ.έ), ἀποτελεῖ ἐξέλιξη τῆς ἐνδιάμεσης θέσης τοῦ αὐτοκράτορα ἀνάμεσα σὲ Θεὸ καὶ ἀνθρώπους: ἡ εἰδικὴ ἱερωσύνη ποὺ ἔχει ὡς προϊστάμενος τῆς Ἐκκλησίας¹³⁰, ἡ ἰδιότητα τοῦ Νέου Δαυὶδ, ἡγήτης τοῦ Νέου Ἰσραήλ¹³¹, ἡ πρώτη θέση στὸ βασιλεῖο τῶν ἀναστημένων κληρονόμων τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν Δαβὶδ καὶ τὴ δυναστικὴ οἰκογένεια τοῦ Ἰσραήλ¹³².

Γιατί λησμονεῖται ἓνα τέτοιο σχέδιο μὲ τὴν ἔκπτωση τῆς πολιτικο-θρησκευτικῆς σημασίας τῆς 'Μεσοῦσης ἑορτῆς' τῶν Ἑγκαινίων τοῦ 330 σὲ καθαρά

130. DVORNIK F., *Early Christian and Byzantine political Philosophy*, Vol. Two, Washington DC, 1966, 611 κ.έ. STRAUB J., Constantine as κοινὸς ἐπίσκοπος. Tradition and Innovation in the Representation of the first Christian Emperors Majesty, *DOP*, 21 (1967), 39-55.

131. TREITINGER O., *Die Oströmische Kaiser -und Reichsidee nach ihrer Gestaltung im hofischen Zeremoniel vom oströmischen Staats- und Reichsgedanken*, Darmstadt 1956, 80, 129 κ.έ. GRABAR A., *L' empereur dans l' art byzantin*, Paris 1936, 95.

132. Στὴν παράσταση τῆς Εἰς Ἄδου Καθόδου ἡ παρουσία τῶν ἀρχετυπικῶν βασιλέων Δαβὶδ καὶ Σολομῶντα προβάλλει τὴν ἰδέα τῆς Ἐνσάρκωσης καὶ τῆς δαβιδικῆς καταγωγῆς τοῦ Χριστοῦ, βλ. KARTSONIS A., *Anastasis. The Making of an Image*, Princeton Univ. Press, Princeton N.J. 1986, 186-204, 191-200.

ἐκκλησιαστική-θρησκευτική (πού φαίνεται νά προϋπάρχει ὡς ἑορτή σέ ἄλλη μορφή); Γιατί δὲν ἀναφέρονται πιά τὰ Λεμούρια ὡς ἰδρυτική γιορτή τῆς Κων/πόλεως; Ἀκόμη καί ἡ εἰκονογραφία τῆς Μεσοπεντηκοστῆς ἐκπίπτει στό θέμα τοῦ Ἰησοῦ Δωδεκαετοῦς στόν Ναό. Δὲν μπορεῖ νά προταθεῖ ἄλλη αἰτία πέρα ἀπό τὴν ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας ἀναθεώρηση τῆς ὅλης πολιτικῆς τοῦ Κωνσταντίνου πάνω στὰ σύμβολα μερικὰ χρόνια μετὰ τὸν θάνατό του, ἐπειδὴ ἐξασκοῦσε, ἀπολύτως δικαιολογημένα στὴν ἐποχή του, ἕναν προσωποκεντρικό κρατικό Χριστιανισμό, τὸν ὁποῖο προστάτευε μὲ τὴν ἐξουσία του. Ἦταν τέτοια ἡ παράδοση τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας. Τότε, στὰ δύσκολα χρόνια μετὰ τὸ 313, οἱ Χριστιανοὶ ἦταν μειοψηφία, ὅποτε ἔπρεπε νά ἰσορροπεῖ μὲ τὴν παλαιὰ τάξη πραγμάτων τῆς Ρώμης. Τὴ στιγμή πού καταργοῦσε κάποιες θρησκευτικὲς συνήθειες (αἱματηρὲς θυσίες, *Ludi Saeculares*, κόκ), ὄφειλε νά εἶναι σέ οὐδέτερη γραμμὴ στὶς σχέσεις του μὲ τοὺς μὴ Χριστιανούς. Γιατὸ εἶχε διοχετεύσει τίς παραδοσιακὲς γιορτὲς τῆς Ρώμης στόν νέο κόσμο του, ὅπως τὴ *Mundus patet* καί τὰ Λεμούρια (Λατερανό, Κων/πόλη) ἢ τὰ *Floralia* μὲ τὸν ναὸ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. Ἐκανε ἐπίσης καί τὸ ἀντίθετο, συνένωνε χριστιανικὲς γιορτὲς μὲ ρωμαϊκὲς. Τὰ ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως Ἱερουσαλήμ (πρῶην Αἰλία Καπιτωλίνα) τὰ συνταιρίαξε μὲ τὰ ἐγκαίνια τοῦ Διὸς Καπιτωλίνου στὴ Ρώμη (13 Σεπ.). Ἀκόμη καί ὁ θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου (22 Μαΐου 337), μὲ τὸ πού συνέπεσε μὲ τὴν Πεντηκοστή, ἀπέκτησε νέα διάσταση σὰν μία μέχρι πρὸ τινὸς αὐτοκρατορικὴ *consecratio*: ἡ ‘ἀνοδος’ τῆς ψυχῆς τοῦ νεκροῦ αὐτοκράτορα στόν οὐρανό¹³³. ἀξιοποιήθηκε ὡς ἕνα εἶδος χριστιανικῆς ἀποθέωσης¹³⁴, ἀνάλογο γιὰ τὴν Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ πάνω στὰ σύμβολα τῆς Ρώμης θὰ τελείωνε κάποτε, ὅσο ἡ Ρωμαϊκὴ κοινωνία γινόταν ὄλο καὶ πιὸ χριστιανικὴ. Πρῶτα, τὸ 359, ἀπομακρύνθηκε ἡ σορὸς τοῦ Κωνσταντίνου στόν Ἅγιο Ἀκάκιο, παρὰ τίς ἀντιδράσεις πού προκάλεσε¹³⁵, καὶ ἔκλεισε τελετουργικὰ τὸ 370, ὅταν ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τοῦ νέου ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, χωρὶς τὸ παλαιὸ σηνικό, ἐπειδὴ κριθῆκε

133. Κατὰ τὸν Εὐσέβιο ἡ ἀποθέωση στόν τύπο τοῦ τέθριππου ἄρματος παραστάθηκε σέ νομίματα (Βίος Κωνσταντίνου, IV, 73, WINKELMANN F. (ὅπως σημ. 30), 150. Γιὰ τὴν παράδοση τῆς ἀνάληψης-ἀποθέωσης, βλ. ΓΚΙΟΛΕΣ Ν., Ἐνάληψις, 50-51.

134. L' ORANGE H.P., *Apotheosis in ancient Portraiture*, Oslo 1947, 127. Βλ. καὶ MACCORMACK S.G., *Art and Ceremony in Late Antiquity*, Berkeley - Los Angeles - London, 1981, 119-121.

135. DAGRON G., *La naissance*, (ὅπως σημ. 1), 402.

ὅτι δὲν ἐνδείκνυτο ἐκκλησιολογικῶς¹³⁶ λόγω ἀπόλυτης ταύτισης πολιτείας-θρησκείας. Δὲν ὑπῆρχαν πιά οἱ λόγοι πού τὴν ἐπέβαλαν, ὅπως φόβοι ἀντίδρασης. ἐπομένως δὲν ἀπαιτεῖτο ἡ αὐτοκρατορική ταύτιση.

Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο θὰ ἐξέπεσε καὶ ἡ Μεσοῦσα ἐορτὴ καὶ γενικὰ τὰ ρωμαϊκὰ Ἐγκαίνια. Ὁ αὐτοκράτορας στὸ μέσον τῆς Ἐκκλησίας (330), στὸ μέσον τῶν Ἀποστόλων (337), δὲν ἐξυπηρετοῦσε πιά ἡ δημιουργοῦσε ἄλλα προβλήματα. Ἡ γιορτὴ τῶν Μαρτύρων στὰ Λεμούρια τῆς 13ης Μαΐου ἀφομοιώθηκε ἀπὸ τὴ γιορτὴ τῶν Μαρτύρων τῆς Πεντηκοστῆς ἤδη ἀπὸ τὸν 4ο αἰ. Ὅσον ἀφορᾷ στὸ θεωρητικὸ πολιτικὸ στοιχεῖο πού θὰ εἰσέφρυσε τὸ 330 (βλ. τὴν τέταρτη μεταπασχάλια ἐβδομάδα τῶν Συνάξεων) μετὰ ἀπὸ τὸν χωρισμὸ τῆς τιμῆς τοῦ Κωνσταντίνου ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ λατρεία πῆρε τὸν δικό του δρόμο. Μὲ λίγα λόγια κράτος καὶ Ἐκκλησία ταυτισμένοι λόγω ἱστορικῶν συγκυριῶν, ἀλλὰ ἐνωμένοι πάντα, χώρισαν τὴν ἰδεολογία τους. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα βρέθηκε ἄλλος τρόπος συνύπαρξης μὲ τὰ δύο συστήματα νὰ συνδέονται κατ' ἀναλογία. Ἄν ὄντως ἡ γιορτὴ προϋπῆρχε σὲ κάποια συγγενῆ μορφή στὴν Ἐκκλησία, στὰ πλαίσια τῆς 4ης μεταπασχάλιας ἐβδομάδας τῶν συνάξεων, πού εἶναι καὶ τὸ πιὸ πιθανό, καὶ μετὰ τὴν οἰκειοποιήθηκε ἡ Αὐλὴ τοῦ αὐτοκράτορα, θὰ πρέπει νὰ ἔγινε καὶ πάλι ἐκκλησιαστική. Τώρα ὅμως ἡ Αὐλὴ θὰ εἶναι θεατῆς τῆς θρησκευτικῆς τελετῆς, τῆς Εὐχαριστίας στὴ μνήμη τοῦ τοπικοῦ μάρτυρα, τοῦ ἐνὸς πού ἀπέμεινε ἀπὸ τὴν ἰδρυτικὴ Εὐχαριστία τῶν προσκεκλημένων ἐπισκόπων στὴ μνήμη ὅλων τῶν Μαρτύρων. Οἱ ρήτορες τῆς Ἐκκλησίας ἦταν ἔτοιμοι νὰ παράγουν Ὀμιλίαις –πιθανὸν ὁ Πέτρος Χρυσολόγος τὴ 'θυμήθηκε' στὴν 100ετία τῶν ἐγκαίνων τῆς Κων/πόλεως, ἀλλὰ τὴν πρόβαλε ὡς καθαρὰ ἐκκλησιαστική.

Ἡ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας τῆς 'Μεσοῦσης ἐορτῆς' τοῦ 330, θεολογία 'μεσότητας' καὶ διαλεκτικῆς δείχνει νὰ εἶναι ἕνας χαμένος κρίκος ἀνάμεσα στὸν παλαιὸ χριστιανικὸ κόσμον καὶ τὸν νέον πού ἐτοίμαζε ὁ Κωνσταντίνος, ἀλλὰ τὸν ἐξαρτοῦσε στὸ πρόσωπό του.

Ἡ ἀνάλυση δείχνει ὅτι κάτι προϋπῆρχε στὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, κάποια ἄλλα στοιχεῖα προστέθηκαν τὸ 330, ὅταν ἡ γιορτὴ ἔγινε ἰδρυτικὴ τῆς πόλεως, καὶ στὴ συνέχεια κάποια προσαρμώθηκαν στὰ νέα δεδομένα ἢ προσλήφθηκαν ἐντελῶς νέα. Σημασία ἔχει ὅτι ὅλο τὸ 'ὕλικό' παρῆκε ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ἁγίου Μωκίου, σὲ μιὰ τελετουργία ἰδρυτικὴ γιὰ τὴν πόλη τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀκόμη κι ἂν ἦταν μιὰ ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπιστροφῆ στὸ παρελθόν, μετὰ

136. ΑΓΓΕΛΙΔΗ ΧΡ., Ἡ περιγραφή τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὁ.π. (σημ. 4).

δηλαδή ένα χρονικό κενό στη συμμετοχή της Αύλης, πάλι δὲν φαίνεται νὰ ὀδηγήθηκε στὰ τυφλά.

Ἡ Μεσοπεντηκοστή ἢ ‘Μεσοῦσα ἑορτή’ τελούμενη στὸν ἐφέστιο ναὸ Ἅγιο Μώκιο ἔρχεται ὡς κατάλοιπο τῆς παράδοσης τοῦ Εὐσεβίου γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς ἐπωνύμου πόλεως τοῦ Κωνσταντίνου ὡς «πόλη Μαρτύρων». Ἡ σύνδεση τοῦ ναοῦ μὲ τὴν γραμμὴ τοῦ ἰδρυτικοῦ θρύλου τῆς πρωτεύουσας, εἶναι ἄλλωστε δεδομένη. Ταυτόχρονα διαφαίνεται πῶς τὰ ἐγκαίνια τῆς Κων/πόλεως ἐξέπεσαν ἀπὸ πολλοὺς μάρτυρες σὺν ἓνα μάρτυρα. Ἀπὸ μία οἰκουμενικὴ ἀντίληψη σὲ μία καθαρὰ τοπικὴ τὸν 9ο-10ο αἰ. δὲν ὑπῆρχε οἰκουμενικὸ κράτος.

Τὸ αἶνιγμα τοῦ Εὐσεβίου ἴσως δὲν εἶναι ἀξεπέραστο, ἂν σκεφοῦμε ὅτι ἓνας ἡγέτης ποὺ ταύτιζε τόσο πολὺ τὸν ἑαυτό του μὲ τὴ νέα θρησκεία, κτίζοντας μιὰ νέα πρωτεύουσα, κανονικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν ἀσφαλίσαι ὡς τὸ κέντρο τοῦ νέου χριστιανικοῦ κόσμου ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα τῆς νὰ τὴν ‘καθιερώσει’, κυριολεκτικὰ καὶ μεταφορικὰ. Ἐκτὸς ἂν δὲν εἶχε τέτοια πρόθεση.

Παράρτημα: Πεντάδα καὶ Μέσον

Α. Ἡ πεντάδα ποὺ ἐπεκτείνεται τόσον στὸν [25] ($=5^2$) τῆς Μεσοπεντηκοστῆς ἢ τῆς Πεντηκοστῆς [50] ($= 7 \times 7 = 49 + 1$ ἢ 2×5^2) ἀποκτᾶ τὴ διάσταση τῆς ἰδρύσως.

Ὁ ἀριθμὸς [5] ($2+3$) συμβολίζει τὴ ζωοποιημένη Ὑλὴ (τὰ τέσσερα στοιχεῖα καὶ Πέμπτη Οὐσία, τὸν Αἰθέρα), τὴ Δημιουργία ποὺ πηγάζει ἀπὸ αὐτὴ, τὴ Ζωὴ τῆς ὕλης, τὴν Ἐνσάρκωση καὶ τὸν Ἄνθρωπο¹³⁷. Ὡς ἄθροισμα τοῦ [2] (πρῶτος ἄρτιος) καὶ [3] (πρῶτος περιττός) ἀποκαλεῖται «γάμος ... ὡς ἐξ ἄρρενος καὶ θήλεος», δηλαδή ὀρίζει τὴ βάση τῆς δημιουργίας. Εἶναι ἀκόμη τὸ μέσον τῆς δεκάδας, ὅποτε ἐκφράζει τὴ δικαιοσύνη, τὴν πρόσθεση καὶ αὐξηση τῶν πραγμάτων¹³⁸. Γι’ αὐτὸ στοὺς Δελφοὺς ὁ ἱερός ἀριθμὸς [5] ἦταν χαραγμένος στὴν πρόσοψη τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνα ὀρίζοντας τὴν ὕπαρξη καὶ ζωσα παρουσία τοῦ δημιουργοῦ θεοῦ¹³⁹.

137. ALLENDY R., *Symbolisme des nombres. Essai d'arithmosophie*, Paris ²1948, 112 κ.έ.

138. ΙΑΜΒΛΙΧΟΣ, *Θεολογούμενα ἀριθμητικῆς*, ἔκδ. Teubner, Stuttgart 1975, 30 κ.έ., 40: «ἐπι δὲ τὴν πάντη πρόσθεσιν καὶ αὐξῆσιν ἢ πεντάς».

139. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, *Ἠθικά*. Περὶ τοῦ Ε τοῦ ἐν Δελφοῖς, ἰδίως κεφ. 8, FLACELIER R. (texte établi et traduit), *Plutarque, Oeuvres morales*, VI, Belles Lettres, Paris 1974, 2-11: «πρῶτος ἐκ

Ὁ [5] ἀποτελεῖ τὸ ἐναρκτήριο καὶ πλέον σημαντικὸ στοιχεῖο τῆς οἰκοδομῆς μιᾶς πόλης. Ἀρχίζει νὰ κτίζεται ἀπὸ ἕναν πυρῆνα (ἐστία, ὀμφαλός, μοῦνδος) πὺν ὀρίζει τὸ κέντρο, ὅπου συναντῶνται τὰ ἐπίπεδά του κόσμου (φυσικοῦ καὶ μεταφυσικοῦ)¹⁴⁰, ἀλλὰ στὴ πρώτη φάση στὴ σημείο, ὅπου συναντῶνται οἱ δύο βασικοὶ ὀδικοὶ ἄξονες Β-Ν. στὴ Α-Δ (cardo-decumanus), τὰ τέσσερα σημεία τοῦ ὀρίζοντα¹⁴¹, ὅπου στὶς ρωμαϊκῆς πόλεις ἀνοιγόταν ὁ μοῦνδος. Ἡ Ἀλεξάνδρεια κατὰ μία παράδοση κτίζεται στὸ Ἰέσον Πεδίον¹⁴² πὺν ὀνομάσθηκε Ἀρχή «διὰ τὸ ἀπ' ἐκεῖθεν ἄρξασθαι τῆς πόλεως οἰκοδομῆν». Ὁ Ἀλέξανδρος τοποθέτησε πέντε θεμέλια στὰ ἀνάλογα σημεία τῆς πόλεως Α (=Ἀλέξανδρος), Β (=βασιλεύς), Γ (=γένος), Δ (=Διός), Ἐ (=ἐκτίσε πόλιν ἀείμνηστον)¹⁴³. Κι ἐδῶ ἐκφράζεται μία ἀποκάλυψη γενεαλογίας: ἡ θεία καταγωγή τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς ἡμιθεοῦ καὶ οἰκιστῆ πόλεως. Πάντως τέσσερα σημεία πὺν συναντῶνται σὲ ἕνα κέντρο, μέσον, τὸν mundus, ἐνέχει ἡ λογικὴ τῶν cardo καὶ decumanus τῶν ρωμαϊκῶν νεοῖδρυτων πόλεων, ὅπως συνέβη στὴν Κων/πολι ἡ μυθικὴ διήγησι τῆς Ἀλεξάνδρειας τελικὰ ἴσως ἀποτυπῶναι τὸ ρωμαϊκὸ τυπικὸ ἴδρυσι πόλεως, ὅπως τῆς Κων/πολις (βλ. τὸν Φόρο τοῦ Κωνσταντίνου).

Γνωστὰ εἶναι ἀκόμη τὰ Iustra τῶν Ρωμαίων, οἰκονομικὰ προγράμματα πέντε ἐτῶν πὺν ἐκλείναι τελετῆς στὴ Μεγάλῃ Μητέρα, γιὰ τὰ παρεχόμενα ἀγαθὰ¹⁴⁴.

Ὁ ἀριθμὸς [25] (=τὸ τετράγωνό του [5]) ἔχει ἀνάλογο νόημα. Συμβολίζει τὸν πολλαπλασιασμὸ τῶν δημιουργημάτων πὺν βιώνουν τὸ πνεῦμα¹⁴⁵. Ἡ πατερικὴ σκέψη ὁμως δὲν πρόκρινε μία θεολογικὴ διασκευὴ τοῦ θέματος τοῦ ἀριθμοῦ [25] πλὴν ἐξαιρέσεων¹⁴⁵. σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἀριθμὸ [50], τὸ Ἰωβηλαῖο.

πρώτων ἀποτελούμενος, καὶ γάμος ἐπωνόμασαι τῇ τοῦ ἀρτίου πρὸς τὸ θῆλυ περιπτῶ δ' αὐτῷ πρὸς τὸ ἄρρεν ὀμοίῳτι». κεφ. 10, «Δῆλον δὲ ὅτι συνοικειοῦσιν αὐτῶ (τὸν θεὸ Ἀπόλλωνα) τὴν πεμπάδα, νῦν μὲν αὐτὴν ἐαυτὴν ὡς τὸ πῦρ αὐθις δὲ τὴν δεκάδα ποιοῦσαν ἐξ αὐτῆς ὡς τὸν κόσμον». Τὸν θεὸ Ἀπόλλωνα ὁ Πλούταρχος ταυτίζει μὲ τὸ φῶς (κεφ. 9).

140. ΛΑΓΟΠΟΥΛΟΣ Α. -Φ., Ἐπιρροή τῶν κοσμικῶν ἀντιλήψεων (ὅπως σημ. 3), 167 κ.έ.

141. Γιὰ τὸ θέμα βλ. ΛΑΓΟΠΟΥΛΟΣ Α. -Φ., Ἐπιρροή τῶν κοσμικῶν ἀντιλήψεων, passim.

142. KROLL G. (ed.), *Historia Alexandri Magni, vol. I. Recensio vetusta Pseudo-Callisthenes*, Berlin 1926 (κεφ. 32).

143. Βλ. RE, XIII.2. 2039-2059. W. Eisenhut, Lustrum, *Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike*, 790-792. H. Jennings Rose, Lustration, *Encyclopaedia Britannica*, (ἐκδ. 1962) ὅπου πηγῆς καὶ βιβλιογραφία. Ἰωάννης Λυδός, Περὶ μὴνῶν, ἐκδ. Βόννης, IV, 39, στχ. 21-23: «λοῦστρον τουτέστιν εἰς τὴν πεντετηρίδα (καθαρισμὸς δὲ ἦν καὶ μυστήρια Μητρὸς κατ' αὐτὴν ἐτελεῖτο)».

144. ALLENDY R., *Symbolisme des nombres* (ὅπως σημ. 137), 374-375.

145. Ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις σχολιάζοντας τὴν ἐορτὴ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς ἐκφράζει θεο-

Β. Ἡ ἔννοια τοῦ ‘Μέσου’ ἢ τοῦ ‘Κέντρου’, στηρίζεται πάνω στή λογική της ‘μεσότητας’, στο μέσον δύο μεγάλων γιορτῶν, ὅπως τὴν καλλιέργησε ἡ πατερική σκέψη¹⁴⁶, τώρα σὲ ἓνα ἀνοιγμα πενήντα ἡμερῶν. Ἔχει ἐξάρτηση ἀπὸ ἀριθμητική-φιλοσοφική ἐπεξεργασία, ἀφορᾶ δὲ στὸν χῶρο (π.χ. μέσον πόλεως, μέσον κόσμου, μέση ὁδός), τὸν χρόνο, τὴν ὑπαρξη. Νοεῖται ὡς τὸ κέντρο τῆς κοσμικῆς ὑπαρξης, ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς, φαινομένης καὶ μὴ, τὸ ἐνδιάμεσο Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, τὸ κεντρικὸ σημεῖον ἀναφορᾶς τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης καὶ κοινωνίας, καθὼς καὶ τοῦ κόσμου¹⁴⁷. Οἱ Πυθαγόρειοι πίστευαν ὅτι ἡ οὐσία τοῦ κόσμου βρίσκεται στοὺς ἀριθμούς, μὲ πρῶτο τὸν ἀριθμὸς τρία, πὸν ἐκφράζει τὴν ἀρχή, τὸ μέσον καὶ τὸ τέλος¹⁴⁸. Ἡ ἔννοια τῆς μεσότητας σχολιάσθηκε στὴν συνέχεια ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη μέχρι καὶ τοὺς ἑλληνομαθεῖς Ἑβραίους, ὅπως ὁ Ἰώσηπος (Κατ’ Ἀπίωνος, Β’, ΧΧΙΙ,190): «θεὸς ἔχει τὰ σύμπαντα ἀρχὴ καὶ μέσα καὶ τέλος οὗτος τῶν πάντων..»¹⁴⁹. Γιὰ τὸν Πλάτωνα (Νόμοι, 4,715d) τίς ἔννοιες αὐτὲς περιέχει ὁ θεός: «ὁ μὲν δὴ θεός ἀρχὴν τὴν καὶ τελευτήν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἀπάντων ἔχων». Στὸ μέσον τοῦ κόσμου βρίσκεται ὁ θεός, ὅπως ὁ Δίας¹⁵⁰, καὶ ἀνάμεσα στὸν θεὸ καὶ τὸν ἀνθρώπο ὑπάρχει μία ἐνδιάμεση κατάσταση¹⁵¹. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ προσδιορίζει καὶ τὴ βασιλεία: Ἡ σοφὴ διοίκηση τοῦ κόσμου γίνεται ἀπὸ ἓνα κέντρο τόσο στὸ βασιλεῖο τῶν Περσῶν ὅσο καὶ στὸ ρωμαϊκὸ κράτος ἢ τὸ Βυζάντιο, ὅπου ὁ βασιλιάς ἐνίστε ὑψώνεται συμβολικὰ μὲ

λογικὲς ἀντιλήψεις πάνω στὸν συμβολισμό τοῦ ἀριθμοῦ [5]: συμβολίζει ‘τὸ ἐδραῖον καὶ τὴν θεϊαν φύσιν τοῦ Χριστοῦ’, βλ. ΠΑΣΧΟΣ Β., *Ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις καὶ τὸ ὑμνογραφικὸ του ἔργο*, Θεσσαλονίκη 1978, 158-159, 271.

146. ΤΣΟΥΜΗΣ Ν., *Ἐορτὴ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς* (ὅπως σημ. 52), 48 κ.έ.

147. Ἡ Γῆ σύμφωνα μὲ τὸ γεωκεντρικὸ σύστημα βρίσκεται στὸ κέντρο τοῦ κόσμου, βλ. Ἐρμῆς Τρισμέγιστος, *Λόγος ΙΑ’*, 7.

148. ΓΡΑΤΣΕΑΣ Γ., *Ἀριθμολογικὴ θεώρηση τῆς Ἀποκάλυψης, Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη. Προβλήματα φιλολογικά, ἱστορικά, ἐρμηνευτικά, θεολογικά. Εἰσηγήσεις Στ’ Συνάξεως Ὁρθοδόξων Βιβλικῶν Θεολόγων*, Λευκωσία 1991, 196-197, ὅπου οἱ σχετικὲς πηγές.

149. ΓΡΑΤΣΕΑΣ Γ., *Ἀριθμολογικὴ θεώρηση*, ὅ.π.

150. ΠΛΑΤΩΝ, *Κριτίας* 121c: «Ζεύς ξυνήγειρε θεοὺς πάντας εἰς τὴν τιμωτάτην αὐτῶν οἴκησιν, ἢ δὴ κατὰ μέσον παντός τοῦ κόσμου βεβηκῆτα καθορᾶ πάντα». Στὸν Ὁρφικὸ ἕμνο 15 (σχ. 6) ὁ Δίας εἶναι πάλι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, βλ. ΓΑΛΠΗΣ Γ., *Τὸ Ἄλφα καὶ τὸ Ὠμέγα, Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη*, ὅ.π. 46.

151. Πλάτων, *Συμπόσιο*, 202e-203a: «ἐν μέσῳ δὲ ὄν ἀμφοτέρων συμπληροῖ, ὥστε τὸ πᾶν αὐτῷ ξυνδέδεσθαι ... διὰ τούτου καὶ ἡ μαντικὴ πᾶσα χωρεῖ καὶ ἡ τῶν ἱερέων τέχνη τῶν περὶ τὰς θυσίας καὶ τὰς τελετὰς ... θεὸς δὲ ἀνθρώπῳ οὐ μίγνυται, ἀλλὰ διὰ τούτου πᾶσα ἐστὶν ἡ ὁμιλία καὶ ἡ διάλεκτος τοῦ θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους».

τὸν θρόνο του στὸν οὐρανὸ καὶ ὀρίζει τὴ ζωὴ καὶ τὸ πεπρωμένο τοῦ κόσμου¹⁵². Ὅπως ὁ Θεὸς κατοικεῖ ἔν μέσῳ τοῦ Λαοῦ Του¹⁵³, βρῖσκεται στὸ κέντρο τοῦ ἱεροῦ τόπου ἢ τῆς πόλης¹⁵⁴, ὁμοίως ὁ βασιλιάς (τοῦ Ἰσραήλ) ὑψώνεται ἀπὸ τὸν Θεὸ στὸ μέσον τοῦ λαοῦ¹⁵⁵.

Ἡ ἔννοια τοῦ μέσου ἀποδίδει ἐπίσης τὴν κατάσταση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, ὅταν ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ σώματος: «οἱ δὲ τοῦ μέσου βίου ... ἐν τῷ λειμῶνι πλανῶνται ἄνευ τῶν σωμάτων σκιαὶ γενόμενοι...» (Λουκιανός, Περὶ πένθους, 9)¹⁵⁶. Στὸν Χριστιανισμό ἡ λεγόμενη μέση κατάσταση τῶν ψυχῶν εἶναι ἡ περίοδος ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸ τέλος τῆς παρουσίας ζωῆς καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ Δευτέρα Παρουσία τοῦ Χριστοῦ. Ὅσοι ὑπῆρξαν Δίκαιοι ἀπλῶς βιώνουν ἐκ τῶν προτέρων τὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποία θὰ κληρονομήσουν μὲ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν¹⁵⁷.

Τελικὰ ἡ ἔννοια τοῦ μέσου σὲ σχέση μὲ τὸν [5] ἀναφέρεται στὴν κορυφωσὴ τῆς δημιουργίας στὸν ὑλικὸ καὶ πνευματικὸ χῶρο, ἐνίστε μὲ κοσμολογικὴ διάσταση.

THE CHRISTIAN CITY OF CONSTANTINE (330): THE FEAST OF MARTYR MOKIOS (11/5) AND MESOPENTECOSTE

A Christian foundation version of Constantinople (roman foundation: *consecratio*: November 8, 324, during the feast of Mundus Patet; *dedicatio*: May 11, 330, during the feast of Lemuria) is given by Eusebius of Caesarea, defining its dedication (καθιεροῦν) to the “God of the Martyrs” (Live of Constantine

152. L' ORANCE H.P., *Studies on the Iconography of the Cosmic Kingship*, Oslo 1953, 18 κ.έ.

153. Λευϊτικὸν 26.11-12. Ζαχαρίας, 2.14-15. Ἰεζεκιήλ, 37.27-28.

154. CAMPIER J., *Images de l' Ancien testament dans l' Apocalypse*, *N.R.Theol.*, 77 (1955), 114.

155. Γ' Βασ. 14.7: «ἀπὸ μέσον του λαοῦ καὶ ἔδωκα ἡγούμενον ἐπὶ τὸν λαόν μου Ἰσραήλ») ἢ θέτει «ἀδάμαντα ἐν μέσῳ λαοῦ μου Ἰσραήλ» (Ἀμῶς 7.7).

156. CULIANO I., *Psychanodía I. Survey of the Evidence concerning the Ascension of the Soul and its Relevance*, Leiden 1983, 41-42: τὸ ἔμειον πεδίων βρισκόταν ἀνάμεσα στὰ στόμα τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὅπου συνετελεῖτο ἡ μετενάρκωση τῶν ψυχῶν σύμφωνα μὲ τὸ 10ο βιβλίον τῆς πλατωνικῆς Ἰουδαίας.

157. ΒΕΤΟΣ I., *Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν Μιχαὴλ Γλυκᾶ*, Θεσσαλονίκη 1984, 97-98, ὅπου ἀναφέρονται πατερικῆς ἀπόψεις ἀπὸ τὸν 1ο αἰ. κ.έ., καθὼς καὶ βιβλιογραφία.

III.48.1-2 & III.36.1). It was usual for Constantine to replace roman feasts to a christian point of view, as he did in the case of the encainies of Saint Saviour of Lateran, the first cathedral of Rome and the World (8/9 November 318). So, based on a feast of the Deads, perhaps he created an analogous feast of Souls of the Martyrs during the dedication of Constantinople, because of the coincidence of the roman feast of the day (Lemuria, 9, 11, 13 May). Indeed, Constantine honoured particularly the Martyrs, par example in Rome (313) after his victory (Theophanes, ed. Bonn, 20). However, except of the honour of the local martyr Mokios at May 11th, the saint of the foundation of the city, causes interest the existence in the following centuries of the imperial feast of the Mesopentecostè ('Mediante die Festo', 25th day of the period from Easter to Pentecost), celebrated again at the church of Saint Mokios at Constantinople. It seems a remnant of the dedication ceremonies of 330. If the performance of the original feast of 'Mediante die Festo' (later Mesopentecostè), (when Jesus Christ during the feast of Tabernacles according John 7.1 ff was elevated Himself as Messiah of God) at 330, May 13th (=third day of Lemuria), happened at the 25th year of the Constantine reign, is valid, it would be a simple celebration (Mass on the tomb of a local martyr ?) in the memory of the souls of Martyrs on the occasion of the ordinary fourth post-Easter week ecclesiastical Synaxis. There is only two sources for this hypothetical feast of Martyrs of May 13th (359: Nisibis. 609: Rome, Pantheon, transformed as christian church in the name of Virgin Mary and Martyrs. At that point it could officially (or something else) take place by the Christian community of the city and by the bishops who were always was gathered to the openings of the great imperial churches of the 4th century, the elevation of Constantine as the representative and governor of God on earth. This special point of constantinian ideology happened officially, according to the Tricennial speech of Eusebius, five years later at Jerusalem, during the opening of the church/martyrium of Anastasis (335). Here, according to Egeria (c.385), the Synod of the universal Church celebrated an eighth days feast (13-20 September), in imitation of the feast of Tabernacles. So, the 17th September dedication of the Anastasis Church accordig Chronicon Paschale, was analogous to the Feast of 'Mediante die Festo', both being feasts of the Wisdom (Sophia) of God. Either way, Constantine after 313 and during all his great moments, especially at the foundation of Constantinople, he was keenly promoting its dynastic character and praising his family. If something like this

disappeared during the next years is because in general was exceeded the 'personal Christianity' of Constantine, which was applied with special emphasis at his Mausoleum (337), where he buried in the middle of the Twelve Apostles. Also his program based on the feasts of the roman calendar, giving them a Christian mantle, as in this case of *Mundus patet* (Rome, Cathedral of Lateran, 8/9 Nov. 318; Constantinople, 8 Nov. 324) and especially the Lemuria, which was replaced to the early celebration of the martyrs of the Pentecost.